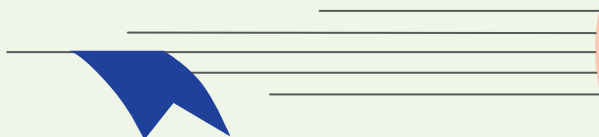




# Kirjastot aikuisten lukemisen edistäjinä





**Kirjastot  
aikuisten  
lukemisen  
edistäjinä**

Teksti: Harri Sahavirta, Helsingin kaupunginkirjasto  
Taitto ja kuvitus: Marja Hautala, Muuks Creative, [www.muuks.fi](http://www.muuks.fi)



Opetus- ja  
kulttuuriministeriö



SUOMEN KIRJASTOSEURA  
FINLANDS BIBLIOTEKSFÖRENING  
FINNISH LIBRARY ASSOCIATION



LUKUKESKUS  
LÄSCENTRUM

# Sisällysluettelo

## Aluksi || 7

### 01. Lukemiseen on aina hyvä syy || 13

#### 02. Olemme kaikki lukijoita || 25

What does it feel like to be a bat? *Harri Sahavirta* || 28

Onko sähkökirjassa lukemisen tulevaisuus? *Marja Hjelt* || 36

Pelien ja pelillisyyden hyödyntäminen lukemisen edistämässä *Heikki Marjomaa* || 40

Koko kansa lukee e-kirjaa - vai lukeeko? *Päivi Litmanen-Peitsalo* || 44

Helmet-lukuhaaste herättelee uinuvaa lukuhalaria *Iina Soininen ja Riikka Utriainen* || 49

Novellikoukussa luetaan kuuntelemalla *Anki Mölläri* || 52

#### 03. Lukijat löytyvät kirjahyllyjen välistä || 57

Tietokirjallisuutta edistämässä *Tuula Haavisto* || 60

Kun asiakas ei pääse kirjastoon - hakeutuva toiminta edistää lukemista myös vankiloissa ja sairaaloissa *Karoline Berg* || 70

Lukuiltoa Oulussa *Isa Kotilaine ja Soile Hirvasiemi* || 72

Miten Lapissa innostetaan aikuisia lukemaan *Helena Kokko* || 74

#### 04. Kun kirjasto ei näy navigaattorissa || 83

Lukutaidosta monilukutaitoon *Merja Kauppinen ja Sari Sulkunen* || 90

Hei, me räpätään - koulunvastaisen maskuliinisuuden ehdoilla *Ilmi Villacís* || 98

Näkymättömät nuoret aikuiset *Ritva Hyttinen* || 100

## **05. Asunnossani on kaksi huonetta ja heittiö || 105**

**Monikielinen kirjasto - Flerspråkiga biblioteket -  
Multilingual Library || 108**

**Oulun kaupunginkirjasto tukee maahanmuuttajien lukutaitoa -  
suomen kielen ohjaus ja monikulttuurinen yhteistyö 2017**  
*Jarno Laakso || 113*

## **06. Library goes Army - verkkokysely varusmiehille || 119**

## **07. Lopuksi – johtopäätökset || 137**

# Aluksi

**J**enni Haukio muistuttaa lukeminen merkityksestä blogi-kirjoituksessa *Lukeminen kannattaa aina* (2017) seuraavasti:

*Jörn Donnerin* aikoinaan klassikoksi tekemä slogan ”lukeminen kannattaa aina” on tänä päivänä yhä ajankohtainen, ellei jopa ajankohtaisempi kuin koskaan. Vaikka teknologiat ovat suhteellisen lyhyessä ajassa mullistaneet koko elämämme, eivät kirjojen ja lukemisen valtavat hyödyt ole muuttuneet mihinkään. Päinvastoin. Harva tulee kuitenkin ajatelleeksi, kuinka lukemalla voi torjua monia nimenomaan meidän ajallemme leimallisia ongelmia kuten syrjäytymistä ja yksinäisyyttä.

Lukemisesta puhutaan ja kirjoitetaan paljon, mutta mitä *lukeminen* oikeastaan on tänä päivänä? Ja miksi kirjastojen perustehtävä on yhä edistää (myös aikuisten) lukemista? Miten kirjastot voivat täyttää tämän tehtävän paremmin?

Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama ja Helsingin kaupunginkirjaston hallinnoima hanke *Kirjastot aikuisten lukemisen edistäjinä* (2017-2018) pyrki etsimään joitakin vastauksia näihin kysymyksiin. Tavoitteena on ollut myös herättää keskustelua aikuisten lukutaidosta ja lukemaan innostamisesta sekä siitä, pitäisikö kirjastojen luoda kriittinen katse omaan toimintaansa lukemisen edistäjinä. Raportissa luonnostellaan lopuksi millaista jatkotutkimusta ja -toimenpiteitä aikuisten lukemisen edistäminen edellyttäisi.

Hankkeen aikana kartoitettiin, miten yleiset kirjastot ovat edistäneet aikuisten lukutaitoa, lukuinnostusta sekä monilukutaitoa. Tässä suhteessa raportti kuvaa aikuisten lukemisen edistämisen nykytilaa ja esittelee hyviä käytänteitä. Toisaalta, aikuisten lukutaitoa ja lukemista on tarkasteltu myös yleisemmästä näkökulmasta, joista voidaan mainita seuraavat:

1. Lukutaito ja lukeminen ovat merkityksellisiä yksilölle luoden mahdollisuuksia ja tuoden hyvinvointia.
2. Lukutaito ja lukeminen ovat merkityksellisiä yhteiskunnallisesti mahdollistaessaan aktiivisen kansalaisuuden ja ehkäistessään syrjäytymistä.

8 ||

Hankkeessa kiinnitettiin erityistä huomiota lukutaidon heikkenemiseen ja niihin kohderyhmiin, jotka käyttävät ehkä harvemmin kirjastoa. Tällaisia kohderyhmiä ovat mm. nuoret miehet ja maahanmuuttajat sekä ns. heikot lukijat. Tämän painopisteen kannalta yhteistyö Puolustusvoimien kanssa oli ensiarvoisen tärkeää. Hankkeen aikana tutkittiin varusmiesten lukutottumuksia ja -taitoa verkkokyselyllä Karjalan prikaatissa keväällä 2018. Vastaavaa tutkimusta, joka tavoittaisi kokonaisen ikäluokan (pääasiassa) nuoria miehiä ei ole tietääksemme aiemmin suoritettu.

Hankkeen ohjausryhmään ovat osallistuneet Rauha Maarno (Suomen kirjastoseura), Ilmi Villacis (Lukukeskus) ja Timo Cantell (Helsingin tietokeskus) sekä Tuula Haavisto (KUVA), Anki Mölläri ja Matti Järvinen (Helsingin kaupunginkirjasto). Ohjausryhmän puheenjohtajana toimi Katri Vanttinen (Helsingin kaupunginkirjasto).

Hankkeen onnistumiseen ovat myötävaikuttaneet myös Selkokeskus, Oulun ja Rovaniemen kaupunginkirjastot sekä Jyväskylän yliopiston tutkijat Sari Sulkunen ja Merja Kauppinen. Lisäksi raporttiin ovat kirjoittaneet osion Ritva Hyttinen Turun ammattikorkeakoulusta, Riitta Hämäläinen monikulttuurisesta kirjastosta, tohtorikoulutettava Marja Hjelt, Iina Soininen Helmet-toimituksesta sekä Heikki Marjomaa ja Karoline Berg Helsingin kaupunginkirjastosta. Kiitän kaikkia hankkeen eteen tehdystä työstä, ideoista ja tuesta.

Hankkeen aineistot löytyvät osoitteesta: [www.kirjastot.fi/lukututkimus](http://www.kirjastot.fi/lukututkimus)

*Harri Sahavirta*

projektipäällikkö, Kirjastot aikuisten lukemisen edistäjinä







**01**





# Lukemiseen on aina hyvä syy

|| 13

**M**istä puhumme, kun puhumme lukemisesta vuonna 2020?

*Lukeminen voidaan määritellä monella tavalla, joko suppeasti kirjoitetun tekstin lukemiseksi tai hyvinkin laajasti monilukutaidoksi, joka saattaa sisältää kaikkien symbolijärjestelmien ymmärtämisen, kyvyn käyttää niitä sekä tuottaa niiden avulla merkityssisältöjä. Kirjastot aikuisten lukemisen edistäjinä -hankkeessa määrittelimme lukemisen hieman kapeammassa merkityksessä: "lukeminen" sisältää erilaisten tekstien ymmärtämisen ja tulkinnan sekä kriittisen lukutaidon. Lukutaito kattaa kirjoitetun ja puhutun tekstin ymmärtämisen tekstien pituudesta tai mediasta riippumatta.*

Mutta miksi kirjastojen tulisi edistää aikuisten lukemista?

## **LAKI YLEISISTÄ KIRJASTOISTA EDELLYTTÄÄ, ETTÄ KIRJASTOT TUKEVAT LUKEMISTA**

Kirjastolain lähtökohtina ovat yhteisöllisyys, moniarvoisuus ja kulttuurinen moninaisuus ja sen tavoitteena on 2 § mukaan edistää:

1. väestön yhdenvertaisia mahdollisuuksia sivistykseen ja kulttuuriin;
2. tiedon saatavuutta ja käyttöä;
3. *lukemiskulttuuria ja monipuolista lukutaitoa;*
4. mahdollisuuksia elinikäiseen oppimiseen ja osaamisen kehittämiseen;
5. aktiivista kansalaisuutta, demokratiaa ja sananvapautta.

Lain 6 § määrittelee, että yleisen kirjaston tehtävänä on:

1. tarjota pääsy aineistoihin, tietoon ja kulttuurisisältöihin;
2. ylläpitää monipuolista ja uudistuvaa kokoelmaa;
3. edistää lukemista ja kirjallisuutta;
4. tarjota tietopalvelua, ohjausta ja tukea tiedon hankintaan ja käyttöön sekä monipuoliseen lukutaitoon;
5. tarjota tiloja oppimiseen, harrastamiseen, työskentelyyn ja kansalais-toimintaan
6. edistää yhteiskunnallista ja kulttuurista vuoropuhelua.

14 ||

Lukemisen edistämisellä on siten Kirjastolaissa keskeinen asema ja se punotaan yhteen kirjallisuuden, sivistyksen ja kulttuurin kanssa, mutta samalla laissa on vahva yhteiskunnallinen painotus, johon lukeutuvat kansalaisten yhdenvertaisuus, aktiivinen kansalaisuus, demokratia ja kulttuurinen vuoropuhelu – unohtamatta kuitenkaan yksilön omia kehittymismahdollisuuksia: elinikäistä oppimista ja osaamisen kehittämistä.

Lakia yleisistä kirjastoista voi tulkita siten, että se sisältää seuraavat aikuisten lukemista edistävät tehtävät:

1. säännöllisten lukijoiden perinteisen lukuharrastuksen ylläpitämisen ja lukuinnostuksen lisäämisen sekä sivistyksen edistämisen;
2. monilukutaidon edistämisen ja tietoyhteiskuntataitojen parantamisen, jolloin pääsy mm. digitaalisiin sisältöihin ja palveluihin paranee, mikä mahdollistaa aktiivisen kansalaisuuden.

Nämä tehtävät ovat kirjastoille mieluisia ja luontevia. Ne istuvat hyvin kirjastojen arvoihin ja perustehtävään. Kirjastot tunnistavat globaalisti tavoitteekseen tiedon ja informaation yhdenvertaisen ja vapaan saavutettavuuden ja ovat sitoutuneet oppisen ja lukemisen tukemiseen.<sup>1</sup> Näiden lisäksi Kirjastolain voisi sanoa nostavan esiin joitakin tehtäviä, jotka eivät aina ole olleet kirjastotyön keskiössä:

3. heikkojen lukijoiden lukutaidon tukemisen, tavoitteena parantaa yhdenvertaisia mahdollisuuksia sivistykseen ja tiedon käyttöön sekä aktiiviseen kansalaisuuteen.

---

<sup>1</sup> IFLA Global Vision, Report Summary (2018).

4. maahanmuuttajien lukutaidon tukemisen, tavoitteena kulttuurinen moniarvoisuus ja yhdenvertaiset mahdollisuudet sivistykseen ja aktiiviseen kansalaisuuteen.

Kaikki nämä arvot, tehtävät ja tavoitteet voidaan kiteyttää yhteen lauseeseen: yleisten kirjastojen lukemisen edistäminen tavoitteena on lukijan *maailman-kuvan avartaminen ja mahdollisuuksien avaaminen*.

|| 15

### **TIEDE KEHOTTAA LUKEMAAN**

Kirjastolaki edellyttää, että kirjastot edistävät lukemista – ja perustelee tätä vaatimusta yleisillä sivistyksellisillä arvoilla sekä lukemisen yhteiskunnallisilla vaikutuksilla. Myös tiede – lähinnä psykologia ja neurotiede – kehottavat lukemaan enemmän. Lukemisella on tutkitusti monia positiivisia vaikutuksia. Tutkimusta on paljon ja jo yksinkertainen Google-haku tuottaa lukuisia osumia tutkimustuloksia esitteleviin artikkeleihin. Tieteen lähestymistapa muodostuu kuitenkin pitkälti kolmesta perusargumentista.

Nykyisen neurologisen tietämyksemme mukaan aivot ovat plastiset. Tämä tarkoittaa sitä, että aivomme kehittyvät ihmisen koko elinajan riippuen siitä, miten niitä käytetään. Aivot toimivat siis samalla periaatteella kuin lihakset: treenattu lihas vahvistuu ja taidot kehittyvät harjoitteiden mukaan.

Nicholas Carr lähti tästä perusolettamuksesta liikkeelle teoksessaan *Pinnalliset. Mitä internet tekee aivoillemme* (2010) ja totesi, että kirjan lukeminen ja verkkoympäristössä surffailu aktivoivat aivojen eri osia. Painettu kirja on lineaarinen, johdonmukainen ja edellyttää pidempiaikaista keskittymistä sekä aiemmin luetun muistamista, kun taas internetissä poukkoilemme linkistä toiseen huomioiden useita ärsykeitä samanaikaisesti. Molemmissa tapauksissa luemme, mutta kirjan lukeminen kehittää keskittymiskykyä, pitkäkestoista muistia, johdonmukaisuutta, kun taas internet vahvistaa mm. kykyä tehdä nopeita päätöksiä.<sup>2</sup> Kirjastoissa on huomioitu tämä argumentti ja painotettu 'pitkien tekstien lukemista'.<sup>3</sup>

Aivotutkija Minna Huotilainen esittää tämän saman argumentin seuraavasti:

Kirjojen lukeminen auttaa muistamaan, havaitsemaan ja ymmärtämään paremmin sekä tekemään viisaampia päätöksiä. Lukemalla saavutamme rauhallisen tilan, mikä lievittää stressiä.

Hektisen työelämän lisäksi arkeen tuo sirpaleisuutta sosiaalinen media, jonka käyttäminen on yleensä lyhytjänteistä heilahtelua eri juttujen välillä.<sup>4</sup>

<sup>2</sup> Carr 2010.

<sup>3</sup> Ks. esim. Helsingin kaupunginkirjaston suunta 2015-2018.

<sup>4</sup> Huotilainen 2015: <https://www.mtv.fi/lifestyle/hyvinvointi/artikkeli/aivotutkija-suosittelee-kirjojen-lukemista-lievittaa-stressia-ja-parantaa-paatoksetekokyky/5207384#gs.4OjUoak>

Aivojen plastisuutta voidaan pitää tosiasiana, kuten myös sitä, että verkko-ympäristö ja verkossa lukeminen eroavat (usein) lineaarisesta kirjan lukemisesta. Tämä vaikuttaa aivojemme kehitykseen, mutta voimme keskustella siitä, onko tämä kehitys lopulta positiivista vai negatiivista – onko ihmisistä todella tulossa pinnallisempia, kuten Carr väittää.

16 ||

Huotilainen tuo tähän argumenttiin aineksia toisesta tieteellisestä perustelusta pitkien tekstien lukemisen puolesta. Tämä argumentti lähtee stressitutkimuksesta. Nykykäsityksen mukaan (pitkittynyt) stressi vaikuttaa osatekijänä ihmisen terveyteen ja hyvinvointiin monin tavoin. Lukeminen laskee stressitasoa.<sup>5</sup> Näin mm. Minna Huotilainen ja Leeni Peltonen esittävät teoksessa *Tunne aivosi* (2017), että lukeminen edistää terveyttä ja hyvinvointia tarjoamalla vastapainoa kiireiseen ja lyhytjännitteiseen työelämään. Lisäksi se kehittää sosiaalisia taitoja, viestintä – ja empatiakykyä sekä parantaa keskittymiskykyä. Lisäksi lukeminen edistää muistin säilymistä.<sup>6</sup> Lukemisen on niin ikään väitetty hidastavan vanhenemisen haittoja, kuten aivojen rappeutumista ja pidentävän elinikää.<sup>7</sup> Pitkien tekstien lukeminen siis kannattaa aina.

Kolmas tieteellinen argumentaatio väittää lukemisen lisäävän ihmisen empatiakykyä (mihin myös Huotilainen viittaa). Ylen kulttuuri uutiset kertoi seuraavasta tutkimustuloksesta vuonna 2013:

Hyvä romaani kehittää lukijansa aivoja aivan toisella tavoin kuin sil-kaksi viihteeksi luettu kirjallisuus, kertoo tuore yhdysvaltalainen tutkimus. Sen mukaan korkeakirjallisuus antaa lukijalleen taitoja ymmärtää kanssaihmissen ajatuksia, tunteita ja käytöksen syitä. [---]

Newyorkilaisen New School of Social Research -yliopiston väitöstutkimuksessa verrataan kahdenlaista kirjallisuutta. Väitöskirjan tekijä David Kidd kutsuu toista jännää-mutta-kaavamaista-kirjallisuudeksi, ja toista sellaiseksi, jossa vastuu jää lukijoille ja joka siksi herättää heissä laajan kirjon tunteita. [---]

Kidd ja hänen ohjaajansa sosiaalipsykologi Emanuele Castano tulivat kokeissaan siihen tulokseen, että moniselitteiset tekstit antavat eväitä myös todelliseen elämään. Niistä saa harjoitusta intuitiiviseen toimintaan kanssaihmissen kanssa ja empaattisuuteen, he sanovat. [---]

5 <http://www.telegraph.co.uk/news/health/news/5070874/Reading-can-help-reduce-stress.html>

6 Huotilainen & Peltonen 2017.

7 Lukukeskuksen 10 faktaa lukemisesta 2017.



Kidd ja Castano kehittivät tutkimustaan varten viisi koetta, joita varten 18–75-vuotiaita koehenkilöitä pyydettiin lukemaan 10–15 sivua sekä korkea- että viihdekirjallista tekstiä. Joukossa oli Anton Tšehovin novelli sekä palkittujen nykykirjailijoiden tuotantoa. Verrokiksi valittiin muun muassa romanttisista viihdekirjallisuutta ja sci-fi-viihdettä Danielle Steeliltä ja Robert Heinleiniltä.

Luettuaan tekstit koehenkilöt muun muassa arvioivat ihmisten tunnetiloja kuvista, joissa näkyivät pelkästään heidän silmänsä. Valittavana oli varsin monimutkaisia tunteita – esimerkiksi mieteliäisyys ja skeptisyys.

Molemmat ryhmät menestyivät näissä kokeissa paremmin kuin kaksi muuta vertailuryhmää – toisen jäsenet eivät olleet lukeneet mitään ennen koetta, toiselle oli annettu luettaviksi asiatekstejä – mutta korkeakirjallisuutta lukeneilla tulokset olivat selvästi korkeimmat. Vaikka jotkut koehenkilöistä sanoivat, etteivät pidä korkeakirjallisuudesta, se ei heikentänyt heidän tuloksiaan tunteiden tunnistamisessa.<sup>8</sup>

Uutinen antaa ymmärtää, että laatukirjallisuuden lukeminen vaikuttaa aivojen rakenteisiin ja lisää empatiakykyä. Aivojen plastisuus ei kuitenkaan voi olla tässä tutkimuksessa lisääntyneen empaattisuuden syy, sillä 15 sivun lukeminen ei vielä muuta aivojemme rakenteita. Lyhytkestoisen lukemisen voi sen sijaan olettaa virittäneen lukijat havaitsemaan ja tunnistamaan tunteita herkemmin. Tällöin kyseessä olisi ennemminkin kognitiivinen oivallus tai ymmärryksen herääminen kuin aivojen muokkautuminen lukemisen tuloksena. Lukemista onkin usein puolustettu väittämällä, että lukeminen lisää tietoa ja ymmärrystä sekä herkkyyttä. Tutkimustulokset puoltavat nyt tätä näkemystä.

#### **LUKUKESKUKSEN KYMMENEN FAKTAA LUKEMISESTA INNOSTAA LUKEMAAN**

Lukukeskus on koonnut 10 faktaa lukemisesta, jotka niin ikään perustelevat sitä, miksi lukemisen edistäminen on tärkeää myös kirjastoille.<sup>9</sup> Näkökulma on jälleen hieman erilainen.

1. Lukutaidon merkitys kasvaa, mutta taso heikkenee. Tosiasia on, että heikkojen aikuisikäisten lukijoiden määrä on kasvanut samaan aikaan kun huippulukijoiden määrä vähenee.<sup>10</sup>

<sup>8</sup> Wallenius, Anniina, Yle uutiset 5-10.2013: <https://yle.fi/uutiset/3-6866791>

<sup>9</sup> Faktat esitetään tässä esityksessä hieman lyhennetyssä ja muokatussa muodossa.

<sup>10</sup> Näistä aiheista enemmän luvuissa 2 ja 4.

2. Suomi on yhä lukutaidon ykkösmaa (lukevin valtio), mutta sijoittuu esimerkiksi Pisa tutkimuksessa vasta neljänneksi. Huippusijoituksen säilyttämisessä kirjastoilla on suuri merkitys.
3. Lukutaito ja innostus lähtee kodeista ja lapsuudesta. Lapsi, jolle luetaan päivittäin, pärjää paremmin koulussa.
4. Heikoissa lukijoissa on erityisesti poikia (16%), tytöistä heikkoja lukijoita on vain noin 7%.
5. Maahanmuuttajien lukutaito on usein heikko. Noin 30% toisen polven maahanmuuttajista ei saavuta opiskelussa ja töissä tarvittavaa lukutaitoa.
6. Peruskoulu ja kirjasto ehkäisevät lukutaidon eriarvoistumista. Kirjastoverkko lisää tasa-arvoa.
7. Lukutaito ehkäisee syrjäytymistä
8. Lukeminen edistää terveyttä ja hyvinvointia.
9. Eri tekstimuodot – painettu, sähköinen äänitetty – täydentävät toisiaan, eivät kilpaile keskenään.
10. Kirjailijavieraat ja lukukampanjat lisäävät lukuintoa. Tämä on todennettu erityisesti lasten kohdalla.

Lukukeskuksen kokoamien faktojen taustalla on toisaalta se, että Suomi on ollut pitkään lukemisen ykkösmaa ja olemme tottuneet olettamaan, että koko kansa on lukutaitoista. On kuitenkin tullut aika tunnustaa, ettei näin enää ole. Lukutaito ja -innostus heikkenee Suomessa – ja joissakin väestöryhmissä se heikkenee muuta väestöä nopeammin.

Toisaalta, Lukukeskuksen faktoissa painotetaan sitä, että lukutaito ja -innostus syntyvät lapsuudessa – ja että tutkimusten mukaan juuri lasten lukemisen edistämisellä on kaikkein suurin vaikutusta. Lukukeskus ja yleiset kirjastot ovatkin tehneet ja tekevät jatkuvasti paljon töitä lasten lukutaidon ja -innon parantamiseksi. Kirjastojen aktiivinen työ lasten lukemisen edistämiseksi on myös tuottanut tulosta ja lastenaineistojen lainaus on kasvanut tasaisesti kymmenisen vuotta. Lasten lukemisen edistäminen on siis ensiarvoisen tärkeää työtä – mutta on saattanut johtaa siihen, että aikuisten lukemisen edistäminen on jäänyt kirjastoissa lapsipuolen asemaan.<sup>11</sup>

<sup>11</sup> Ks. erityisesti luku 3.

## KUKAPA EI SIIS HALUAISI TUKEA LUKEMISTA?

Lukutaidon ja lukemisen tärkeyttä voidaan siis lähestyä monelta eri taholta. Lukemisella on yhteiskunnallista merkitystä, se avaa yksilölle uusia mahdollisuuksia sekä vaikuttaa ihmisen aivojen ja mielen toimintaan. Lukeminen tuo myös iloa monen lukijan elämään ja – kuten Jenni Haukio huomauttaa – saattaa lievittää yksinäisyyttä.

Tästä huolimatta kaikki eivät halua tunnustaa lukemisen tärkeyttä. Tunnetuin vasta-argumentti kirjoitettua tekstiä ja siis samalla lukemista vastaan tulee yllättävää kyllä Platonilta, eikä sitä ole helppo kumota edes parin tuhannen vuoden päästä.

|| 19

On tavallaan ironista, että juuri Platonin kaikki kirjalliset teokset ovat säilyneet. Platonin filosofia oli nimittäin ensisijaisesti suullista; kirjoitettuun kieleen hän suhtautui hyvin varauksellisesti. Kirjoitetun kielen heikkous on siinä, ettei sen kanssa voi keskustella. Jos kirjoitetulle tekstille esittää kysymyksen, ”on vastauksena juhlallinen hiljaisuus” (Faidros 275d). Platonin mukaan kirjoitetut sanat ovat vain apuvälineitä sen muistamiseksi, mitä kirjoitus koskee (Faidros 275c–d). Platonin kirjoitusten suunnattoman filosofisen painoarvon vuoksi jo tämä on sinänsä hyvin paradoksaalista. Kaikkien aikojen filosofinen kirjoittaja esiintyy kirjoituksen vannoutuneena vastustajana.<sup>12</sup>

Platon on tietenkin oikeassa siinä, ettei lukija voi käydä keskustelua kirjoittajan kanssa. Ja usein lukija ymmärtää lukemansa aivan eri tavalla kuin mitä sen kirjoittaja tarkoitti. Tässä suhteessa on kuvaavaa, että siitä mitä Platon itse tarkoitti, on kiistelty jo vuosituhansia. On myös oletettu, ettei hän koskaan kirjoittanut oppinsa ydintä, joka on siten jäänyt tuntemattomaksi.

Tavallaan Platon siis puolustaa lukemisen sosiaalista puolta ja tämä ilmiö selittää ehkä osittain mm. sosiaalisen median suosiota: on niin paljon helpompaa kysyä Facebookissa kavereilta apua ja ohjeita tai kokemuksia kuin aloittaa ohjekirjan lukeminen.

Ehkä tavallisin vastaväite olisi kuitenkin se, ettei lukeminen ole enää yhtä tärkeää kuin ennen, koska diginatiivien maailma on pitkälti kuvallinen ja esimerkiksi sosiaalisessa mediassa viestit kerrotaan valokuvin ja muutaman sanan postauksin. Tämä raportti osoittaa tämän väitteen kestättömyyden.

Kolmas vasta-argumentti on mukaelma edellisestä ja väittää, että hyvä lukutaito on samalla tavalla yliarvostettu ja elitistinen taito kuin hyvä käsiala. Argumentin mukaan käsiala saattaa huonontua ilman että sillä olisi todellista merkitystä elämän kannalta. Vastaavasti lukutaito saattaa rapautua, mutta sillä ei ole merkitystä yhteiskunnassa, jossa kirjallisuuden ja kirjoite-

<sup>12</sup> Eero Salmenkivi: Platon teokset. Filosofia.fi/Portti filosofiaan.

tun tekstin tärkeys pienenevät. Ihminen voi elää merkityksellisen elämän, vaikkei lukisikaan venäläisiä klassikoita.

Käsiala ja lukutaito eivät kuitenkaan ole verrattavissa keskenään. Jos haluamme esittää jonkin vertauksen, voimme sanoa, että kirjoitusjärjestelmät tai -alustat saattavat muuttua ilman että kirjoitustaidon merkitys muuttuu – samalla tavalla kuin käsialat vaihtelevat ilman että sillä on merkitystä kirjoitettuun sisältöön.

20 ||

Vaihtoehtoisesti argumentin voisi pukea ajatuskokeen muotoon ja todeta, ettei kirjoitustaidolla olisi mitään merkitystä, jos ei olisi olemassa vakiintunutta kirjoitusjärjestelmää (vaan jokainen käyttäisi omaansa), jota kukaan ei osaisi lukea. Tässäkin tapauksessa käsialalla – sillä miten kukin riipustaa kirjoitusmerkkinsä ei ole sanottavasti merkitystä, kunhan merkeistä vain saadaan selvää... ja joku osaa lukea niitä.

Mutta koska lukutaidon merkitystä on epäilty, on syytä tarkastella, kuinka kirjoitettu arkinen ympäristömme lopulta onkaan.

## LÄHTEET

*Carr, Nicholas (2010):* Pinnalliset. Mitä internet tekee aivoillemme, suomentanut Antti Pietiläinen, Terra Cognita.

*Haukio, Jenni:* Lukeminen kannatta aina, blogi 31.8.2017: <https://seura.fi/yleinen/jenni-haukio-lukeminen-kannattaa-aina/>

*Huotilainen, Minna (2015):* Aivotutkija suosittelee kirjojen lukemista: Lievittää stressiä ja parantaa päätöksentekokykyä: <https://www.mtv.fi/lifestyle/hyvinvointi/artikkeli/aivotutkija-suosittelee-kirjojen-lukemista-lievittaa-stressia-ja-parantaa-paatoksentekokykyja/5207384#gs.4OjUoak>

*Huotilainen, Minna & Peltonen, Leeni (2017):* Tunne aivosi, Otava

Lukukeskuksen 10 faktaa lukemisesta 2017: <http://www.lukukeskus.fi/10-faktaa-lukemisesta-2017/>

*Salmenkivi, Eero:* Platon teokset. Filosofia.fi/Portti filosofiaan, <http://filosofia.fi/node/5316> (5.4.2018)

*Wallenius, Anniina:* Yle uutiset 5.10.2013. <https://yle.fi/uutiset/3-6866791>





**02**







# Olemme kaikki lukijoita

**K**irjoitustaidon keksimistä pidetään historian alkupisteenä<sup>13</sup>, sillä kirjoitettu teksti – tosin kuin puhuttu kieli – mahdollistaa tiedon ja tarinoiden siirtymisen muuttumattomina. Kirjoitustaidottomissa kulttuureissa kokemus, tietämys ja legendat leviävät vain kahden ihmisen tavatessa, mutta kirjoitustaito mahdollistaa merkityksien välittymisen maantieteellisestä tai ajallisesta välimatkasta huolimatta. Platonin akatemiassa keskusteltiin filosofiasta, mutta näistä keskusteluista meille on säilynyt tietoa vain kirjoitetussa muodossa, dialogeissa.

Kirjoitus- ja lukutaidon keksiminen muutti ihmiskunnan historian ja mahdollisti teknisen kehityksen ja sivistyksen (sekä muokkasi aivomme). Kirjapainotaito toi kirjat laajojen joukkojen ulottuville ja lukutaidon leviäminen koko kansan piiriin muutti valtioiden historiaa. Tiedon ja vallan suhde muuttui, kun tieto ei enää ollut vain harvojen omaisuutta. Kirjoitus- ja lukutaito olivat (periaatteessa) kenen tahansa opittavissa ja suuremmat painokset paransivat kirjojen saatavuutta. Kirjapainotaito oli mullistava keksintö, joka kuitenkin edellytti, että oli olemassa lukijoita.

Tuskin kukaan haluaa kiistää kirjoitus- ja lukutaidon historiallista merkitystä. 2000-luvulla olemme kuitenkin jälleen uuden murroksen äärellä – saattaa olla vielä vaikea arvioida, onko tämä uusin vaihe yhtä dramaattinen kuin edeltäjänsä, mutta se on varmasti merkityksellinen. Arkinen elämämme on muuttumassa digitaaliseksi ja yhä kirjoitetummaksi, mutta samaan aikaan lukutaito näyttää heikkenevän. Osalta väestöä puuttuu digitalisoituvassa yhteiskunnassa tarvittavaa monilukutaitoa, osalla on vaikeuksia lukea perinteistä kirjoitettua tekstiä. Samalla tapamme lukea ovat muuttumassa.

---

13 Ja esihistorian päätepisteenä.

## ELÄMÄMME KIRJOITETUSSA ARJESSA

Tavallisen ihmisen arki on muuttunut viimeisen vuosisadan aikana huomattavasti monimutkaisemmaksi ja vaativammaksi teollistumisen, kaupungistumisen ja yhteiskunnallisen kehityksen myötä. Tietotekniikan kehittyminen ja digitalisaatio jatkavat tätä kehitystä. Näin on muodostunut kehityskaari, jossa lukutaidon merkitys kasvaa jatkuvasti:

26 ||

- Monimuotoistuvassa yhteiskunnassa tiedolla ja informaatiolla on yhä suurempi merkitys ja tarvitsemme huomattavasti enemmän tietoa paljon useammasta aihealueesta kuin isovanhempamme (tai heidän vanhempansa). Elämänpiirimme ei rajoitu enää vain omaan sukuun ja kylään, vaan koko maailma on osa kokemusmaailmaamme.
- Työ on muuttunut ja vaatii yhä enemmän erikoisosaamista, joka saadaan koulutuksen aikana tai kirjallisiin ohjeisiin tutustumalla. Harvaan ammattiin voi enää harjautua pelkästään toimimalla vanhemman mestarin oppipoikana. Työtä määrittelevät ja sääntelevät kirjalliset säännöt ja säädökset, lait. Työn suorittaminen vaatii tietokoneen tai älylaitteen käyttöä, sillä tehtävät annetaan ja kuitataan tehdyiksi erilaisissa sovellutuksissa, vuorovaikutus on pitkälti kirjallista.
- Yhä useammat yhteiskunnan ja yritysten palvelut ja toiminnot siirtyvät verkkoon. Verkossa asiointi perustuu siihen, että ihminen toimii omatoimisesti sekä osaa lukea ja ymmärtää lukemansa. Lisäksi ihmisellä tulee olla perusvalmiudet tietokoneen käytössä.
- Yhä suurempi osa informaatiosta on digitaalisessa muodossa ja verkossa, periaatteessa vapaasti saatavilla. Informaatiota on tarjolla yhä enemmän – samalla tiedon luotettavuuden varmistaminen vaikeutuu. Verkossa ei voi luottaa siihen, että kustantaja tai uutistoimisto on varmistanut tosiasiat. Internetissä surffaaja tarvitsee medialukutaitoa.
- Demokratian toimivuus edellyttää, että kansalaisilla on yhteiskunnan toimintaa liittyvää tietoa, eikä päätöksiä tehdä vain tunteen tai kuulopuheiden pohjalta. Samalla yhä useampi taho pyrkii vaikuttamaan mielipiteisiimme ja yhteiskunnan kehitykseen, myös valeuutisten ja vihapuheen keinoin.
- Meidän on tultava toimeen keskenämme globalisoituvassa maailmassa ja ymmärrettävä myös meille vieraita ilmiöitä ja kulttuureita. Lukeminen on hyvä keino tähän.

Tavallisen ihmisen tavallinen arkielämä ja toimiminen yhteiskunnassa edellyttävät siis enenevässä määrin lukutaitoa ja lukemista. Sama pätee henkilökohtaiseen autonomiaamme ja kehittymiseemme.

Arki on muuttunut kirjoitetuksi myös toisessa merkityksessä. Olemme kaikki lukijoita lähes huomaamattamme ja luemme päivittäin tuotemerkkejä ja -selosteita, ilmoituksia, uutisia, televisio- ja radio ohjelmia, lehtien lööppejä, liikennevälineiden pysäkkejä ja pääteasemia, käyttöohjeita, lomakkeita ja niiden täyttöohjeita, viranomaispäätöksiä... vaikka emme avasi koskaan yhtään kirjaa missään muodossa. Osa ihmisistä suoriutuu tästä luku-urakasta sujuvasti ja lukee vapaaehtoisesti enemmänkin – syventääkseen tietojaan tai ymmärrystään sekä kokeakseen fiktion lumouksen. Osalle ihmisiä lukeminen ja erityisesti pidempien tekstien lukeminen on haasteellista.<sup>14</sup>

|| 27

Lukutaidottomuus tai heikko lukutaito – olisi kyseessä sitten kielitaito, vaikeudet lukea pidempiä ja vaikeaselkoisempia tekstejä tai käyttää verkkoa – ovat rajoitteita. Ne vaikeuttavat ihmisen jokapäiväistä elämää ja asiointia. Lisäksi vaikeudet saattavat passivoida ihmistä; me emme tee asioita, jotka tuntuvat hankalilta tai epämieluisilta. Tämä tarkoittaa usein myös sitä, että me olemme riippuvaisia toisista ihmisistä. Vahva lukutaito ja monilukutaito ovat täyspainoisen kansalaisuuden edellytyksiä.

Lukutaidon heikkenemisestä ja siitä, kuinka heikko lukutaito aiheuttaa ongelmia opiskelussa, töissä ja yleensä elämässä menestymisessä on paljon tutkimusta. Myös lukutaidottomuuden yhteys syrjäytymiseen on kiinnittänyt tutkijoiden huomion, eriarvoistuminen on todellinen ongelma. Mutta miltä tuntuu olla heikko lukija, jolla on vaikeuksia tulla toimeen kirjoitetun arjen keskellä? Voimmeko tavoittaa tällaisen ihmisen kokemuksen? Yksi keino tähän olisi muistella tilanteita, joissa itse olemme olleet vieraassa maassa osaamatta kieltä muutamaa sanaa enemmän.

### **OLEMME KAIKKI LUKIJOITA... MUTTA KUINKA MONI ON MONILUKU- TAITOINEN?**

Olemme kaikki hyöty- tai peruslukijoita. Selvitäksemme arkielämästä meidän on yksinkertaisesti pystyttävä ymmärtämään yhä monipuolisempia tekstejä ja käsiteltävä entistä pirstaloituneempaa tietoa. Lisäksi yhä useamman palvelun ja toiminnon siirtyminen digitaaliseen muotoon ja verkkoon muuttaa toimintaympäristöämme radikaalisti. Tämä kehitys saattaa muuttaa aivomme, kulttuurimme, politiikan ja lukemisen tapamme perinpohjaisesti.

Menestyksekkäs toiminta digitalisoituvassa yhteiskunnassa vaatii enemmän kuin perusluku- ja kirjoitustaidon. Aktiivisen kansalaisen täytyy selvittää monenkirjavan ja digitaalisessa muodossa olevan informaation kas-

»

<sup>14</sup> Ks. luku 4, jossa käsitellään sekä heikkenevää lukutaitoa että heikkoa kielitaitoa.

# What does it feel like to be a bat?

**HARRI SAHAVIRTA**

*projektipäällikkö, Kirjastot aikuisten lukemisen edistäjinä*

**E**räänä iltani minulla oli nälkä ja seisoin Lyonissa perinteisen Bouchon-ravintolan edessä. Paikka vaikutti kutsuvalta ja halusin kokeilla ranskalaisia herkkuja – mutta valitettavasti en syö punaista lihaa ja puhun ranskaa vain muutaman sanan. Siitä alkoivat ongelmat.

Ravintolan ruokalista on kirjoitettu ranskaksi liitutaululle. Yritän lukea listaa, mutta käsiala on hieman epäselvää ja teksti nuhjaantunut. En tunnista kaikkia kirjaimia, enkä osaa päätellä niitä, sillä suuri osa merkitsevistä sanoista on minulle vierailta... ymmärrän vain sen, että jotain tarjotaan perunoiden ja herneiden kanssa, mutta onko tuo jotain nautaa, kalaa vai kenties ankkaa?

Tiedän, että tarjoilija selittäisi minulle mielellään mitä eri ruokalajit sisältävät – ranskaksi. Tunnen itseni tyhmäksi, kun tarjoilijat eivät ymmärrä, mitä sanon... etkä halua sanoa joka väliin "Excusez-moi mais ca veut dire quio?". Usein tulen tilanneeksi jotain mistä en tiedä mitä se on – tai en tiedä saanko sitä mitä tilasin. Raivostuttavaa.

Bouchon ei vaikuta enää niin kutsuvalta. Kävelen eteenpäin, seuraavan ravintolan eteen. Sama juttu. Mietin, että ehkä kannattaisi käydä ostamassa supermarketista jotain syötävää. Supermarketeissa voi tavata rauhassa pakkauksia ja yrittää selvittää mitä ne sisältävät – vaikka kaikki tekstit ovat ranskaksi. Toinen mahdollisuus on etsiä MacDonalds, jonka tarjonta on kaikkialla sama.

Minusta tullut heikko lukija vieraassa maassa ja yritän vältellä tilanteita, joissa pitäisi ymmärtää lukemansa. ||

» vavasta määrästä ja omata kriittistä lukutaitoa. Tähän viitataan usein *monilukutaidon* käsitteellä, johon sisältyy myös:

- Tietoa täytyy osata tuottaa ja käyttää vuorovaikutuksessa,
- Erilaisten tekstien tulkinnan ja tuottamisen taidot,
- Eri käsitteellistämisen- ja ajattelutapojen hallinta.

|| 29

Lisäksi monilukutaitoon kuuluu laaja tekstikäsitelmä: tietoa voidaan tuottaa ja esittää sanallisten, kuvallisten, auditiivisten, numeeristen ja kinesteettisten keinojen sekä näiden yhdistelmien avulla. Monilukutaito kattaa siten kirjoitetun ja puhutun tekstin lukutaidon lisäksi matemaattisen lukutaidon, kuvallisuuden, medialukutaidon ja digitaalisen lukutaidon.

Mervi Hietanen (2014) on käsitellyt monilukutaitoa ja kirjastoja kattavasti Tampereen kaupunginkirjaston raportissa *Monilukutaitoa kirjastosta. Lukemisen taidot ja tasot – ymmärtäväksi lukijaksi kirjastossa*. Raportissa esitellään mm. Jyrki Kasvin lanseeraama käsite *teknologinen imperatiivi* ja todetaan:

[---] teknologinen imperatiivi: kaikkien on osattava ja voitava käyttää tieto- ja viestintäteknologiaa kyetäkseen toimimaan yhteiskunnassa. Yhteiskunnan digikuilu muuttuu aktiivisuuskiluksi. Aktiivisille ihmisille teknologia tarjoaa mahdollisuuksia olla entistä aktiivisempia yhteiskunnan jäseniä, mutta passiivisille ihmisille tämä tarkoittaa mahdollisuutta olla entistä passiivisempia.<sup>15</sup>

Luku- ja kirjoitustaito ovat uusien haasteiden edessä. Medialukutaito edellyttää tietosisällön totuudenmukaisuuden ja riippumattomuuden arviointia ja median vaikutuskeinojen ymmärtämistä. On osattava muodostaa oma objektiivinen käsityksensä asioista. Mediakirjoitustaitoon puolestaan liittyvät [---] digitaaliset käytöstavat ja journalistin ohjeet. On osattava hahmottaa mediaa säätelevä lainsäädäntö ja julkaisijan vastuut, julkaisulisenssit, tekijänoikeudet, verkkokielen erityispiirteet sekä kuvan, äänen ja tekstin tuottaminen ja yhdistäminen. Aina tämä kaikki ei onnistu alan ammattilaisiltakaan.<sup>16</sup>

Monilukutaito, tai medialukutaito, ovat juurtuneet erityisesti kirjaston ja koulun yhteistyöhön – vaikka olisi luontevaa olettaa, että tällä vuosituhanella syntyneet ns. diginatiivit olisivat omassa elementissään tietotekniikan ja verkkolukemisen kanssa. Valitettavasti näin ei kuitenkaan välttämättä ole, digitaidot eivät ole sisäsyntyisiä ja nuorten medialukutaito riippuu pitkälti

<sup>15</sup> Hietanen (2014), s. 12

<sup>16</sup> Hietanen (2014), s. 13.

perhetaustasta ja kaveripiiristä, aivan kuten perinteinenkin lukutaito. Tästä johtuen medialukutaidon opetusta tarvitaan kouluissa ja kirjastoissa.<sup>17</sup>

Aikuisväestön kohdalla monilukutaidon tematiikka on hieman erilainen. Keskustelu monilukutaidosta – ja erityisesti aikuisten monilukutaidosta – kärsii tietystä käsitteellisestä sekaannuksesta. Kirjastojen tehtäväksi mielletään (aiheellisesti) kansalaistaitojen, medialukutaidon ja tietoyhteiskuntataitojen edistäminen. Näihin kaikkiin voidaan viitata termillä ”monilukutaito”, mutta tällöin ei välttämättä tarkoiteta digitaalisten sisältöjen lukemista tai verkkoympäristössä tapahtuvaa lukemista, vaan tietoyhteiskuntataidoista. Keskeiset haasteet listataan usein seuraavaan tapaan:

- Tietokoneen, ohjelmien ja sovellutusten (appien) käyttö voi tuottaa teknisessä mielessä ongelmia, tai niitä ei uskalleta käyttää esimerkiksi tietosuojariskien vuoksi. Tämä on erityisesti vanhemman väestön ongelma, mutta kaikki nuoret eivät ole teknisesti suuntautuneita.
- Asioiminen verkossa tuntuu vaikealta, koska toimiminen verkossa on vierasta.
- Tekstikriittisyys ja verkkoetiketti ovat vieraita. Ihminen ei osaa arvioida löytämänsä informaation arvoa tai sitä, mitä verkossa voi jakaa.
- Informaation määrä aiheuttaa infoähkyn tai navigointivaikeuksia. Ihmisen on vaikea löytää relevanttia tietoa, tai sitä löytyy liikaa.
- Sisällön tuottaminen on vaikeaa.

Suomen kirjastoseuran julkaisussa *Mediakasvatus yleisissä kirjastoissa: suosituksia ja suuntaviivoja* Perttu Rasi esittelee aikuisväestön medialukutaitojen tukemista kirjastoissa juuri tästä näkökulmasta:

Kirjasto tukee aikuisten medialukutaitoja jo tarjotessaan asiakkaiden käyttöön tietokoneita ja lisälaitteita. Laitteiden lisäksi tarvitaan kuitenkin myös tukea laitteiden ja internetpalvelujen käyttöön sekä uusia mediasisältöjä.

...

Pidemmälle vietyinä kirjasto voi tukea ja kehittää asiakkaidensa medialukutaitoja tarjoamalla mahdollisuuksia omaan median tuottamiseen. Kuva- ja äänilaitteiden ja ohjelmistojen tarjoaminen avaa mah-

<sup>17</sup> Hietanen (2014), s. 8-9.

dollisuuden taitojen ja ymmärryksen syventämiseen niillekin, joille laitteiden hankkiminen kotiin ei ole mahdollista tai mielekästä. Esimerkkeinä tästä ovat vaikkapa videoeditointityöasemat ja kirjastojen musiikkihuoneet äänityöasemineen, jolla asiakas voi äänittää omaa soittoa.

...

Erityisesti ikäihmisten tietoyhteiskuntataitoja on hyvä mahdollisuuksien mukaan tukea myös järjestämällä tietokoneen peruskäytön ja yleisimpien internetin palveluiden kuten sähköpostin opastusta. Tarvittaessa toimintaan voi etsiä yhteistyötahoja alueen muista toimijoista kuten työväen- tai kansalaisopistoista, yhdistyksistä, järjestöistä, seurakunnista tai yrityksistä, jolloin kirjaston osaksi saattaa jäädä ainoastaan tilan tarjoaminen toimintaa varten ja osapuolten yhteen saattaminen. Erityisesti pienimmissä kirjastoissa tilan tarjoaminen muiden toimijoiden käyttöön voi olla hyvä ensimmäinen askel media- ja kasvatustyöhön.<sup>18</sup>

Tampereelta tulee myös toinen esimerkki kirjastojen monilukutaidon tai digitaalisen toimintakulttuurin edistämisestä. Näkökulma on kuitenkin sama ja keskustelu koskee tietoyhteiskuntataitoja.

Tampereen kaupunginkirjastossa on kolme tietotoria: ne sijaitsevat Hervannan, Lielahden ja Sampolan kirjastoissa. Tietotorit rohkaisevat tutustumaan digitaaliseen kulttuuriin, tietokoneeseen ja nettiin. Toreilla käy esiopetusryhmiä, koululaisia ja aikuisryhmiä. Internetin ja sähköpostin peruskurssien lisäksi järjestetään erilaisia teemakursseja esimerkiksi tietoturvaan, kuvankäsittelyyn, uusiin käyttöjärjestelmiin, sosiaaliseen mediaan, ilmaisohjelmiin, tekstinkäsittelyyn ja tietokoneen päivittämiseen liittyen. Tietotorien palvelut, laitteet ja ohjelmat ovat käytettävissä myös kurssien ulkopuolella ja henkilökoh-taisen opastusajan voi varata, muun muassa digitointiin ja editointiin saa apua tietotorilta.<sup>19</sup>

...

Tietotorien koulutuksessa tavoitteena on se, että asiakas tekee itse: hänen puolestaan ei tehdä asioita vaan hän oppii tekemällä. Kotikäyntejä tai puhelinneuvontaa ei järjestetä, eikä asiakkaiden laitteita korjata. Kirjaston roolia kouluttajana pohditaan, maksuttomilla kurs-

18 Mustikkamäki & alt. 2014, s. 26-28.

19 Hietanen (2014), s. 44.

seilla ei ole tarkoitus kilpailla kaupallisten toimijoiden tai esimerkiksi työväenopiston koulutusten kanssa.

Suurin osa tietotorien asiakkaista on 65 - 74 -vuotiaita, alle 45-vuotiaita ei juurikaan käy kursseilla. Noin 60 % osallistujista on naisia. Ryhmät ovat haastavia, sillä osallistujien pohjatiedot ja -taidot vaihtelevat suuresti ja kyvyssä oppia ja omaksua uusia asioita on eroja.<sup>20</sup>

32 ||

Näiden lähteiden pohjalta saa vaikutelman, että lasten lukemisen edistämiseen ja mediakasvatukseen panostetaan ja se on usein hyvin koordinoitua. Nuorten - ammattikoululaisten ja lukiolaisten - mediakasvatus tai monilukutaidon tukeminen on jo vähäisempää ja aikuisten kohdalla tuetaan lähinnä tietoyhteiskuntataitoja ja tietotekniikan käyttöä, ei niinkään lukemista digitaalisessa ympäristössä. Tietoyhteiskuntataitojen opettaminen on tietysti tärkeä tehtävä kirjastoille ja se sopii hyvin kirjaston arvoihin. Tietoyhteiskuntataitojen heikkous on verrattavissa heikkoon lukutaitoon, sillä myös se nousee helposti yhdenvertaisuuden esteeksi: yhteiskunnassa, jossa asioidaan, viestitään ja vaikutetaan digitaalisesti, tietoyhteiskuntataidoton jää syrjään ja passivoituu helposti - arkiset askareet alkavat tuntua vaikeilta.

### **OLEMME KAIKKI LUKIJOITA... MUTTA LUKEMISYMPÄRISTÖ MUUTTUU DIGITAALISEKSI**

Lukemisen siirtyessä digitaaliseen verkkoympäristöön joudumme määrittelemään uudelleen, mitä teksteillä ja lukemisella tarkoitetaan. Tähän liittyy tietysti myös se, että kirjaston idea on rakennettu fyysisten tilojen ja esineiden, kirjojen, varaan: kirjasto hankkii omien seiniensä suojiin aineistoa, jonka lainaamiseen sillä on oikeus. Tämä kuvio muuttuu tekstien ja niiden lukemistapojen muuttuessa.

Luettavien tekstien moninaisuus on kasvanut digitaalisen maailman myötä. Pitkien tekstien rinnalle on syntynyt lyhyitä, monikielisiä, interaktiivisia ja uudella tavalla vuorovaikutteisia sekä intertekstuaalisia tekstejä. Syvälukutaidon, keskittyneen lukemisen tarve on edelleen olemassa, mutta sen rinnalle syntyneet uudet tekstityypit ja lukemisympäristöt edellyttävät uudenlaisia lukutaitoja.

Digitaalinen maailma on lyhyiden tekstien ja kuvien maailma. Visuaalisuus korostuu sekä sosiaalisessa mediassa että muualla.<sup>21</sup>

<sup>20</sup> Hietanen (2014), s. 44.

<sup>21</sup> Hietanen (2014), s. 10.



Uusien tekstimuotojen esiinmarssi ei ole uutinen, mutta miten ne lopulta vaikuttavat kirjastoihin? Juha Hakala visioi kirjastojen muutosta artikkelissa *Kirjasto muuttuvassa tietoympäristössä seuraavasti*:

Rutiinien automatisoiminen muutti kirjastojen palveluja vain marginaalisesti, eikä integroitu kirjastojärjestelmäkään muuttanut esimerkiksi aineistojen saatavuutta – kun kirjasto oli kiinni, lehtiä ei voinut lukea. Mutta painettujen aineistojen osittainenkin korvaaminen digitaalisilla on ollut melkoinen vallankumous. Digitaaliset kokoelmat ovat käytettävissä periaatteessa milloin vain ja mistä tahansa, mikä on suuri parannus.<sup>22</sup>

|| 33

Ja hän jatkaa analyysiiän:

Tulevaisuuden kirjastot sulautuvat verkkoon. Niiden kokoelmatiedot ovat tarjolla Googlen kaltaisten yleisten hakupalveluiden kautta, ja digitointihankkeiden sekä elektronisen julkaisemisen kasvun myötä suuri osa kaikesta relevantista aineistosta on tarjolla internetissä: osin vapaasti, osin maksullisesti. Aineistojen tarjonta perustunee edelleen osittain maksullisiin lisensseihin, vaikka avoin rinnakkaisjulkaiseminen lisääntyikin. [---]

Linkkien luomisesta ja ylläpidosta on tullut merkittävä osa kuvailutyötä; luetteloiijat joutuvat arvioimaan verkon tietolähteiden luotettavuutta. Kun paikallisten tietokantojen merkitys vähenee, kirjastot panostavat kansallisiin ja kansainvälisiin tietojärjestelmiin sekä entistäkin laajempaan yhteistyöhön, joka ylittää perinteiset sektorirajat. Kirjastojen vastuualue kirjaketjussa laajenee elektronisen julkaisemisen myötä. Kustantajat lisensoivat maksulliset aineistot kirjastoille, jotka huolehtivat niiden jakelusta asiakkaille ja viime kädessä myös pitkäaikaissäilyttämisestä sen jälkeen, kun kustantajan toiminta on päättynyt tai kun aineiston kaupallinen elinkaari on kustantajan mielestä ohi.<sup>23</sup>

Juha Hakala lähtee pitkälti kansalliskirjaston tai tieteellisten kirjastojen näkökulmasta, mutta kirjaston muutos näkyy yleisissäkin kirjastoissa. Tässä vaiheessa muutosta ilmentää uusien aineistomuotojen ja palveluiden kasvuvuut. Näin Helmet-sivulla uutisoidaan e-aineistojen suosion noususta vuonna 2017 seuraavasti:<sup>24</sup>

22 Hakala 2014, s. 154.

23 Hakala 2014, s. 162.

24 [http://www.helmet.fi/fi-FI/Ekirjasto/Juttuja\\_ekirjastosta/Ekirjoja\\_lainattiin\\_entista\\_enemman\\_vuon\(159218\)](http://www.helmet.fi/fi-FI/Ekirjasto/Juttuja_ekirjastosta/Ekirjoja_lainattiin_entista_enemman_vuon(159218))

Vuosi 2017 oli hyvä Helmet-kirjastojen e-kirjoille. E-kirjojen lainaus nousi yhteensä 34 prosenttia vuodesta 2016. Myös lainattavaa oli enemmän. Lainattavien kappaleiden määrä Ellibs- ja OverDrive-palveluissa kasvoi yhteensä 29 prosenttia ja oli vuoden lopussa jo melkein 13 000 teosta.

Kotimainen Ellibs-palvelu sisältää pääosin suomenkielisiä e-kirjoja. Viime vuoden lainatuimpien joukossa oli muun muassa bestselleireitä, siivousneuvoja sekä Tieto-Finlandian voittaja.

Amerikkalaisessa OverDrive-palvelussa on pääosin englanninkielisiä e-kirjoja. Siellä lainatuimpia olivat muun muassa elämäntaito-oppaat, historiallinen romantiikka sekä aina saatavilla olevat Lonely Planet -matkaoppaat. [---]

Äänikirjabuumi näkyi e-aineistossakin. E-äänikirjojen lainaus nousi yhteensä 106 prosenttia, kotimaisessa Ellibs-palvelussa jopa 217 prosenttia. Äänikirjojen kysyntä kasvoi ja erityisesti kotimaisia e-äänikirjoja tuli enemmän myyntiin kirjastoille. Lisäksi äänikirjapalvelu Naxos Spoken Word Library otettiin käyttöön Helmet-kirjastoissa. [---]

E-lehtiä [---] luettiin edelleen satojatuhansia kertoja. PressReader-palvelussa lehtien lataus nousi peräti 130 prosenttia. Sen sijaan RBdigitalin (entiseltä nimeltään Zinio) lehtien käyttö laski 25 prosenttia. Laskua luultavasti selittää ainakin osittain se, että lehtivalikoima palvelussa oli aikaisempaa suppeampi ja palvelun uudessa sovelluksessa on ollut käytettyvyysoongelmia.

E-aineistoja siis tarjotaan entistä enemmän ja niiden suosio kasvaa vauhdilla. Voimme hyvin kysyä onko lukemisen tulevaisuus sähkökirjassa.

Toinen lähestymistapa siihen, miten kirjastot voisivat tukea aikuisten lukemista, olisi tarkastella nuorten lukemistapoja. Nuorten *diginatiivien* lukutottumiset ja lukemisen tavat ovat tässä yhteydessä mielenkiintoisia, sillä muutaman vuoden kuluttua nämä nuoret ovat nuoria aikuisia ja kirjastojen lukemisen edistämisen toimet tulee (jo nyt) suunnata heille. Tomi Kiilakoski ja Piia af Ursin pohtivat, onko diginatiiveilla poikkeavat lukutavat artikkelissa *Kirja muuttuvat tietoyhteiskunnassa*.

Nuorten kulttuurit ovat ennusmerkkejä siitä, millaiselta tulevaisuus näyttää. Se, mitä nuoret tekevät tänään, on usein sitä, mitä muu yhteiskunta tekee huomenna. Nuoruus, niin kuin muutkin ajanjaksot elämässä, täyttyy erilaisista yksilöllisistä valinnoista. Tämä koskee myös kirjallisuutta ja lukemista. Digitaalisessa maailmassa kasvavat nuoret kohtaavat monenlaisia teknisiä laitteita. He joutuvat luomaan suhteen kaikkiin näihin. Samalla lukemisen kirjo laajenee. Kirjan tulevaisuuden ydinkysymys on, millä tavalla kirja onnistuu esineenä ni-

voutumaan osaksi nuorten elämismailmaa ja tulemaan siellä hyväksytyksi. Kirja ja sanomalehdet sijoittuvat keskelle digitaalisia välineitä, ja kamppailevat huomiosta muiden esineiden kanssa. Tämä herättää joskus pelkoa kirjan katoamisesta – sen siirtymisestä museoesineeksi, johon nuorilla ei ole enää tunnesidosta tai kiinnostusta – tai innostusta lukemisen muuttumisesta verkkodokumenttien vuorovaikutteiseksi työstöksi, jossa aiempi yksisuuntaisuus muuntuu monenkeskiseksi yhdessä tekemiseksi.<sup>25</sup>

Kiilakosken ja af Ursin artikkelissa diginatiiveista todetaan, että he työskentelevät, opiskelevat ja kirjoittavat eri tavoin kuin aiemmat sukupolvet. Yksi ero on se, että he eivät lue kirjoja, vaan blogeja. Lisäksi he rakentavat uudenlaisia tapoja oppia, omaksua tekstejä tai olla keskenään. Digitaaliset laitteet nivoutuvat kuin itsestään osaksi kaikkia näitä toimintoja – ja diginatiivien elämismailma on täynnä erilaisia laitteita, ohjelmia, sisältöjä, viihdettä ja verkostoja. Ystävyysuhteet, vuorovaikutus, rakkaus, ostosten tekeminen tai harrastukset nivoutuvat teknologiaan.<sup>26</sup> Lopulta tekniikkaa ei enää vain käytetä:

Tekniikan filosofi Langdon Winner on todennut, ettemme vain käytä teknologiaa, me elämme sitä ja sen kanssa. Nykyteknologia vaikuttaa myös ihmisten asenteisiin ja tapoihin, jopa tapaan olla maailmassa. Diginatiivit ovat tottuneita saavuttamaan informaation nopeasti, keskustelemaan siitä, hyppimään linkistä toiseen ja arvostavat grafiikkaa tekstiä enemmän. He tekevät asioita, jotka poikkeavat aiempien sukupolvien arvostamista asioista. Nuoret ovat monissa tapauksissa uuden kommunikaatioteknologian käyttöönoton valtavirtaistajia, kunhan teknologia on halventunut niin paljon, että laajoilla ihmisryhmillä on varaa siihen.<sup>27</sup>

Kaikki nuoren toiminta, arvot ja kiinnostuksen kohteet nivoutuvat teknologiaan, toisilla enemmän, toisilla vähemmän. Tämä heijastuu myös diginatiivin lukemiseen.

Oleellista on kuitenkin ymmärtää, että tämä välttämättä ole uhka luku-  
taidolle tai lukemiselle. Jos nuori pitää lukemisesta ja se on hänestä kivaa ja merkityksellistä, eivät digitaaliset innovaatiot horjuta tätä suhdetta. Sen sijaan uusi teknologia voi mahdollistaa sen, että lukemisesta kiinnostunut nuori löytää ja omaksuu uusia lukemisen muotoja. Tällaisia uusia muotoja

25 Kiilakoski & Ursin 2014, s. 89

26 Kiilakoski & Ursin 2014, s. 90, 93.

27 Kiilakoski & Ursin 2014, s.91-92.

# Onko sähkökirjassa lukemisen tulevaisuus?

**MARJA HJELT**

tohtoriopiskelija, Tampereen yliopisto

Informaatiotutkimuksen ja interaktiivisen median yksikkö

**S**uomalaiset ovat lukijakansaa ja yli kolmannes heistä lukee tänäänkin kirjaa. 20% on lukenut vähintään yhden e-kirjan ja kirjastoiden asiakkaista 8% on tutustunut yleisten kirjastojen e-kirjakokoelmiin ja lainannut e-kirjan. Aktiivisia lukijoita löytyy kaikista ikäryhmistä, mutta 35-45 vuotiaat miehet ovat aktiivisimpia e-kirjan lainaajia. Miehet lukevat sähköisenä enemmän tietokirjallisuutta, kun naiset keskittyvät kaunokirjallisuuteen. E-kirjaa luetaan edelleen mieluiten kotona, mutta liikkeellä olemisen yhteydessä tapahtuva lukemisen suosio kasvaa, yhä useampi lukee e-kirjaa liikennevälineissä ja lomalla. E-kirja lainataan ja luetaan viihtymiseen.

Yleisesti lukemiseen vaikuttavat lukemisen arvostus yhteiskunnassa, henkilökohtainen lukuhalu ja lukemiseen käytetty aika ja vaiva. Varsinkin lukemisen motiivi vaikuttaa siihen, mitä luetaan ja missä formaatissa. Jos on tarve saada nopeasti luettavaa, käännytään e-kirjapalveluiden puoleen. Erityisesti työperäistä tietoa etsitään digitaalisessa muodossa. Muuten kirjoja lukevat ovat konservatiivisia ja valitsevat mieluummin painetun kirjan. Tähän vaikuttaa se, että e-kirjat näyttävät painettujen kirjojen sähköisinä versioina, niissä ei ole lukijalle lisäarvoa.

Lisäarvoa lukijalle tuodaan digitaalisessa maailmassa mm kuratoiduilla sisällöillä ja rajattomilla kokoelmilla. Sisältöjen avaamisella digitaalisessa palvelussa markkinoidaan kirjaa, tarinaa. Lukija pystyy nopeasti ja vaivattomasti valitsemaan mieleistään lukemista. Samaan pyrkii myös lukuaikapalvelut, kirjojen Netfliksit, kuten Kindle Unlimited, Fabula tai Scribd tai kotimaisista äänikirjapalvelu Bookbeat. Kirjastoiden e-kirjakokoelmat ovat osittain kuraoidut, kirjan tietojen yhteydessä on tyypillisesti takakansiteksti, mutta esim kirja-arviot puuttuvat. Lisäksi kirjastoiden kokoelmat ovat rajalliset, mutta teokset on huolella valittu kokoelmaan. Kirjasto antaa e-kirjakokoelmalleen

laatuleiman. Lisäarvoa lukijalle voidaan tuottaa myös lukemiseen soveltuvala laitteella tai sovelluksella ja e-kirja voikin sisältää lineaarisen tekstin lisäksi ääntä ja liikkuvaa kuvaa.

Lukemisen ja kirjojen tulevaisuuden suhteen on kysymys kolmesta asiasta: yleisistä asenteista, hyvistä sisällöistä ja lukijoiden tarpeisiin vastaamisesta. Suomalaiset arvostavat lukemista, mutta eivät välttämättä vie arvoja käytäntöön asti. Tämä näkyy mm nuorten lukemisen vähentymisenä ja lukemisen siirtymisenä lyhyisiin teksteihin. Yhä harvempi lukee kokonaisen kirjan. Tähän voidaan vaikuttaa kirjaston tavoitteilla ja henkilökunnan asenteilla. Pidetään sähköistä lukemista ja e-kirjaa yhtä tärkeänä kuin perinteistä lukemista. Asenteisiin vaikutetaan erityisesti julkisella keskustelulla aiheesta. Lukemisen ylläpitämiseksi kirjastojen tulee ansaita lukijan luottamus ja saada heidät seuraamaan sisältöjä tarjoamalla lukijalle lisäarvoa, mm toimitettuja sisältöjä ja kiinnostavia tarinoita. Digitalisaatio muuttaa monia asioita, mutta hyvä tarina on ja tulee pysymään.

Kirjan kuolemasta on turha puhua. Tarinan valta ei katoa mihinkään. Nähtäväksi jää vain, missä muodossa tulevaisuudessa tarinaan uppoudutaan ja missä ajassa muutos tapahtuu. ||

» ovat e-lehdet, chattailu, sähköpostit, verkkouutiset, tiedonhaku, sanakirjojen ja tietosanakirjojen käyttö ja erilaiset keskusteluryhmät. Samaan aikaan nuoret lukevat edelleen painettua tekstiä, kuten kaunokirjallisuutta, tietokirjallisuutta, sanomalehtiä ja aikakauslehtiä. Trendi näyttää olevan, että aktiiviset digiaineistojen lukijat lukevat myös painettua tekstiä, mutta passiiviset lukivat eivät oikein lue mitään.<sup>28</sup>

38 || Nuorten ja nuorten aikuisten lukemisessa pätevät siis pitkälti samat havainnot kuin aikuistenkin: jotkut lukevat hyvin ja paljon, toiset eivät lainkaan. Lukemisympäristö ja kiinnostavat tekstit ovat kuitenkin hyvinkin erilaisia verrattuna aikaisempaan. Tarvitsemme siis uusia lukemisen edistämisen keinoja.

Kirjastojen ja lukemisen edistämisen kannalta suuri muutos on se, että digitaalinen lukemisympäristö ei ole rajattu kirjaston aukioloaikoihin, mutta ei myöskään kirjaston seinien sisäpuolelle tai kunnan tai kaupungin rajojen sisäpuolelle. Sisällöt ovat verkossa ja kilpailevat muiden verkkosisältöjen kanssa. Tämä tarkoittaa sitä, että kirjaston lukemisen edistämisen sisältöjen täytyy olla korkeatasoisia sisältöinä ja niiden tulee näkyä verkkoympäristössä – tämä on ainoa tapa saavuttaa uudet potentiaaliset lukijat.

Tämä puolestaan johtaa siihen, etteivät yksittäiset kirjastot tai edes suuren kaupunkien kirjastoilla ole resursseja luoda omalle kunnalleen tällaisia sisältöjä. Eikä se edes olisi mielekäästä, sillä jos sisältö on onnistunut, se leviää nopeasti koko kansalle. Tämä puolestaan tarkoittaa, että kirjastojen täytyy tehdä entistä enemmän yhteistyötä muiden toimijoiden kanssa, aivan kuten Juha Hakala esitti.

Kirjastot ovat myös omaksuneet uudet reunaehdot ja kehittäneet uusia toimintatapoja lukemisen edistämiseen ja markkinointiin. Kirjastojen tiedotus, markkinointi ja lukemisen edistäminen ovat alkaneet hyödyntää verkkoa ja sosiaalista mediaa. Valtakunnallinen verkkokirjasto on hyvä esimerkki tästä lukemisen edistämisestä verkossa, esimerkkinä mainittakoon Kirjastokaistan *Kolme kysymystä kirjastosta*, jossa tunnetut suomalaiset kertovat muistojaan kirjastoista. Tällainen hanke on myös Ylen vetämä Suomi 100 juhluvuoden kampanja *101 kirjaa*, jossa yleiset kirjastot olivat yhteistyökumppaneita.

Ylen monikanavainen Kirjojen Suomi -kokonaisuus vastasi kysymykseen *Millainen Suomi välittyy kaunokirjallisuudestamme sadan vuoden ajalta?* tarjoamalla kirjallisuudesta 101 radio-ohjelmaa, 111 tv-ohjelmaa, podcasteja sekä suuren verkkosivuston. Kampanja yllytti suomalaisia lukemaan lisää kaunokirjallisuutta ja perehtymään itsenäisen Suomen historiaan kirjallisuuden kautta.

28 Kiilakoski & Ursin 2014, s. 95-96.

Ylen toimittajat Seppo Puttonen ja Nadja Nowak valitsivat sata kirjaa itenäisyyden ajalta, yhden jokaiselta vuodelta. Kirjojen Suomi -verkkosivulle koottiin yhteen kaikki sisällöt ja verkossa elettiin kirjamaailmassa läpi vuoden, keskusteltiin, haastettiin, suositeltiin, kisailtiin ja visailtiin. Kampanjaa sisältyi lukupiirejä, esseitä ja tarinoita merkityksellisistä kirjoista Kirjojen Suomen kummien, kirjailijoiden ja kirjabloggaajien kanssa. Tämän lisäksi kirjastot ja kansalaisopistot järjestävät näihin kirjoihin ja Ylen ohjelmiin liittyen tapahtumia ympäri Suomen. Yhteistyökumppaneita olivat mm. Kansalliskirjasto, yleiset kirjastot, kirjastot.fi, Kirjastokaista.fi, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Svenska Litteratursällskapet i Finland, Opetushallitus, Kansalaisopistojen liitto, Helsingin työväenopisto, Lukukeskus, Kulttuurilla kaikille, Kirjan vuosi ry., Äidinkielen opettajain liitto, Tietokirjailijat ry., Ellibs oy., Sanasto, kirjallisuudentutkijoita ja bloggareita.

### **OLEMME KAIKKI LUKIJOITA... JA MONI HALUAISI LUKEA YHDESSÄ KAVERIN KANSSA**

Kolmas merkittävät trendi lukemisen tapojen muutoksessa on sosiaalisen lukemisen nousu. Sosiaalinen lukeminen ei ole kovin tarkasti määritelty ilmiö, mutta siihen liittyy mm. yhdessä lukemisen ja keskustelemisen lisäksi jakamista eri tavoin ja jaetun tiedon vastaanottamista.

Sosiaalinen lukeminen ei ole mikään uusi ilmiö, ehkä ennemminkin paluuta tekevä alkuperäinen lukemisen muoto. Tarinankerronta heimon yhteisen leirinuotion äärellä oli sosiaalinen tapahtuma, jonka tenhoon vaikuttivat illan pimeyden ja nuotion lisäksi kertojan ääni ja tarinankerronnan lahjat. Mutta myös kirjoitettujen tekstien lukeminen oli pitkään sosiaalista toimintaa: apostolien ja kirkkoisien kirjeitä luettiin seurakunnassa ääneen ja sunnuntaisin Raamatun sana jylysi saarnastuolista seurankunnan kuunnellessa. Vasta kirjapainotaidon myötä yleistyi yksin hiljaa lukeminen.

Historiallisesti ajatellen (sosiaalinen) lukeminen sisältää siis vahvasti esittämisen. Siru Kainulainen, 11.8.2015, kirjottaa Kiiltomadossa:

Tekstin äänen kuulostelu on lukemiseen sitoutuva halu, joka kertoo vuorovaikutuksesta. Tutkija Peter Kivy on esittänyt ajatuksen, että kaunokirjallisuus kantaa edelleen mukanaan tukevaa vuosituhantista perinnettä, joka priorisoi kaunokirjallisten tekstien ääneen lukemista. Vasta modernisaation myötä, vahvemmin 1800-luvulta lähtien lukemista alettiin ajatella yksinäisenä ajattelutyönä.

[---] lukeminen vertautuu esittävään taiteeseen, kuten esimerkiksi muusikon työhön. Sävellys – tai kaunokirjallinen teos – tullaan esittämiseksi tavalla tai toisella. Esittämistä toteuttavat myös lapselle tai aikuiselle ääneen lukeminen, runoesitykset ja proosaluenta.

# Pelien ja pelillisyyden hyödyntäminen lukemisen edistämässä

**HEIKKI MARJOMAA**

*kehittämisasiantuntija, peli- ja mediakasvatus- sekä digikulttuuriasiat*

*Kehittämisyksikkö / kulttuuri ja vapaa-aika, Helsingin kaupunki*

Tässä tekstissä on yhteneviä sisältöjä kirjastojen valtakunnallisten verkkopalvelujen kirjastot.fi:n pelikasvatusosioon laatimastani tekstistä "Pelit kirjastossa". Lainauksia ei ole yksilöity vaan ne on muokattu muun tekstin lomaan. Alkuperäinen teksti on luettavissa osoitteessa: <https://www.kirjastot.fi/pelit/pelit-kirjastossa> [kirj. huom.]

## **LUKEMISEN EDISTÄMISESTÄ**

Lukemisen edistäminen on tärkeä osa kirjastotoimintaa. Kirjastolaissa lukee, että säädetyn lain tavoitteena on edistää mm. lukemiskulttuuria ja monipuolista lukutaitoa. Juuri tässä pelit tulevat luontevasti kuvaan mukaan. Lukemista ei enää ymmärretä yksioikoisesti kyvyksi muodostaa ja ymmärtää sanoja paperilla olevista merkkijonoista, vaan lukemiseen katsotaan kuuluvan kulttuurisisältöjen, käsitteiden, ilmiöiden, tiedon ja eri medioiden sujuva ymmärrys ja merkityksellinen kokeminen sekä kykeneväisyys niiden analyysiin.

Tarinoita ei enää myöskään ole tarjolla eksklusiivisesti vain yhdellä alustalla. Sherlock Holmes, Witcher (noituri) tai Game of Thrones (valtaistuinpeli) ovat kaikki hyviä esimerkkejä tarinamaailmoista, jotka ovat riippumattomia alustasta. Kaikista niistä on julkaistu kirjoja, äänikirjoja, novelleja, musiikkia, digitaalisia pelejä, lautapelejä, roolipelejä, sarjakuvia ja elokuvia. Parasta aikaa tätä kirjoitettaessa Netflix kuvaa Witcher TV-sarjaa, joten kun se tulee katsottavaksi, voimme lisätä episodimuotoisen televisiosarjan tuohon aiempaan listaan. Tämänkaltainen monimediallisuus tulee tulevaisuudessa entisestään kasvamaan.

Kyky nauttia ja kuluttaa tarinamuotoista kulttuuria monialustaisesti onkin muodostunut tärkeäksi osaksi sujuvaa lukutaitoa. Voi hyvin olla, että saadaksesen selville mitä ennen pelin tarinaa tapahtui, täytyykin tarttua kirjaan



tai paneutua pitkiin pelin taustaa valottaviin ns. "lore"-kirjoituksiin, joita julkaistaan sekä internetissä että painetussa muodossa. Sama toimii myös toisin päin. Vaikkapa Noiturin tarinaan kirjojen kautta paneutuneen täytyykin hypätä kirjojen jälkeen digipeleihin, mikäli haluaa nauttia koko tarinasta kronologisessa järjestyksessä. Tämä monialustaisuus on tärkeää huomioida myös kirjaston lukemisen edistämistyössä.

|| 41

### **MIKSI PELIT & KIRJASTO**

Kirjastonäkökulmasta pelit ovat ensisijaisesti kulttuurisisältöjä, jotka kuuluvat kirjastoon sekä palveluina että kokoelman osana. Digitaaliset pelit ovat suosittu tapa kokea tarinoita sekä ilmiönä sitä kokoluokkaa, ettei kirjasto voi kääntää sille selkäänsä. Digitaaliset pelit ovatkin tuore askel tarinankerronnan monipolvisessa evoluutiossa. Sitä kautta ne on tunnustettava arvokkaina kerronnallisen kulttuurin medioina.

Kirjastot siis kaikille avoimina tarinoiden, kulttuurin ja sivistyksen paikkoina luonnollisesti tarjoavat myös pelejä käyttäjilleen. Vaikka usein ajatellaan, että sanayhdistelmä "pelit ja kirjasto" on jokseenkin uusi asia, ei näin kuitenkaan oikeastaan ole. Esimerkiksi rooli- ja lautapeleillä on kirjastoissa jo pitkäikäinen historia. Ensimmäisiä roolipelikirjoja muistetaan lainatun kirjastoista jo 80-luvulla. Vielä nykyäänkin kirjastojen kokoelmista löytyy roolipeliklassikkoja vuosikymmenten takaa. Myös lautapelejä on vuosia ollut pelattavissa yleisten kirjastojen lasten- ja nuortenosastoilla. Nykyisin rooli- ja lautapelejä hankitaan myös lainattavaksi kaikenikäisten asiakkaiden kulttuurinen maku huomioiden.

### **PELIT PALVELUNA**

Pelitoiminta istuu erinomaisesti kirjastojen palvelupalettiin. Kirjastossa pelaamisella on yllättävänkin pitkät perinteet. Ensimmäinen dokumentoitu kirjaston peliseura kokoontui San Franciscon mekaanisessa kirjastossa 1854.

Nykyään kirjastojen peleihin liittyvä palvelutarjotin onkin voimakkaasti laajentunut aineiston lainaksi tarjoamisesta myös paljon palvelullisempaan, ohjaukselliseen toimintaan. Kirjastojen ohjatuissa pelituokioissa asiantuntija opastavat pelien pariin sekä perinteisten että digitaalisen pelaamisen saralla. Kirjastojen pelitoiminta on monipuolista ja palvelee niin aloittelevia pelaajia kuin aktiivisia harrastajia. Pelitoimintaa järjestetään jo nyt kaikenikäisille kulttuurinkuluttajille ympäri Suomen.

Digi- ja lautapelikerhot, erilaiset turnaukset, pelitilat, pelilukupiirit ja roolipelipajat ovat löytämässä paikkansa kirjastojen palvelupaleteissa satutuntien ja keskustelutilaisuuksien sekä kirjailijavierailujen rinnalla. Onpa Kirjasto erottunut edukseen pelitoimintaa tarjoavana tahona myös kirjastotilojen ulkopuolella. Esimerkkinä tästä vaikkapa erilaiset pelitapahtumat ja tempaukset sekä kansallisella laajuudella että paikallisesti.

Joistakin kirjastoista löytyy myös teknisiä laitteita paikan päällä pelaamiseen. Laitteita on kirjastoissa sijoitettu sekä nuortenosastoille että omiin pelaamiseen varattuihin tiloihin, jotka tekevät aikuisten kirjastonkäyttäjien pelaamisesta kirjastotilassa mielekkäämpää. Myös pelikelpoisia PC-työasemia on alkanut ilmaantua kirjastoihin koko maassa. Pelaamisen voidaankin katsoa kokeneen sekä kirjastoissa että kulttuurisesti eräänlaisen vapautumisen viimeisen viiden vuoden aikana. Enää ei pelaajaa katsota pitkään koska peliharrastus on jo voimakkaasti yleiskulttuuria, valtavirtaa ja normi.

### **PELIT KULTTUURINA**

Lähes kaikki kuluttavat tarinamuotoisia kulttuurisisältöjä jossakin muodossa: yksi lukee kirjoja tai lehtiä, toinen katsoo elokuvia tai sarjoja, pelaa pelejä tai kuuntelee tarinansa ooppera- tai äänikirjamuodossa. Kirjastojen rooli tarinoiden tarjoajana on ollut pitkään vahva. Lisäksi kirjasto tarjoaa myös mahdollisuuden ja ruokkii mielikuvitusta sekä kannustaa käyttäjiä luomaan omia tarinoitaan esimerkiksi roolipelien ja novellien muodossa. Tulevaisuuden kirjailijamme ovat varmasti kasvaneet pelaamisen kanssa ja saattavatkin helposti valita julkaista teoksensa kokonaan digitaalisessa muodossa perinteisen painetun paperin sijaan. Tämänkaltainen kehityssuunta on nähtävissä myös kirjallisissa julkaisuissa voimakkaasti jo nyt.

Pelaamisen osa kulttuurien kehityksessä on vahva. Kun kulttuurit ovat tuhansien vuosien aikana alkaneet kehittyä, on niille yhteistä se, että ne ovat alkaneet tuottaa taidetta, kirjoitustaidon ja pelejä. Vanhimmat arkeologisilta kaivauksilta löydettyjen pelien arvioidaan olevan ajalta 5000 eaa. Voidaankin siis vertauksen vuoksi todeta, että ensimmäiset noppapelit olivat olleet olemassa jo pari tuhatta vuotta silloin kun ihminen alkoi käyttää kirjoitusmerkkejä noin 3000 eaa.

### **PELIKASVATUS**

Pelit ovat siis tulleet kirjastoihin jäädäkseen. Formaattit voivat muuttua, mutta pelisisältöjä tulee varmasti olemaan kirjastoissa tarjolla elokuvien, musiikin, kirjallisuuden ja muiden kulttuurisisältöjen rinnalla tulevaisuudessakin.

Pelaamisen muuttuminen valtavirtailmiöksi ja kaikkia koskevaksi asiaksi on avannut myös kirjastotyöhön uudenlaisia asiantuntemusperustaisia työtehtäviä. Aivan kuin internetin käytön aikoinaan yleistyessä, on nyt kirjaston otettava haltuun tietoverkkojen sijaan pelaaminen ja siihen liittyvät kulttuuriset ilmiöt.

Pelikasvatus, mediakasvatus, pelilukutaito, medialukutaito & monilukutaito sekä niiden edistäminen kuuluvat kaikki kirjaston sektoriin voimakkaasti. Näin tuetaan kirjaston käyttäjiä eli kansalaisia kohtaamaan alati muuttuvaa yhteiskuntaa.

### **PELIEN KERRONNALLISUUS**

Pelien kautta tarjolle on tullut uudenlaisia tapoja kokea tarinoita interaktiivisesti ja elämysperusteisesti. Saman pelin läpäistyään saattavat kahden eri pelaajan kokemat tarinat erota radikaalistikin toisistaan. Epälineaarisuudesta johtuen täytyy varsinkin paljon juonellisia haarautumia sisältäviin peleihin laatia massiivisia tuhansien sivujen mittaisia käsikirjoituksia. Työ on niin suuri, että pelien käsikirjoituksista vastaava useammin tiimit kuin yksittäiset kirjailijat. Kirjaksi painettuna pelien käsikirjoituksia voisi kuvailla vaikkapa sanoilla ”jätkäläinen tiiliskivi”. Kirjalliselle osaamiselle ja tarinoiden taitajille tulee siis jatkossakin olemaan runsaasti tarvetta myös peliteollisuudessa kasvavissa määrin. Tarinakokemuksen epälineaarisuus avaa myös mielenkiintoisia, uudenlaisia tapoja analysoida tarinaa ja keskustella niistä toisen peliä pelanneen kanssa. On huomattu, että kirjastojen peli(luku)piireissä pelaajat ovat todella kiinnostuneita avaamaan kokemaansa tarinaa ja toisaalta kuulemaan mitä muille on tapahtunut pelien samassa kohdassa, jos valinta onkin ollut eri kuin itsellä.

|| 43

### **LOPUKSI**

Pelit ovat hyvä väline perinteiseen lukemiseen rohkaisussa mutta myös erittäin merkityksellinen ja arvokas media itsessään. Nykyinen tarina-alustojen monimuotoisuus avaa huikeita mahdollisuuksia hyödyntää ja vinkata myös pelejä lukemisen edistämistoimissa. Kirjastojen asiantuntijuutta pelien saralla tulee tukea ja kehittää edelleen. Tämä on myös lukemisen edistämistyötä. ||

# Koko kansa lukee e-kirjaa – vai lukeeko?

**PÄIVI LITMANEN-PEITSALA**

viestinnän suunnittelija, Kirjastot.fi

**K**irjastoissa ja kirjastojen nettisivuilla vierailevat perinteiset kirjastoasiakkaat, jotka ovat tottuneet fyysisiin esinekirjoihin. Kun Kantar TNS alkusyksystä 2017 kysyi suomalaisten näkemyksiä kirjastojen palveluista, ei 48% vastaajista osannut mainita mitään sen lisäksi, että kirjastoissa voi lukea ja lainata kirjoja. Nykyistä laajemmat e-palvelut olisivat vastaajien mielestä tärkein houkutin lisätä kirjaston palvelujen käyttöä. Kyselystä voi päätellä, että edes nykyisiä e-palveluja ei tiedosteta.

Kulttuuri ja lukuympäristöt ovat kuitenkin muuttumassa entistä selvemmin sähköisiksi ja yhä useampi suomalainen kuluttaa kulttuurituotteita missä haluaa ja milloin haluaa. Televisiokanavien katselusovellukset, verkosta suoratoistettava musiikki ja pelit kuuluvat monen arkeen. Ylen Areenassa vierailaan yli 8 miljoonaa kertaa viikossa. Sanomalehtien verkkosivuja luetaan julkisissa kulkuvälineissä ja joidenkin kuulokkeista kuuluu podcast tai äänikirja.

E-kirjojen myynti tai lainaus ei ole kehittynyt samassa tahdissa kuin muiden sähköisten kulttuurituotteiden kulutus. E-kirjojen myynti oli viime vuonna alle 3 % euromääräisestä kokonaisymynnistä<sup>1</sup> ja lainaus yleisissä kirjastoissa 0,85 % kirjojen kokonaislainauksesta.<sup>2</sup> Kuitenkin siirtymä sähköisille alustoille on selkeä nuorissa ikäluokissa: 58% alle 20-vuotiaista sanoo kuluttavansa mediaa ennen muuta sähköisessä muodossa.<sup>3</sup>

Kirjojen ja lehtien sähköisten versioiden käytön opettelu ja e-lukemistotumukset ovat lukutaidon kannalta kriittisiä asioita. Kun arki on sähköistä, on omakielisen kirjallisuuden tarjouduttava samalle alustalle. Kirjastojen e-pal-

1 Suomen kustannusyhdistys ry, Vuositilasto 2017, viitattu 1.5.2018 <https://tilastointi.kustantajat.fi/PublicReporting/QuarterlyFrom2013.aspx?reportName=QuarterlyFrom2013.xml>

2 tilastot.kirjastot.fi

3 Media Audit Finland, Kansallinen mediatutkimus 2017, viitattu 1.5.2018 <http://mediaauditfinland.fi/92-suomalaisista-lukee-viikoittain-sanoma-tai-aikakauslehtia-lukemisen-tapojen-monipuolistuessa/>

velut antavat mahdollisuuden totutella sähköisiin palveluihin, joihin pitkä teksti tulee myös siirtymään. Mutta kuten yllä todettiin, nämä palvelut eivät ole onnistuneet vielä lyömään itseään läpi. Yritystä on kyllä ollut.

Kun Helmet-kirjastojen *Koko kansa lukee* -kampanja some-lukupiireineen starttasi Koko kaupunki lukee -nimellä vuonna 2013, oli unelma suhteellisen yksinkertainen. Tavoite oli, että monissa tableteissa olisi sama e-kirja kesken ja lukuintoiset keskustelisivat teoksesta innolla uudenlaisessa lukupiirissä. Tarjolla oli vapaasti kirjastokortin numerolla ja pin-koodilla luettava e-kirja sekä lukupiirille avattu Facebook-sivu.

|| 45

Nyt Koko kansa lukee -kampanja on maanlaajuinen, mukana ovat kaikki kirjastojen e-osto-organisaation, Yleisten kirjastojen konsortion jäsenkunnat. Viime aikoina tarjolla on ollut lasten ja aikuisten kirjoja viikoiksi yhtäaikaisella lukuoikeudella. Kun alkuvuosina kampanja näkyi jopa tietotekniikkalehtien uutisissa, nyt lukumahdollisuuksista saa tietoa kirjastosta ja kirjastojen nettisivuilta. E-kirja ei ole enää uutinen.

Kun e-kirja ei enää ole uutinen, se ei saa tilaa mediassa toimituksellisissa sisällöissä. Koko kansa lukee -kampanja on ennen muuta kirjastoissa työskenteleville herätys tehdä töitä pitkän tekstin eteen sähköistyvässä mediaympäristössä. Kirjauutuuksista kerrotaan kulttuurisivuilla ja mainonnassa paperikirjan kuvin, ja kirja myy itse itseään hyllyissä ja esittelypöydillä. Bitit eivät näy, jollei niitä nosteta näkyviin.

Koko kansa lukee -kampanjaan on tarjottu kaikkien kirjastojen käyttöön kirjanmerkkejä, julisteita, nettisivumateriaalia, video ja some-materiaalia. Onnistuneimpia kampanjoita on tehty kunnissa, joissa koulut on saatu mukaan tabletilukemiseen.

Koko kansa lukee pystyy nostamaan esiin 4-6 kirjaa kerrallaan. Viiden vuoden aikana on opittu ainakin se, että on olemassa genre "lastenkirja", mutta ei genreä "aikuisten kirja". Vuosien aikana luettavaksi on tarjottu aikuisille hyvin myyneitä kaunokirjoja, mutta niiden suosio on jäänyt vähäiseksi verrattuna lastenkirjoihin. Uutuuksia ei kampanjaan ole saatu, vaan lainaan on pystytty tarjoamaan jo markkinoilla olleita kirjoja. Kaunokirjojen lainauksesta tiedetään, että suosio laskee 2-3 vuoden jälkeen kirjan ilmestymisestä selvästi. Lastenkirjat pysyvät suosittuina vuodesta vuoteen. Koko kansa lukee -kampanjan sisältö voisikin jatkossa olla "Kaikki lapset lukevat" jos tarjolla on jo jonkin aikaa markkinoilla olleita teoksia.

*Koko kansa lukee* -tyyppinen kampanja onnistuu vain sillä, että kirjastot ponnistelevat yhdessä kustantajien kanssa e-lukemisen mahdollisuuksien markkinoinnissa. Kansalaisilla on e-aikanakin vain 24 tuntia vuorokaudessa ja jos niistä suurimman osan haukkaavat erilaiset digitaaliset palvelut, on e-kirjojen syytä olla mukana. Lukemisen voitto ei ole se, että paperikirja pitää pintansa vaan se, että pitkä teksti pitää pintansa formaatista riippumatta. ||

» Esitystilanne vaikuttaa myös siihen, miten teksti otetaan vastaan, tulkitaan. Lisäksi sosiaaliseen lukemiseen liittyy vuorovaikutus. Kainulainen jatkaa:

46 || Lukukokemus vaikuttaa siihen, millaista ajattelen tekstin olevan, joka vuorostaan vaikuttaa siihen, mitä ajattelen sen sisältävän. Lukukokemuksen tulkinta on osa sitä, mitä tekstit tarkoittavat tässä tilanteessa ja näissä olosuhteissa.

Sosiaalinen ja kulttuurinen yhteisö on mukana lukemisen toiminnassa, sillä lukukokemuksen tulkinta kysyy sanallistamista; sanallistaminen puolestaan kysyy tapoja puhua kirjallisuudesta, sen vaikutuksista ja merkityksistä. Lukemiseen sosiaalistutaan muutenkin. On oltava tarjolla kirjoja, on nähtävä että muutkin kaverit lukevat ja että se on sosiaalisesti palkitsevaa. On voitava keskustella lukuharrastuksesta jonkun kanssa, on voitava jakaa se. Näin lukemisestakin tulee sosiaalisesti näkyvää ja kuuluvaa, siis olemassa olevaa. Sosiaalisuus liittyy myös fanitukseen, somettamiseen ja blogeihin, jotka koskevat kirjallisuutta. Lisäksi sosiaalisuus ilmenee siten, että lukijoiden yhteisöjä on aina ollut vaikkapa sitten hartauskirjallisuuden tai virsirunouden äärellä kokoontuen.

Sosiaaliseen lukemiseen kuuluu siis olennaisesti vuorovaikutus, mahdollisuus osallistua lukutapahtumaan, keskustella siitä, jakaa oma kokemus ja tavoittaa toisen kokemus. On tärkeää, että osallistuja tuntee kuuluvansa lukupiiriin, tulee hyväksytyksi ja kuulluksi muiden osallistujien silmissä. Toisaalta, sosiaaliseen lukemiseen kuuluvat myös jakaminen, suosittelu ja kommentointi – jotka eivät suinkaan ole uusia piirteitä. Ennen kirjapainotaitoa käsikirjoitusten marginaaleihin kirjoitettiin kommentteja, jotka kopioitiin myös uusiin käsikirjoituksiin. Verkkokirjasto, e-kirjat, nettifoorumit ja some tarjoavat tavallaan tähän vuorovaikutuksellisuuteen vain uusia teknisiä ratkaisuja ja välineitä. Yksinkertaisimmassa mielessä esimerkiksi HelMet-verkkokirjasto antaa mahdollisuuden vuorovaikutuksellisuuteen sitä kautta, että aineistolle voi antaa pisteytyksiä ja niistä voi kirjoittaa arvosteluja.

Sosiaalinen lukeminen on kuitenkin monimuotoisempi ilmiö:

In addition to the solitary time spent with a book, reading can be connected to a wide variation of social activities. For example, people loan, share and give books as a gift. People talk about what they are reading, make and receive recommendations, publish and read reviews, identify material that others might be interested in, help people explore mutual reading interests, read annotations made by others, as well as read to each other.

Lisäksi ihmiset ovat kiinnostuneita siitä, mitä muut lukevat. He haluavat tietää, mitä heidän ystävänsä, kirjailijat ja tunnetut henkilöt lukevat.

Tietyssä mielessä sosiaalisella lukemisella voidaan siis tarkoittaa mitä tahansa lukemiseen liittyvää sosiaalista toimintaa. Tätä sosiaalisuutta pidetään myös pääosin positiivisena. Ihmiset haluavat keskustella lukemastaan ja arvostavat kirja-arvioita ja suosituksia. Osa lukijoista saattaa kuitenkin pelätä lukemisen sosiaalisen puolen nousevan liian dominoivaksi, jolloin se vie huomion itse lukemisesta tai ohjaa liikaa lukijan valintoja.

Sosiaalisen lukemisen taustalla olevat sosiaaliset tarpeet ovat olleet olemassa jo ennen paperikirjaa, mutta digitaalisuus mahdollistaa niiden uuden tulemisen. Sosiaalisen lukemisen suosion jatkuva kasvua onkin ennustettu. Ja samalla voidaan todeta, että tämä tuo uusia mahdollisuuksia myös kirjastoille, varsinkin pienellä kielialueella, sillä sosiaalinen lukeminen on sitä mielenkiintoisempaa mitä enemmän lukijoita piiriin kuuluu. Sosiaalinen lukeminen edellyttää toimijan, joka kokoaa lukemisesta kiinnostuneet jollakin tavalla yhteen, joko saman teoksen ääreen tai suorastaan samaan paikkaan samaan aikaan, kuten lukupiireissä.

Kirjastot ovat myös luoneet joitakin uusia konsepteja sosiaalisen lukemisen kentällä klassisten lukupiirien rinnalle. Esimerkkejä olisivat mm. Facebookia hyödyntävä HelMet lukuhaaste ja laajan suosion saavuttanut Novellikoukku.

## LÄHTEET

101 kirjaa: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2017/01/03/mika-kirjojen-suomi>

*Hakala, Juha (2014): Kirjasto muuttuvassa tietoympäristössä, teoksessa Kirja muuttuvassa tietoympäristössä.*

*Heikkilä, Harri & Laine, Janne & Nurmi, Olli (2013): Social reading in e-books and Libraries, Next media programme of TIVIT. [http://virtual.vtt.fi/virtual/next-media/Deliverables-2013/D1.3.7.4\\_eReading%20Social%20reading%20in%20e-books%20and%20Libraries.pdf](http://virtual.vtt.fi/virtual/next-media/Deliverables-2013/D1.3.7.4_eReading%20Social%20reading%20in%20e-books%20and%20Libraries.pdf)*

*Hietanen, Mervi (2014): Monilukutaitoa kirjastosta. Lukemisen taidot ja tasot – ymmärtäväksi lukijaksi kirjastossa, Raportti Tampereen kaupunginkirjastosta lukutaidon tukijana.*

*Kainulainen, Siru (11.8.2015): Lukemisen vuorovaikutusta ei vielä tunneta, Kiiltomato. <http://www.kiiltomato.net/lukemisen-vuorovaikutusta-ei-vie-la-tunneta/>*

*Kiilakoski, Tomi & Ursin, Pii af (2014): Kirja muuttuvassa tietoyhteiskunnassa, teoksessa Kirja muuttuvassa tietoympäristössä.*

Kirja muuttuvassa tietoympäristössä, toim. Inkinen & Löytönen & Rutanen, Suomen tietokirjailijat ry 2014.

48 || *Mustikkamäki, M. & Heinonen, A. & Rasi, Perttu (2014): Mediakasvatus yleisissä kirjastoissa: suosituksia ja suuntaviivoja, Suomen kirjastoseura*



# Helmet-lukuhaaste herättelee uinuvaa lukuhalaria

|| 49

|| **IINA SOININEN**

|| *päätoimittaja, Helmet.fi*

|| **RIIKKA UTRIAINEN**

|| *kirjastonhoitaja, Espoon kaupunginkirjasto*

**P**ääkaupunkiseudun yleisten kirjastojen (Helsinki, Espoo, Vantaa ja Kauniainen) yhteinen Helmet-lukuhaaste julkaistiin ensimmäisen kerran joulukuun 2014 lopussa Kirjan vuotta 2015 silmällä pitäen, ja uusi haaste on siitä lähtien julkaistu joka vuosi. Haaste sisältää 50 eri tapaa valita itselleen uutta ja innostavaa luettavaa. Tavoitteena on ollut laajentaa lukemista totutun mukavuusalueen ulkopuolelle, mutta myös tuoda esiin kirjastojen tarjoamaa kirjallisuuden pitkästä häntästä ja avata sisältöjä kirjastolaisten antamien lukuvinkkien avulla. Tärkeä osa lukuhaastetta on alusta asti ollut myös sosiaalinen lukeminen. Some-keskustelun lisäksi osallistujat ovat kertoneet lukevansa kirjoja haasteeseen yhdessä lapsen kanssa tai keskustellessaan lukemastaan ja haasteesta ystävien ja tuttavien kanssa.

Haasteen ideoija on kirjastonhoitaja Riikka Utriainen Espoon kaupunginkirjastosta. Inspiraatiota Helmet-lukuhaasteeseen saatiin alkuvaiheessa muun muassa Popsugar-verkkomedian vuosittaisesta lukuhaasteesta. Ensimmäisen haastevuoden jälkeen haastekohtia on laadittu yhteistyössä osallistujien ja henkilökunnan kanssa. Haastekohdissa huomioidaan muun muassa vuosittaiset suuret tapahtumat ja merkkivuodet. Kirjablogien pitäjiä on huomioitu joka vuosi: he ovat voineet ilmoittaa bloginsa osallistujien listalle, ja he voivat jakaa haasteeseen liittyviä sisältöjään.

Lukuhaasteen keskustelua käydään julkisessa Facebook-ryhmässä Helmet-lukuhaaste ([facebook.com/lukuhaaste](https://www.facebook.com/lukuhaaste)). Jäseniä ryhmässä on 7 695 (maaliskuu 2018). Julkaisuja, kommentteja ja reaktioita on kuukaudessa yli 20 000. Ryhmän moderoijina ja keskustelunaloittajina on kirjaston henkilökuntaa eri kunnista sekä asiakkaiden edustajia.

Haasteesta on järjestetty pääkaupunkiseudun kirjastolaisille työpajoja, ja he voivat osallistua haasteen kehittämiseen myös Facebookin kirjastolaisille suunnatussa ryhmässä.

Lukuhaasteen onnistumisen takana on neljän kaupunginkirjaston seudullinen yhteistyö ja sitä kautta näkyvyys myös eri kirjastotiloissa, aktiivinen sometyöskentely, pitkäjänteisyys yhden vuoden kampanjoinnin sijaan, haasteeseen osallistujien aktiivisuus ja uskollisuus sekä lukemisen ympärille luotu rento ja pelillinen ilmapiiri.

50 ||

### **KYSELYN TULOKSIA VUODEN 2016 LUKUHAASTEESTA**

Lukuhaasteen osallistujilta kerättiin palautetta vuoden 2016 lopussa. Kyselyyn vastasi noin 300 osallistujaa. Osallistujista hieman yli 50 % asui tuolloin Helmet-kirjastojen alueella eli pääkaupunkiseudulla, mutta lukuhaaste keräsi osallistujia myös eri puolilta Suomea sekä ulkomailta. Pääkaupunkiseudun jälkeen eniten lukuhaasteen osallistujia asui Pirkanmaalla (16 % vastaajista), Varsinais-Suomessa (16 %) ja muualla Uudellamaalla (14 %). 4 % vastaajista kertoi asuvansa ulkomailla ja heistä pääosa asuu eri Euroopan maissa. Miltei kaikki vastaajat (98 %) kertoivat käyttävänsä kirjaston palveluja.

Valtaosa, peräti 93 % kyselyyn vastanneista oli naisia. Miehiä vastaajista oli vain 5 % ja 2 % kaikista vastaajista oli muunsukupuolisia tai ei halunnut kertoa sukupuoltaan. Iältään kaikkiaan 72 % vastaajista oli 30-59 vuotiaita. Alle 30-vuotiaita vastaajia oli yhteensä noin 17 % ja 60 vuotta täyttäneitä 11 %.

Lukuhaasteen ympärille on syntynyt vahva sosiaalisen lukemisen yhteisö. 70 % vastaajista kertoi kuuluvansa Helmet-lukuhaasteen Facebook-ryhmään. 97 % vastaajista oli sitä mieltä, että lukuhaasteen FB-ryhmässä on hyvä (25 %) tai erittäin hyvä (73 %) tunnelma. Sen lisäksi 68 % kertoi keskustelleensa lukuhaasteesta myös muualla, esimerkiksi ystäviensä ja perheenjäsentensä kanssa tai työpaikallaan tai omilla Facebook-, Twitter- ja Instagram-tileillään sekä kirjablogeissa.

Yli 90 % kaikista vastaajista kertoi, että heidän yleistunnelmansa lukuhaasteesta oli vastaushetkellä joko hyvä (33 %) tai erittäin hyvä (58 %). Lisäksi vain muutama vastaaja luonnehti yleistunnelmaansa huonoksi tai erittäin huonoksi. 98 % vastaajista suunnitteli osallistuvansa lukuhaasteeseen myös tulevaisuudessa.

Yksi lukuhaasteen tavoitteista on ollut kannustaa ihmisiä kokeilemaan omien lukumieltymystensä rajoja ja tutustumaan uuteen leikkimielisten haastekohtien avulla. Jopa 70 % vastaajista kertoi lukeneensa vuonna 2016 jonkin kirjan, jota he eivät olisi lukeneet ilman lukuhaastetta.

## VASTAUKSIA VUODEN 2017 KYSELYYN

Lukuhaasteen osallistujille tehtiin lyhyt kysely myös vuoden 2017 lopussa. Kyselyyn vastasi noin 300 osallistujaa.

Vastaukset monivalintakysymyksiin:

Lukuhaasteeseen osallistuttuani olen...

|| 51

- saanut runsaasti hyviä lukuvinkkejä 87 %
- lukenut teoksen, jota ilman lukuhaastetta en olisi lukenut 85 %
- lukenut entistä monipuolisemmin 83 %
- innostunut lukemisesta aikaisempaa enemmän 57 %
- oppinut jotain uutta itselleni vieraasta asiasta 55 %
- käyttänyt lukemiseen enemmän aikaa kuin aikaisemmin 54 %
- keskustellut aikaisempaa enemmän kirjallisuudesta ja lukemisesta 50 %
- käynyt kirjastossa aikaisempaa useammin 45 %
- saanut lukemisesta enemmän mielihyvää kuin ennen 32 %
- vierailut verkkokirjastossa useammin kuin ennen 30 %
- stressaantunut lukemisesta enemmän kuin aikaisemmin 17 %
- lukenut vähemmän kuin aikaisemmin 1 %
- käyttänyt lukemiseen vähemmän aikaa kuin aikaisemmin 0,3 %

## HAASTEPERHEESSÄ MYÖS LASTEN LUKUHAASTE JA MUSAHAASTE

Pitkän lukuhaasteen lisäksi on julkaistu myös lyhyempi haaste, ensin nimellä Lasten Helmet-lukuhaaste ja vuodesta 2018 alkaen Pieni lukuhaaste. Pienessä lukuhaasteessa on 25 haastekohtaa, ja se on suunnattu lapsille ja nuorille tai lyhyempää haastetta kaipaaville aikuisille.

Lukuhaasteiden lisäksi haasteperheeseen on tullut mukaan vuoden 2018 alussa Helmet-musahaaste. Musahaasteen laatijoina ovat Helmet-kirjastojen musiikkikirjastotyöntekijät. ||

# Novellikoukussa luetaan kuuntelemalla

|| ANKI MÖLLÄRI

*projektipäällikkö, Helsingin kaupunginkirjasto*

**N**ovellikoukku on kirjastojen säännöllinen ja kaikille avoin tapahtuma, jossa kuunnellaan ääneen luettuja novelleja sekä neulotaan yhdessä. Tapahtuman ytimessä on tarinankerronta, yhteisöllisyys sekä käsillä tekeminen, joka rentouttaa ja auttaa keskittymään kuunteluun. Novellikoukku ei ole kuitenkaan suunnattu ainoastaan käsitöitä harrastaville vaan kaikille tarinoista kiinnostuneille. Avoimessa kirjastotilassa järjestetty tapahtuma tuo tarinat osaksi kirjaston äänimaisemaa. Niinpä varausten noutaja tai lehtien lukija voi myös pysähtyä hetkeksi kuuntelemaan juonenkäänteitä.

Novellikoukku käynnistettiin helmikuussa 2013 Viikin kirjastossa, mistä se on levinnyt yli 60 kirjastoon ympäri Suomea. Idea syntyi alun perin tarpeesta luoda yhteisöllinen tila eri ikäpolvien käsitöiden harrastajille. Novellit sopivat hyvin kokonaisuuteen ja toivat tapahtumaan miellyttävää nuotiopiiri-tunnelmaa. Asiakkaat ovat palautteissaan usein kuvailleet tunnelmaa hartaaksi, rentouttavaksi ja turvalliseksi. Tarinoiden kuuntelu muistuttaa lapsuudesta ja herättää tunteita.

Novellikoukku on alusta lähtien kerännyt paljon vakikävijöitä ja innostanut osallistujia lukuharrastuksen äärelle. Tilaisuuksissa luetaan monipuolisesti erilaisia novelleja sekä muita tarinoita uutuuksien julkaisuista varaston aarteisiin, skifiin ja hyytävään kauhuun saakka. Asiakkaan sanoin, "Tosi lepposaa slowlaffia! Kiinnostavia lukuelämyksiä, mukavia ihmisiä. Rauhallisuutta hässäkkäelämän keskellä!"

Lukemista voi edistää myös yksinkertaisin keinoin, jotka eivät vaadi suuria resursseja! ||





**03**







# Lukijat löytyvät kirjahyllyjen välistä

**Y**leiset kirjastot Suomessa ovat koko historiansa ajan edistäneet lukemista – lukutaitoa ja lukuinnostusta. Kirjastot eivät kuitenkaan olleet ensimmäisiä tai ainoita lukemisen edistämiseen keskittyneitä toimijoita. Kansakoululaitos on ollut merkittävä lukutaidon edistäjä, mutta jo ennen kouluja ja kirjastoja, kinkereillä opeteltiin lukemaan ja lukuseurat ylläpitivät lukuinnostusta hankkimalla ja kierrättämällä kirjoja. Kunnan tai kansankirjastoja, kansan- ja työväenopistoja sekä erilaisia seuroja perustettiin sitten kansanvalistusaatteen hengessä 1800-luvun loppupuolelta lähtien. Kaikkien näiden toimenpiteiden kohderyhmä oli koko väestö, myös aikuiset. Katajainen kansa haluttiin kouluttaa sivistyneeksi kansakunnaksi.

1900-luvun alun jälkeen Suomi on noussut itsenäiseksi kansakunnaksi ja lukutaidon huippumaaksi. Suomen menestys kansainvälisissä tutkimuksissa on ollut loistava ja me oletamme usein koko aikuisen väestön olevan lukutaitoista, vaikka tunnustamme, että vain osa aikuisväestöstä lukee säännöllisesti tai harrastaa lukemista.

Tämä oletuksen mukaisesti kirjastoissa on aktiivisesti tuettu *lasten lukutaidon* ja *-innostuksen* kehittymistä, kun taas aikuisten lukemisen edistäminen on mielletty vain *lukuinnon kasvattamiseksi*. Tässä luvussa tarkastelemme, millaisin keinoin aikuislukijoiden lukuinnostusta on pyritty nostattamaan kirjastoissa. Seuraavassa luvussa pohditaan tarvetta aikuisten lukutaidon edistämiseen.

## **SE TAVALLINEN TARINA – KIRJASTOJEN TOIMINTAKERTOMUKSET (2016) KERTOVAT LUKEMISEN EDISTÄMISESTÄ**

Jos tarkastelemme yleisten kirjastojen toimintakertomuksia (vuodelta 2016), piirtyy selvä kuva. Toimintakertomuksissa nostetaan esille (tilasto- ja taloustietojen ohella) tietyt trendit. Vuonna 2016 kirjastoissa oli lukuisia hankkeita

e-aineistoista ja omatoimikäyttöä aloiteltiin monella paikkakunnalla. Kirjastoautot (hakeutuva kirjastotyö), tapahtumat, asukasyhteistyö ja kumppanuudet löysivät tiensä toimintakertomuksiin<sup>29</sup>, kuten myös lastenkirjastotyö ja musiikkikirjastotoiminta. Suurten kirjastojen toimintakertomuksissa on lisäksi käsitelty mm. senioreiden ja maahanmuuttajien palveluja. Lukemisen edistämisen nosti esiin näyttävästi vain kirjastotoimenjohtaja Tuula Haavisto Helsingistä omassa osiossaan – muilta osin tämä toimintakertomus keskittyi kuitenkin pitkälti rakennus- ja muihin hankkeisiin.

Aikuisten lukemisen edistämistä ei ole tuotu esille toimintakertomuksissa ja niiden perusteella näyttäisi siis siltä, että kirjastojen *lukemisen edistäminen on suunnattu pääasiassa lapsille ja nuorille*. Lasten- ja nuorten kirjastotyö sekä koulu yhteistyö on nostettu omaksi luvukseen (tai osioksi) lähes jokaisessa toimintakertomuksessa. Kunnankirjasto, jossa ei järjestetä satutunteja ja vinkkauksia koululuokille, on poikkeus. Tavallisimpia keinoja lasten lukemisen edistämiseksi ovat satutuntien ja vinkkausten lisäksi

- kirjailijavierailut
- lukudiplomit ja -kilpailut
- lukukoiratoiminta, mutta myös muita eläimiä käytetään (lukulehmä ja lukuponi)

Kirjastot innostavat lapsia lukemaan ja tukevat myös heikkoja lukijoita: lukukoiran kanssa heikonkin lukijan on luontevaa harjoitella. Lasten lukemisen edistäminen näyttää kuitenkin painottuvan selvästi taaperoihin (satutunnit) ja peruskoulun alaluokkiin. Nuorten (yläasteikäisten) lukemisen edistäminen on jo vähäisempää ja käyttää pääasiassa samoja keinoja, vinkkausta ja kirjailijavierailuja. Lukiolaiset tai ammattikoululaiset jäävät lähes kokonaan lukemisen edistämisen ulkopuolelle.

Lastenkirjastotoimintaa ja lasten lukemisen edistämisen merkitystä ei tule aliarvioida. Niukkojen resurssien vallitessa tällainen painotus on sekä luonteva että perusteltu, sillä lukuisien tutkimusten mukaan lukutaitoa ja -innostusta voidaan edistää kaikkein parhaiten lasten keskuudessa. Näin mm. Lukukeskuksen kymmenen faktaa lukemisesta (2017) nostaa esiin sen, että kotona lukeminen vaikuttaa lapsen tulevaan menestykseen mm. koulussa ja kaveripiirissä. Kirjastoilla on myös pitkät perinteet lastenkirjastotyös-

<sup>29</sup> Kirjastojen toimintakertomuksia on viety verkkoon jonkin verran. Tämä katsanto perustuu 18 kunnankirjaston toimintakertomukseen. Otos ei ole siis kattava, mutta on huomattava, että monissa kunnissa kirjaston toimintakertomusta ei ole julkaistu erillisenä dokumenttina lainkaan. Toimintakertomukset ovat myös hyvin eritasoisia ja vaihtelevat parin sivun tilastokatsauksesta toimintaa esitteleviin kirjasiin. Toimintasuunnitelmia tai -strategioita löytyy verkosta huomattavan heikosti.

tä ja työlle on selvät tavoitteet. Lisäksi – ja tästä johtuen – kirjastoista löytyy runsaasti osaamista ja intoa työskennellä lasten kanssa.

On kuitenkin syytä huomata, etteivät lasten ja aikuisten lukeminen ole täysin toisistaan riippumattomia ilmiöitä. *Aikuisten lukemisen edistämisellä olisi seurannaisvaikutuksia lasten lukemiseen*, sillä ääneen lukeminen kotona vahvistaa perheen sisäisiä suhteita ja parantaa lapsen lukuvalmiuksia ja koulumenestystä. Valitettavasti kuitenkin vain 25% vanhemmista lukee usein lapsilleen.<sup>30</sup> Lukukeskus pyrkiikin painottamaan lapselle lukemisen tärkeyttä ja on käynnistänyt hankkeen, jonka tarkoitus on saada neuvolat jakamaan kirjoja lapsiperheille.

|| 59

Kirjastojen toimintakertomuksissa ei esitelty näkyvästi tämäntapaista lapsiaikuistoimintaa. Toinen huomionarvoinen piirre on se, ettei aikuisten lukemisen edistäminen saanut omaa lukuaan yhdessäkään toimintakertomuksessa. Näyttää siis siltä, ettei aikuisten lukemista hahmoteta kokonaisuudeksi, jolla olisi omia tavoitteita, keinoja ja mittareita.

Tästä huolimatta kirjastoissa tehtiin töitä myös aikuisten lukemisen edistämiseksi. Tulokset vain raportoitiin useimmiten tapahtumatoimintana, joskus myös yhteistyönä kumppaneiden kanssa. Aikuisten lukemisen edistämisen keinot ovat toimintakertomusten valossa koeteltuja:

- Lukupiirit (10 kirjastossa)
- Kirjailijavierailut (9 kirjastossa)
- Kirjallisuusaiheiset teematapahtumat, kuten dekkaripäivät Kouvolassa. (4 kirjastossa)
- Uudempia lukemisen edistämisen keinoja ovat mm:
- Novellikoukut (4 kirjastossa)
- Lukuneuvojat tai -valmentajat (4 kirjastossa) ja kirjavinkkaus aikuisille (2 kirjastossa)
- Aineiston esilletuominen, kuten mm. sateenkaarihyllyt, joiden voi ajatella esittelevän uudella tavalla aineistoja ja sitä kautta innostavan lukemaan.

Katsaus toimintakertomuksiin antaa jonkinlaisen kuvan siitä, mitä kirjastoissa tehdään aikuisten lukemisen edistämiseksi.<sup>31</sup> Kuva on kuitenkin vain suuntaa antava, sillä otos on huomattavan suppea ja se, mitä toimintakertomuksissa kerrotaan, on hyvin erilaista eri kunnissa. Suurien kaupunkien toimintakertomuksissa saatetaan vain mainita ohimennen lukupiirit ja kirjai-

»

30 Heikkilä-Halttunen 2015. Lukukeskuksen uuden arvion mukaan noin kolmasosa vanhemmista lukee säännöllisesti lapselle.

31 Toimintakertomuksissa eivät näy esimerkiksi kansalliset tempaukset, kuten Lainan tai Kirjan ja Ruusun päivä tai toisten kaupunkien hankkeet, kuten Helmet lukuhaaste, joka luultavasti on kuitenkin ollut esillä muuallakin kuin pääkaupunkiseudulla.

# Tietokirjallisuutta edistämässä<sup>1</sup>

**TUULA HAAVISTO**

*kulttuurijohtaja, Helsingin kaupunki*

**Y**leiset kirjastot ovat olleet enemmän tai vähemmän kallellaan kaunokirjallisuuteen. Kirjastojen julkikuva ja niitä koskeva keskustelu, pitkälti myös itseymmärrys ovat noteeranneet näkyvimmin fiktion. Tilanne on julkisuuden suhteen muuttumassa, ja kirjastot itsekin kiinnittävät tietokirjallisuuteen aiempaa enemmän huomiota. Tätä motivoivat mm. laskusuunnassa olevat tilastot: Internet on vähentänyt tietokirjallisuuden lainauslukuja pysyvästi, kun volyymituote eli oppimateriaalit ovat siirtyneet verkkoon.

Yksi ajankohtainen syy tietokirjallisuuden nousuun on vihapuhujien ja muiden kielen ja tiedon väärinkäyttäjien reviiirinrakennus. Tietokirjallisuus on avaintekijä, kun haetaan hahmoa moniulotteisille ja vaikeille asiakokonaisuuksille. Määritellessään yleisen kirjaston tavoitteiksi mm. tiedon saatavuuden ja käytön sekä elinikäisen oppimisen, aktiivisen kansalaisuuden ja demokratian edistämisen uusi kirjastolaki suorastaan kannustaa tietokirjatyöhön.

Kansalaiset ovat olleet lain hengen tasalla jo ennen sen voimaantuloa. Näin mm. arabimaista ja islamista on suomeksi ilmestynyt hyvää kirjallisuutta, ja sitä myös lainataan. Ilmastomuutos ei ole varsinainen vihapuhekohde, mutta mutkikas ja hankala asia ymmärtää. Lisäksi köyhyyden ja tulonjaon kaltaiset vaikeat yhteiskunnalliset dynamiikat saavat valaisua tietokirjoista.

Tarvitaan perusteellisia ja laadukkaita tekstejä jotta näistä ja monista muista elämänkokoisista kysymyksistä saa käsityksen – siis hyvää populaarisoitua tietokirjallisuutta, jonka saatavuutta kirjastolaitos osaltaan turvaa.

Toinen kimmoke tietokirjatyön tehostamiseen on se fakta, että tietokirjoja lukevat enemmän miehet. Naisvaltaisella alallamme pohditaan, onko palve-

<sup>1</sup> Artikkelin on päivitetty lyhennelmä vuonna 2017 julkaistusta samanaiheisesta artikkelista Äidinkielenopettajien liiton vuosikirjassa T niin kuin tietokirjallisuus.

lut rakenneltu liikaa romaaneja lukevalle keski-ikäiselle naiselle. Jos ja kun näin on, edistää ponnekkaampi tietokirjallisuustyö samalla tasa-arvoa.

Kirjojen lisäksi tietokirjallisuutta ovat myös hyvät tiedelehdet ja -artikkelit. On myös ilahduttavaa, että sanomalehdet kuten Helsingin Sanomat ovat nostaneet tiedejournalismin yhdeksi strategiseksi painopisteeksi kamppaillessaan paikasta lukijoiden elämässä verkkojulkaisemisen aikakaudella.

Suurin osa Suomessa julkaistusta kirjallisuudesta on tietokirjallisuutta, kansallisbibliografian mukaan n. 80%. Tästä määrästä vain pieni osa on ns. yleisesti kiinnostavaa tietokirjallisuutta. Kirjastojen kokoelmissa Suomessa on yhteensä 34,7 miljoonaa kirjaa, ja niistä 15,4 miljoonaa eli noin 44% on tietokirjoja (ilman nuotteja). Lainaan lähti vuonna 2017 17,6 miljoonaa tietokirjaa. Vuoden 2007 vastaava luku oli 20,8 miljoonaa, eli lainausten määrä on pienentynyt.

Kirjastojen tietokirjahyllyistä napsitaan paljon historiaa, elämäkertoja, elämäntaitoa, muita taitokirjoja ja matkakirjoja. Kaikkein lainatuimpien kirjojen listoille tietokirjoilla on kuitenkin harvoin asiaa, ne ovat dekkarien dominoimia. Vuosien 2016-17 tietokirjoista eri kirjastojen top-ten-listoilta löytyi ennen kaikkea elämäkertoja kuten Marko Lönnqvistin *Elämäni gangsterina* (CrimeTime 2016), Karita Mattilan *Korkealta ja kovaa* (WSOY 2016), Lenita Airiston *Elämäni ja isänmaani* (Bazar 2017) sekä Maarit Tyrkön *Presidentti ja toimittaja* (WSOY 2016). Marie Kondon *Konmari*-kirjat nousevat usein lainatuimpiin. Yksittäiset teokset kuten Minna Passin *Keisari Aarnio* (Sanoma 2017) tai Mari Mannisen *Finlandia*-voittaja *Yhden lapsen kansa* (Atena 2016) voivat lyödä läpi. Alueellisia hittejäkin syntyy. Itä-Suomen kirjastoista on lainattu paljon Mihail Zygarin kirjaa *Putinin sisäpiiri: Nyky-Venäjän lyhyt historia* (Otava 2016), ja Kruunupyy ilmoittaa suosituksi teokseksi Leevi Launosen laulaja/evankelista-elämäkerran *Nina Åström toisin silmin* (Aikamedia 2016). Jos katsotaan pelkkiä tietokirjojen lainatuimpien listoja, suurin osa suosikeista liittyy edelleen opintoihin.

Tietokirjan aktiivi-ikä kirjastoissa vaihtelee valtavasti. Keskimäärin se on kuitenkin lyhyt, 1,5-3 vuotta. Matkaoppaita ja keittokirjoja tulee ja menee, harva päätyy pysyvästi suosituksi. Vähemmän kaupallisilta tiedonaloilta saatetaan pitää yksittäistä teoskappaletta kunnossa viimeiseen asti, jos siinä on esim. sellaista tietoa jota ei muualta suomeksi löydy. Vaikkapa kasvitieteessä lajintunnistuksen perusteet pysyvät niin samoina, että hyvä suomenkielinen taksonomia kannattaa säilyttää niin kauan kuin se pysyy kasassa. Jotkut tietokirjat päätyvät steadysellereiksi. Sotahistoriassa on useita tällaisia kirjoja. Esimerkiksi vuoden 2013 Tieto-Finlandian voittanut Ville Kivimäen *Murtuneet mielet - Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939-1945* (WSOY 2013) on osoittautunut suomalaisille tärkeäksi avainteokseksi. Se toi näkyviksi sotilaiden mielenterveysongelmat, jotka rauhan tultua siirtyivät miesten mukana siviiliin ja vaikuttivat monen sukupolven elämään. Kivimäen kirja sopii kuvaa-

maan myös toista ilmiötä eli sotakirjojen jatkuvaa suosiota. Se kuten monet muut tuoreet sotahistoriikit tulkitsee uudelleen sodanaikaista elämää ja sotien syitä ja nostaa esiin faktoja, joita ei aiemmin ole käsitelty. Naisiakin on saatu sotakirjojen pariin, kun on tutkittu esim. suomalaissotilaiden viennankarjalaisten naisten suhteita tai päinvastoin, venäläisten sotavankien ja suomalaisnaisten suhteita (Pauliina Salminen: *Miehittäjän morsiamet*. Atena 2013; Ira Vihreälehto: *Kunnes rauha heidät erotti*. Atena 2018).

Internet on vaikuttanut merkittävästi tietokirjallisuuden asemaan kirjastoissa. Se on mm. syy edellä kuvattuun lainauksen laskuun. Se on käytännössä ottanut hengiltä tietokirjallisuuden perinteikkään pesäpaikan eli käsikirjastot tietosanakirjoineen sekä henkilö- ja muine hakemistoinen: hakuteokset sopivat luonteensa puolesta erinomaisesti verkossa ylläpidettäviksi ja käytettäviksi. Oppimateriaalisen siirtyminen verkkoon on kutakuinkin ratkaissut kunnankirjastoissa aikoinaan hyvinkin merkittävän kurssikirjaongelman – kun korkeakoulujen ja muiden oppilaitosten omien kirjastojen kirjavarat eivät riittäneet, hakivat opiskelijat aineistoa yleisistä kirjastoista. Suurimmillaan tietokirjojen lainaus oli 90-luvun puolivälissä, kun vuosikymmenen alkupuolen laman voittamiseksi oli käynnistetty suuret täydennyskoulutus- ja aikuis-koulutusohjelmat, eikä verkko vielä tuonut tietoa piuhan päähän.

Toisaalta internetin vaikutus ei näy joissain kirjallisuuden lajeissa juuri lainkaan. Tämä pätee erityisesti aloihin, joissa kuvituksella ja visuaalisuudella on tärkeä osa. Verkko on suorastaan kirittänyt ja muokannut tietokirjojen ulkoasua. Alussa mainittuja historiikkeja, taitokirjoja ja eläinkirjoja samoin kuin vaikkapa keittokirjoja ilmestyy edelleen tasaiseen tahtiin. Keittokirjoissa esimerkiksi on omat muotinsa. Joitain vuosia sitten ilmaantuivat hortoilu- eli villivihanneskeittokirjat, nyt kirjoista opiskellaan valmistamaan herkullisia vegaaniruokia, ja jossain joku jo kirjoittaa sirkkajauhereseptejä. Nämä kaikki laskevat selvästi näyttävien taittojen ja kuvitusten varaan.

Suomen pienellä kielialueella ei vielä ole aivan valtavirtaa saman teoksen julkaiseminen sekä kirjana että täydentävänä ja päivitettävänä verkkosivustona, mutta tämä tulee varmasti lisääntymään. Itse seuraan mielenkiinnolla, miten verkon käyttö yhä enemmän pieneltä puhelimen näytöltä vaikuttaa näiden hybridien julkaisemiseen ja käyttöön: tuleeko puhelimesta ensiapu ja tiivistelmien tarjoaja, ja isompaa alustaa vaativat laadukkaat kuvat ja taitot tehdään edelleen painettuina?

### **TIETOKIRJATYÖTÄ KIRJASTOISSA**

Perinteisiä tapoja saada kirjat liikkeelle kirjastosta eli teemoitettuja aineistonäyttelyjä ja näkyville nostoja on alettu viime vuosina höystää henkilökohtaisilla suosituksilla. Näitä voidaan pyytää henkilökunnan lisäksi myös muilta käyttäjiltä.

Kirjailijavierailut ovat vaativampi ja kalliimpi laji, mutta kutsuja lähtee myös tietokirjailijoille. Mm. Kouvolan, Hämeenlinnan ja Helsingin Käpylän kirjastoissa on legendaariset kirjailijailtatarjat, joissa on nähty niin René Nybergiä (*Viimeinen juna Moskovaan*, Siltala 2015) kuin Gustav Hägglundia (*Rauhan utopia*, Docendo 2014). Keväällä 2018 monet kirjailijavieraat ovat kertoneet vuodesta 2018. Kouvolassa Tuija Wetterströmin ja Sakari Viinikaisen aiheena olivat panssarijunat (*Punaisten panssarijuna 1918*, Into 2018; *Rautatiesota 1918*, Docendo 2018), Käpylässä Risto Volanen ja Markku Kangaspuro keskustelivat Pietarin tapahtumista sata vuotta sitten (Volanen: *Suomen synty ja kuohuva Eurooppa*, Otava 2017).

Tietokirjallisuuteen liittyvä perinne joissain kirjastoissa ovat Nobel-esitteilyt. Esim. Tampereen Metsossa järjestetään joka joulukuussa Nobel-iltapäivä: suomalaiset tutkijat esittelevät palkittujen nobelistien töitä. Näissä tilaisuuksissa yleisössä on usein miesenemmistö.

Lukupiirit ovat vastikään havahtuneet tietokirjallisuuteen. Ensimmäinen tiedossani oleva aloitti Vantaalla Koivukylän kirjastossa tosin jo vuosikymmenen alussa. Helsingin Jakomäen ja Kontulan kirjastoissa on kummallakin ollut omat, useita vuosia toimineet filosofialukupiirit. Niissä on paneuduttu sekä kaunoon että tietoon. Vallilan filosofialukupiiri lukee tietokirjoja, se aloitti vuonna 2016 kuten myös Itäkeskuksen tietokirjalukupiiri. Itäkeskuksen piiristä lohkesi saman vuoden syksyllä oma ryhmä Laajasalon kirjastoon. Muutamassa muussakin Helsingin kirjastossa on tietokirjoja luettu joukolla, mm. Oulunkylässä ja Pukinmäessä. Espoossa kokoontuvat ainakin Sellon ja Ison Omenan kirjastojen piirit.

Pääkaupunkiseudun ulkopuolella tietokirjalukupiirejä toimii keväällä 2018 ainakin Kuhmon, Sodankylän ja Harjavallan kirjastoista. Tampereella piiriä vetää Suomen tietokirjailijat, ei kirjasto, samoin Oulussa toimii itsenäisen Tähtitornin tietokirjalukupiiri.

Melko monessa paikassa kuten Lappeenrannassa tietokirjalukupiiriä on kokeiltu mutta ei ole lähtenyt kerrasta lentoon. Ei siis ole aivan helppo konsepti, vaikka onnistuessaan on monopuolinen lisä kirjaston lukemisen edistämiseen. Tarvetta näille on, kun maailman arvaamattomuus lisääntyy.

Oman kokemukseni mukaan mahdollisuus keskustella isoista aiheista kunnolliselta pohjalta eli hyvän tekstin tuella on osallistujille todella motivoivaa. Aiheet voivat olla raskaita ja vaikeitakin, mutta mieltä helpottaa, kun oppii uutta niiden taustoista ja voi jakaa niihin liittyviä ajatuksia ja kysymyksiä.

Tiedelehdet ovat kirjastoissa tärkeää aineistoa. Asiasta ei ole tutkittua tietoa, mutta veikkaan että lehtiä karsittaessa niitä ei oteta pudotettavien listoille. Yleistajuisten tutkimustulosten tarjoaminen saataville on aivan kirjaston ydintehtäviä, ja tiedelehdille riittää lukijoita pienemmissäkin kirjas-

toissa. Lehtien vanhempien numeroiden antaminen lainaksi vielä tehostaa tämän tyyppisten lehtien vaikuttavuutta.

Ja lopuksi hieman tilastoja:

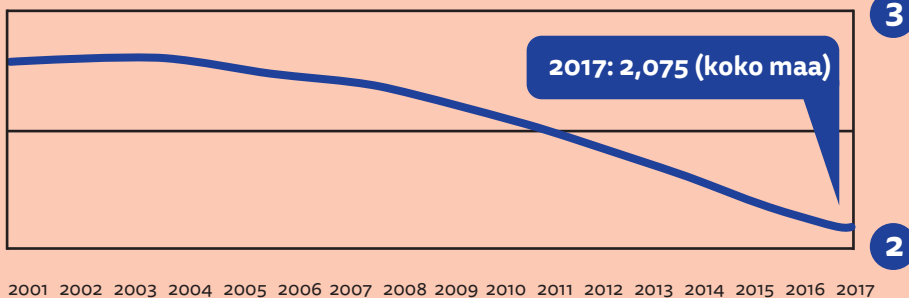
64 ||

## Aikuisten tietokirjallisuuden kokoelma ja lainaukset Suomen yleisissä kirjastoissa vuosina 2002, 2007, 2012 ja 2017

	Koko maa, 2002	Koko maa, 2007	Koko maa, 2012	Koko maa, 2017
<b>Kokoelmat</b>	14 703 736	14 451 011	13 190 593	11 355 221
<b>Lainaus</b>	23 703 918	20 856 142	19 646 321	17 573 612

Lähde: tilastot.kirjastot.fi

### Kokoelmat: Tietokirjat, aikuiset / Asukasluku



2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017

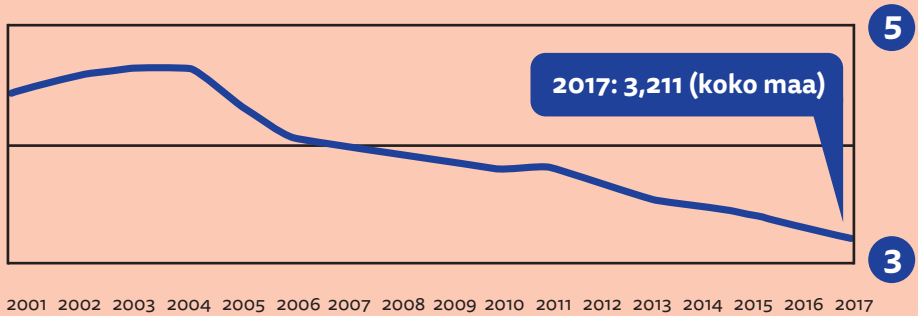
Lähde: tilastot.kirjastot.fi

— Koko maa

Asukaslukuun suhteutettu tietokirjamäärä maan yleisissä kirjastoissa on laskenut merkittävästi. Suuren osan tästä selittää perinteisen käsikirjastoaineiston sekä oppikirjojen ja muun opiskeluaineiston siirtyminen verkkoon.



## Lainaus: Tietokirjat, aikuiset / Asukasluku



Lähde: tilastot.kirjastot.fi

— Koko maa

Myös asukaslukuun suhteutettu aikuisten tietokirjojen lainausmäärä on laskenut. Syynä on ennen kaikkea verkosta löytyvä tieto, joka on muutenkin kaventanut tietokirjallisuuden markkinoita. ||

### LÄHTEET

Tilastot, Kirjastot.fi <http://tilastot.kirjastot.fi/>

lijavierailut, pienemmissä kunnissa yksittäisiä tapahtumia saatetaan nostaa enemmän esiin. Joissakin kunnissa omaa toimintakertomusta ei tehdä, vaan kunnan tilinpäätösasiakirjoihin liitetään kulttuuritoimen tilastot.

Jos toimintakertomusten takaa etsii joitakin trendejä, voi todeta, että kirjastot ovat keskittyneet aikuisten *lukemiseen innostamiseen* ja pääasiallinen kohderyhmä ovat kirjastojen vakioasiakkaat, säännölliset lukijat, jotka haluavat syventää tai laajentaa lukuharrastustaan. Satunnaisia lukijoita houkutellaan kirjastoon lähinnä tunnetuilla tai paikallisesti kiinnostavilla kirjailijavierailuilla ja teematapahtumilla. Kirjastot eivät siis tunnu liikkuvan kovin kauas omalta mukavuusalueeltaan tai kirjaston omista tiloista, eikä heikkojen lukijoiden lukutaidon tukeminen tai lukemiseen rohkaiseminen näytä olevan kirjastojen agendalla. Monesti myös miehet ja tietokirjallisuus saattavat jäädä varjoon.

### **AINA SAMA JUTTU – LUKUTAIDON EDISTÄMISHANKKEET (2017-2018) KERTOVAT SAMAA TARINAA**

Opetus ja kulttuuriministeriön rahoittamien hankkeiden hankerekisteri<sup>32</sup> on ehkä luotettavampi tietolähde kuin toimintakertomukset, sillä rekisteristä löytyvät perustiedot kaikista rahoitusta saaneista hankkeista. Opetus- ja kulttuuriministeriön avustukset ovat myös käytännössä yleisten kirjastojen tärkein ulkopuolisen hankerahoituksen kanava. Hankerekisterissä ei kuitenkaan ole käytetty systemaattista luokitusta tai tageja. Lisäksi hankkeiden kohderyhmät on määritelty kirjavan käytännön mukaisesti. Näin jotkut hankkeet on suunnattu ”kaikille”, mutta toiset ”lapsille”, ”nuorille” ja ”aikuisille”. Kohderyhmänä saattaa olla myös suurpiirteisesti ”kirjaston asiakkaat”.

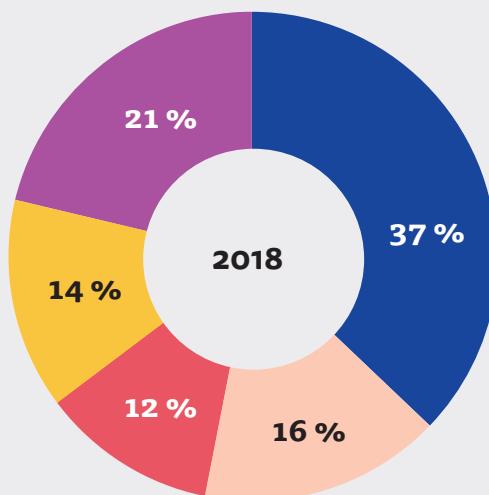
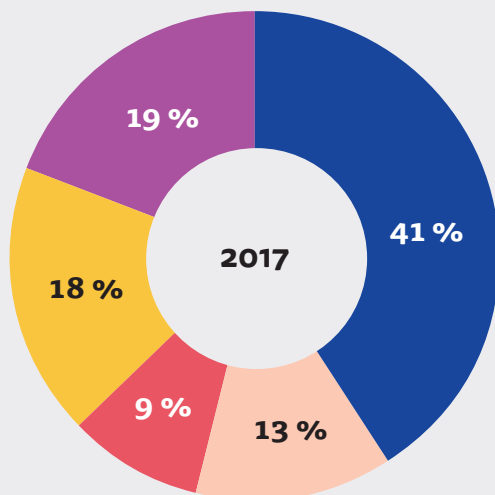
Hankkeiden analyysi on siten jälleen vain suuntaa antava, vaikka otanta onkin nyt laajempi. Hankkeiden tarkastelu saattaa myös vääristää hieman kuvaa, sillä uuden palvelun kehittäminen on saattanut alkaa hankkeena vuonna 0, seuraavana vuonna idea on levinnyt muihin kirjastoihin ja uutuu-tena nostettu myös toimintakertomuksiin, mutta muutaman vuoden kuluttua vakiintunut palvelu ei enää näy kummassakaan. Hankerekisteri kertoo kuitenkin, millaisia uusia ideoita ja palveluita kunnissa on kehitelty jonakin tiettyinä vuotena.






Katsaus OKM:n avustamista lukutaidon edistämishankkeista (2017) nostaa esiin pitkälti samat trendit kuin toimintakertomusten tarkastelu. Lukutaidon edistämishankkeet on suurimmaksi osaksi suunnattu lapsille, nuoret ja aikuiset ovat kohderyhmänä huomattavasti harvemmin. Erityisesti nuorille aikuisille suunnattuja hankkeita on vain satunnaisesti.

Vuonna 2017 avustusta sai 56 lukemisen edistämishanketta, mutta näistä oli suunnattu aikuisten lukemisen edistämiseen vain 10 eli vajaa 20%. Jos

32 Kirjastot.fi -sivuilla.

## Hankkeiden kohderyhmät 2017 - 2018



-  Lapset
-  Lapset ja nuoret
-  Nuoret
-  Aikuiset
-  Kaikki ikäryhmät ja perhe

”lapsille”, ”lapsille ja nuorille” sekä ”kaikille” tai ”perheille” suunnatut hankkeet lasketaan lasten lukemista edistäviksi hankkeiksi, on yli 70 % lukemisen edistämisestä kohdistunut lasten lukemiseen.

Vuonna 2018 Lukemisen edistämishankkeita oli 48 ja ne painottuivat jälleen vahvasti lasten lukemisen edistämiseen. Jos lapsille, lapsille ja nuorille sekä perheille kohdennetut hankkeet lasketaan yhteen, lasten lukemisen edistämiseen pyrki 34 hanketta (72%). Nuorille suunnattuja hankkeita oli 6 (12%) ja aikuisille suunnattuja 7 (aikuiset 5 ja seniorit 2, yhteensä 14%). Muutama hanke tavoitteli laajaa asiakaskuntaa ja kohderyhmänä olivat kaikki tai kirjaston asiakkaat.

Siilinjärven hanke *Miksi lukisin – ja mitä lukisin? Kipinää aikuisten kaunokirjallisuuden lukemiseen* (2018) onkin selvä poikkeus. Hankekuvauksessa aikuisten lukeminen nostetaan selvästi esiin:

Pitkän ajan kehitystrendin mukaisesti kaunokirjallisuuden lukeminen ja lainaaminen kirjastoista on Suomessa selvästi vähentynyt kaikilla väestöryhmillä - myös aikuisväestöllä. Kirjastomme uusiksi painopisteiksi on tänä vuonna päätetty aikuisten kaunokirjallisuuteen ja seniorityöhön painottuva toiminta. Rekrytoinnissa on huomioitu näihin osa-alueisiin erikoistuminen. Kehityshanke on osa laajempaa kirjaston kehittämistä: tarkoituksena on edistää aikuisten ja seniori-ikäisten kaunokirjallisuuden lukemisharrastusta ja lukuintoa sekä herättää asiakkaiden kiinnostusta kirjaston uusiin, tänä vuonna aloitettuihin kaunokirjallisuutta painottaviin ryhmiin (kirjaston lukupiiri, Kirjallisuutta ja käsitöitä -ryhmä). Hankkeen avulla aikuisille suunnatut, kaunokirjallisuuden sisältöä avaavat toimintamuodot, kuten kirjavinkkaus tehdään asiakkaille näkyväksi ja tutuksi. Hanke tukee kirjastolain mukaisesti kirjaston tehtävää edistää kaikkien väestöryhmien lukemista ja kirjallisuutta sekä monipuolisia lukutaitoja. Ilmaiset tapahtumat tukevat myös kuntalaisten yhdenvertaisia mahdollisuuksia sivistykseen ja kulttuuriin. Monissa kirjastojen kehittämishankkeissa on tuettu lasten ja nuorten lukemisharrastusta, mutta myös lukeva aikuinen on esimerkki lapselle.

Miksi lukisin ja mitä lukisin? -hanke esittelee myös ne keskeiset keinot, joita aikuisten lukemisen edistämässä on käytetty. Aikuisille suunnatun lukemisen edistämisen hankkeiden (pääasialliset) keinot olivat vuosina 2017/2018 seuraavat:

- Vinkkaus (3/3)
- Kirjailijavierailut (2/2)
- Kirjallisuustapahtumat (2/0)
- Luennot (2/0)

- Lukupiirit (1/1)
- Lukuvalmennus (1/0)
- Ääneen lukeminen senioreille (1/1)
- Kirjastokummit (0/1).

Aikuisten lukemisen edistämässä ei siten ollut käytetty kovin luovia keinoja, vaan kirjastot luottivat hankkeissa koeteltuihin keinoihin. Kohde-ryhmänä ovat lähinnä kirjastojen vakioasiakkaat, säännölliset lukijat, joita innostetaan lukemaan enemmän sekä monipuolistamaan ja syventämään lukuharrastustaan.

Tämä johtopäätelmä on kuitenkin osittain näköharha, sillä kirjastoissa tavoitellaan myös uusia asiakkaita, käytetään uusia keinoja tai ainakin tuunataan vanhoja keinoja, lukemista edistetään aktiivisesti. Oulun ja Rovaniemen kaupunginkirjastot ovat tästä hyviä esimerkkejä, kuten myös Vihdin kunnankirjaston hanke (2018) *Haarautuvien polkujen talo*:

Vihdin kunnankirjastossa on panostettu kirjavinkkauksiin lapsille ja nuorille. Viimeisten vuosien aikana on kuitenkin kysytty yhä enemmän kirjavinkkausta aikuisille. On olemassa monia eri keinoja kirjallisuuden sisällön avaamiseen ja aikuisväestön lukuinnon kasvatamiseen. Kirjastomme haluaa huomioida palvelutarjonnassa nimenomaan asiakkailta tulleet toiveet.

Kirjastossa ei ole ollut resursseja aikuisvinkkausten valmisteluun. Haemme tässäkin toiminnasta jatkuvuutta. Hyvin valmisteltu kantaa pitkälle eli toiminnasta tulisi osa pysyvää kirjaston ohjelmatarjontaa. Tämän takia kirjavinkkaaja tulee kirjaston sisältä, jotta toiminta jatkuisi hankkeen jälkeen.

Haluamme rikastaa kirjaston aktiivisten käyttäjien lukukokemuksia ja tavoittaa myös vähemmän aktiivisia kirjaston käyttäjiä. Haarautuvien polkujen talon ideana on saada kirjaston monipuolinen kokoelma tutuksi asiakkaille. Vinkkaus voi olla genrevinkkausta tai koostua eri teemoista. Vinkkausta toteutetaan hankkeen aikana esimerkiksi perinteisin keinoin, höystettynä eri mediamuodoilla, vertaisvinkkauksena tai ”Lainaa kirjavinkkari” -palveluna. Kirjavinkkauslistoja voidaan jakaa verkkokirjasto Finnassa laajemminkin ja koota pysyvää vinkkipankkia.

Hankerekisteriä selatessa tulee tunne, että varsin suuri osa hankkeista paikkaa puutteita kirjaston *perustyössä*, johon ei ilman lisärahoitusta olisi resursseja. Lasten ja aikuisten lukemisen edistämässä painottuvat siten satutuntien ja kirjavinkkauksien järjestäminen – laajemmin ja monimuotoisemmin kuin muuten olisi mahdollista – sekä kirjailijavierailut, joita ei ilman

# Kun asiakas ei pääse kirjastoon – hakeutuva toiminta edistää lukemista myös vankiloissa ja sairaaloissa

**KAROLINE BERG**

*koti- ja palvelukirjaston johtaja, Helsingin kaupunginkirjasto*

**S**yksyllä 2017 Helsingin kaupunginkirjasto haki aktiivisesti uusia tapoja edistää aikuisten lukemista ja Koti- ja palvelukirjasto lähti innolla mukaan lukemisen edistämiseen. Ikäihmisten palvelukeskuksissa kehitettiin esim. muistiystävällisiä runopajoja ja Helsingin vankilassa osana Kirjastosta juuret elämään –hanketta\* kaupunginkirjaston ja vankilan yhteistä lukupiiriä sekä Satuja kotiin –toimintaa.

## **KIRJASTO VANKILASSA**

Yhteistyö vankilan ja vankien kanssa oli uusi kokemus. Suljetulla osastolla järjestetyssä lukupiirissä (3 krt) vinkattiin luettavaa ja keskusteltiin valituista teksteistä. Sisällöissä painottuivat suomenkielinen rap- ja muu lyriikka, lyhyt-kertomukset ja elämäkerrat. Toteuttajina oli kolme kokenutta kaupunginkirjaston työntekijää.

Satuja kotiin -konseptin idea on, että isät voivat omalla tyylillään ja omassa tahdissaan lukea ääneen valitsemansa sadun tai kuvakirjan. Kirjasto tallentaa lukuhetken, jonka jälkeen vankila lähettää muistitikun perheen katseltavaksi ja kuunneltavaksi. Helsingin kaupunginkirjaston järjestämiin lukutilaisuuksiin osallistui syksyn aikana sekä kokeneita että uusia lukijoita. Toiminta oli Helsingin vankilassa jo aloitettu Turun kaupunginkirjaston toimesta.

Molemmissa tapauksissa palaute oli positiivista ja Satuja kotiin jatkuu osana perhetyötä myös 2018. Tarvittaessa Helsingin kaupunginkirjasto lupasi vinkata sopivia kirjoja. Lisäksi kaupunginkirjasto ja vankila sopivat yhteisestä lukupiiristä myös keväälle 2018.

### **KIRJASTOTOIMINTAA MIELENTERVEYSPOTILAIDEN KANSSA**

Vankila oli toimintaympäristönä vieras, muttei ensimmäinen haastava haikutuvat toiminnan kohde. Suunnitteluvaiheessa apua oli mm. Helsingin kaupunginkirjaston ja Auroran sairaalan yhteisestä lukupiiristä, joka on suunnattu mielenterveyspotilaille. Lukupiiriä ohjaa työpari, joista toinen on kokenut sairaalan osastonhoitaja ja toinen kirjastonhoitaja. Ohjaajat valitsevat noin 7–10 runoa, jotka osallistujat lukevat itsekseen tilaisuuden alussa. Sitten jokainen valitsee yhden heitä jollain tavoin puhuttelevan, ja yleensä myös lukevat tämän runon ääneen. Osallistuja saa kertoa mitä ajattelee valitsemastaan runosta, sen herättämistä tunteista, sitten keskustellaan yhdessä. Lukupiirissä ei ole ennakotehtäviä vaan osallistujat lukevat yhdessä, jotta mahdollinen kynnys osallistua pysyisi mahdollisimman alhaisena. ||

|| 71

\* Kirjastosta juuret elämään on Turun kaupunginkirjaston monivuotinen hanke.

# Lukuiloa Oulussa

**ISA KOTILAINEN**

*kirjastonhoitaja, Oulun kaupunginkirjasto - maakuntakirjasto*

**SOILE HIRVASIEMI**

*kirjastonhoitaja, Oulun kaupunginkirjasto - maakuntakirjasto*

**L**ukuiloa kaikille -hankkeessa (2016) oli mukana viisi erilaista ja erilaisesta lähtötilanteesta ponnistavaa kirjastoa: lin ja Pudasjärven kirjastot sekä Oulun kaupunginkirjastosta pääkirjaston tietopalvelu ja Myllyojan ja Rajakylän lähikirjastot. Hankkeessa pyrittiin edistämään nimenomaan aikuisten lukuharrastusta, erityisesti tapahtumatuotannon ja ihmisten välisten kohtaamisten kautta. Henkilökunnan kirjallisuusosaamisen kehittäminen ja nykyistä parempi hyödyntäminen oli toinen keskeinen asia. Hankkeen tähtäin oli sen jälkeisessä ajassa: koulutuksilla ja suunnittelulla pyrittiin siihen, että hankkeessa alkanut toiminta ei päättyisi hankkeen päätyttyä, ja näin on onneksi käynyt.

Hankkeessa koulutettiin henkilökuntaa (esiintymisvalmiudet, tapahtumien järjestäminen) ja ideoitiin ja toteutettiin erilaisia palveluita ja tapahtumia juuri noiden kirjastojen tarpeisiin ja niiden resursseille sopivasti. Oulun kaupunginkirjastossa pyrittiin tekemään jotakin erilaista kuin meillä aiemmin on tehty ja synnytetään mm. seuraavia palveluita tai tapahtumia:

- *Lukuopas* (<https://www.ouka.fi/oulu/kirjasto/lukuopas-lomake>) ja *Musaopas*,
- *#Kirjastoklubi* (3 kertaa vuodessa, nuorille aikuisille suunnattu, kulttuurisisältöjä, kirjallisuus aina jotenkin mukana, aina elävää musiikkia; viimeksi tapahtuman teemana oli Tolkienien),
- *Kirjametro auttaa suunnistamaan kirjallisuuden parissa ja ehdottaa käyttäjälleen uutta luettavaa* (<https://www.ouka.fi/oulu/kirjasto/kirjametro>)



- Vanhaa Oulua muistellaan omassa tapahtumassaan,
- *Koukku ja Kerä* (oma versio Novellikoukusta).

Tapahtumat toteuttavat kirjaston perustehtävää ja keräävät runsaita osallistujajoukkoja, vaikka kaikissa ei enää korostu kirjallisuus. Hankkeen myötä myös lukupiiritoiminta laajeni uusiin kirjastoihin. Lisäksi henkilökunnan osaamista ja taitoa keskustella kirjoista edistetään mm. joka toinen perjantai järjestettävillä Kirjakahveilla.

|| 73

### **SARJAKUVAKIRJASTO HOUKUTTELEE UUSIA LUKIJOITA**

Sarjasto on Oulun kaupunginkirjaston ja Oulun Sarjakuvakeskuksen yhteistyössä toteuttama sarjakuvakirjasto. Oulun kaupunginkirjasto tarjoaa Sarjastolle tilat ja sarjakuvakokoelman, Sarjakuvakeskus tuottaa Sarjastoon näyttelyt ja tapahtumat. Sarjakuvallisia elämyksiä on tarjolla niin lapsille kuin aikuisillekin.

Fyysisesti Sarjasto sijaitsee Oulun kaupunginkirjaston pääkirjastolla, 3. kerroksessa. Sarjaston kokoelmasta löytyy sarjakuvaa usealla eri kielellä, sarjakuvaan liittyvät tietokirjat, aikuisten vitsikirjat, sekä tietokirjat, jotka on kirjoitettu sarjakuvan muotoon. Mangatornit jakavat tilaa, Sarjaston toisella seinustalla ovat näyttelyvitriinit, joissa on koko ajan sarjakuva-aiheista tutkittavaa. Lukupaikat ja sohvot tarjoavat Sarjaston kävijöille mahdollisuuden tutkiskella sarjakuvaa myös paikan päällä.

Sarjasto avattiin vuoden 2016 Oulun sarjakuvafestivaaleilla ja se oli myös yksi festivaalien tapahtumapaikoista. Sarjastossa pidettiin sarjakuvaseminaria ja tavattiin sarjakuvataiteilijoita. Vuoden 2017 Oulun Sarjakuvafestivaaleilla Oulun kaupungin pääkirjasto isännöi yhden päivän ajan sarjakuvafestivaalien tapahtumia. Seminaarin ja sarjakuvataiteilijoiden haastatteluiden lisäksi tarjolla oli pienlehtikeidas, joka tarjosi n. 1200 festivaalikävijälle laajan kattauksen kotiin ostettavaa sarjakuvaa. Festivaalien aikana pääkirjastolla oli esillä myös useita kansainvälisiä sarjakuvanäyttelyitä.

Sarjaston lähitulevaisuuden suunnitelmissa on sarjakuvakielikahvila, joka on suunnattu maahanmuuttajille ja turvapaikanhakijoille. Sarjakuvakielikahvilassa luetaan ja piirretään sarjakuvia.

Myös Sarjakuvametro on suunnitteilla. Kaunokirjallisten teosten tapaan myös sarjakuvat ansaitsevat oman metroverkostonsa. Sarjakuvametron myötä Oulun metroverkosto kasvaa yhä edelleen! ||

# Miten Lapissa innostetaan aikuisia lukemaan

**HELENA KOKKO**

*erikoiskirjastonhoitaja, Rovaniemen kaupunginkirjasto*

**U**uteen kirjastolakiin nojautuva Lapin kirjastojen strategian 2017-2020 tavoitteena on, että jokainen lappilainen lukee. Kirjaston tehtävänä on edistää lukutaitoja ja lukemiskulttuuria innostamalla lukemaan. Pohjana tälle kirjasto tarjoaa monipuolisen kokoelman, josta jokaiselle lukijalle löytyy sopiva formaatti, oli se sitten kirja, e-kirja, äänikirja, Celia-kirja, selkokirja, kaunokirja tai tietokirja.

## **AINEISTOT ESILLE JA SAATAVILLE**

Rovaniemen kaupunginkirjastossa kokoelmien sisältöä nostetaan esille erilaisten genrehyllyjen, vaihtuvien kirjanäyttelyiden ja henkilökunnan suositusten kautta esimerkiksi paikallislehden Kansien välissä –palstalla ja Kirjava kirjasto –blogissa. Lukuopas-palvelun kautta voi kokeilla jotain uutta tai vaihtoehtoista, vaikka lukuopas laatiikin vinkkilistan asiakkaan toiveiden pohjalta. Tehtyjä kirjavinkejä hyödynnetään vinkkirullina, joita on helppo jakaa asiakkaille erilaisissa tapahtumissa ja samalla mainostaa palvelua.

Kirjastoaineiston saavutettavuus ja lukemisharrastuksen jatkuvuus varmistetaan Kirjat kotiin –palvelulla silloin, kun asiakas on itse estynyt käymään kirjastossa. Väsky-auto kuljettaa toiveiden mukaan koottuja kirjakasseja asiakkaille, joista kauimmaisat asuvat kymmenien kilometrien päässä kirjastosta.

## **NOVELLIKOUKKU JA KIRJALLISUUSPIIRIT**

Aikuisille suunnattuja toistuvia tapahtumia kirjastossa ovat Novellikoukku ja lukupiirit. Äänikirjojen kasvava suosio heijastunee myös Novellikoukkuun, jossa olennaista on äänen lukeminen, kuunteleminen ja siinä samalla käsillä tekeminen. Novellikoukku käynnistyi yhteistyössä Timo K. Mukka –seuran kanssa, luettiinhan ensimmäisillä kerroilla syksyllä 2016 Mukan novelleja.

Luettavia novelleja yhdistää jokin tietty teema tai kirjailija; paljon on luettu myös pohjoisen omien kirjailijoiden tekstejä. Myös toiveita kysytään ja ne toteutetaan mahdollisuuksien mukaan. Korkalovaaran kirjasto käynnisti Novellikoukun syksyllä 2017.

Rovaniemen kaupunginkirjastossa toimii kolme luku- tai kirjallisuuspiiriä, jotka kaikki tällä hetkellä ovat kirjaston henkilökunnan vetämiä. Lukupiireissä voi jakaa omia lukukokemuksia muiden kanssa. Lukupiireissä tulee myös tartuttua sellaisiin kirjoihin, joita ei ehkä muuten lukisi.

|| 75

Jorma Eton tie lukupiiri kokoontuu kirjaston tiloissa. Lukupiiri käynnistyi jo syksyllä 2011, ja alun perin sen vetäjänä toimi aktiivinen kirjallisuudenharastaja. Kävijämäärä ja kokoonpano ovat vaihdelleet vuosien aikana, osa lukupiiriläisistä on pysynyt mukana alusta asti. Lukupiiriläiset ovat valinneet itse luettavat kirjat, ja valitut teemat ovat vaihdelleet nykykirjailijoista klassikoihin, runoihin, Suomi100-vuoden teoksiin. Keväällä 2018 luetaan pohjoismaista kirjallisuutta. Vastaavalla tavalla toimii myös Tartu kirjaan –lukupiiri, joka kokoontuu kirjaston ulkopuolella Sinetän kylässä.

Helmikammarin kirjallisuuspiiri kokoontuu nimensä mukaisesti Rovaniemen seurakunnan ylläpitämässä ikäihmisten kokoontumispaikassa kerran kuukaudessa syksyisin ja keväisin. Kirjallisuuspiiri on siellä toiminut jo vuodesta 2011. Ideana on ollut esitellä kirjoja kävijöitä kiinnostavista aiheista, jotka ovat herätelleet keskustelua ja mielipiteiden vaihtamista.

Yhteistyötä lukupiirien osalta on tehty Timo K. Mukka –seuran kanssa. Seura piti vuoden ajan kirjastossa lukupiiriä, jossa luettiin Mukan tuotantoa. Suunnitteilla on vastaavanlainen yhteistyö Veikko Huovisen –seuran kanssa.

### **KIRJAVINKKAUS JA KIRJAILIJAVIERAILUT**

Kirjavinkkausta aikuisille järjestetään yleensä erilaisten teemaviikkojen tai tapahtumien yhteydessä. Vinkkaus voi tapahtua kirjastossa tai sitten jalkaudutaan muualle esimerkiksi kahviloihin, messuille tai yhteisiin tapahtumiin muiden kulttuuritoimijoiden kanssa. Vinkkaus voi olla lyhyt esitys tai yhtä hyvin henkilökohtaista keskustelua yksittäisten asiakkaiden kanssa. Yhteistyötä on kokeiltu myös erilaisten yhdistysten kanssa – yhdistyksiä on kutsuttu kylään kirjastoon ja osallistujille on esitelty uutuuskirjallisuutta tai kirjallisuutta tietystä aihepiiristä. Intoa toimintaan on, vaikka se ei ole säännöllistä.

Kirjastossa järjestetään vaihtelevasti kirjailijavierailuita ja kirjan julkistamistilaisuuksia. Esimerkkinä mainittakoon myös Lappi-osaston järjestämä Lappilainen kirja esille –sarja, jossa eri kerroilla esillä oli pohjoinen kirjallisuus ja sen tekijät tietokirjallisuudesta erä- ja lastenkirjallisuuteen.

Liiteenä Lapin kirjastojen strategia: <https://www.avi.fi/documents/10191/9619949/Lapin+kirjastostrategia+ja+seurantamittarit/d0adc741-8005-44c0-86a1-f86f80ea511a> ||

» lisärahoitusta voida järjestää lainkaan. Tämä selittänee osittain sitä, että hankkeiden sisältö on pitkälti perinteistä kirjastotyötä (usein tosin päivitetynä).

Toinen huomionarvoinen seikka on se, että hankkeet kohdistuvat usein yksittäisiin kirjastoihin tai toimipaikkoihin. Fyysisen kirjasto(rakennuksen), kunnankirjaston tai kimppekirjaston rajat rikkovia hankkeita ei ole monia. Useimmiten asiakkaiden halutaan lisäksi tulevan kirjastoon, eikä kirjasto lähde rohkeasti omalta mukavuusalueeltaan. Poikkeuksia tähänkin trendiin on olemassa, kuten Turun ja Helsingin hakeutuvan kirjastotoiminnan vanki-  
76 || layhteistyö.

Aikuisten lukemista edistävät hankkeet ovat näistä syistä johtuen suhteellisen pienimuotoisia ja keskittyvät perinteiseen kirjastotyöhön. Ainakin implisiittisesti kohderyhmänä ovat jo kirjastoa käyttävät, säännölliset lukijat, eikä nuoria aikuisia tai esimerkiksi miehiä ole huomioitu erikseen, puhumattakaan muista erityisryhmistä. Aikuisten lukemisen edistämässä ei käytetä hyväksi pelillistämistä tai sosiaalisen lukemisen suosion kasvua.

Lasten lukemisen edistämishankkeissa, kuten Seinäjoen kirjaston *Eepoksen lukudiplomissa* (2018), nämä keinot ovat jo käytössä:

Hankkeessa suunnitellaan ja toteutetaan Eepos kirjallisuusdiplomi perusopetukselle siten, että houkuttelevan ja selkeän lukudiplomisivuston, päivitettävien diplomilistojen ja -tehtävien lisäksi alakoulu-  
laisten lukemista tukemaan suunnitellaan ja toteutetaan lukupeli.

### **Lukupeli**

Lukupeli toimii roolipelin tavoin ja sitä pelataan luokkana opettajan johdolla. Alakoulun koululuokalle luodaan avatar, joka seikkailee pelissä elinvoiman turvin. Elinvoimaa se saa koko luokalta kerätyistä lukuminuuteista. Pelin maailmassa kirjat on kielletty, joten roolihahmon tehtävänä on etsiä niitä ja koota kirjahyllyyn. Etsittävät kirjat määräytyvät luokka-asteen mukaan, joten peli sisältää myös kirjallisuuskasvatusta.

Kirjojen löytämisen lisäksi roolihahmo saa pisteitä tuottamalla peliin itse sisältöä:

- kirjatrailereita (videoita)
- kirjaesittelyjä (tekstiä)
- kirjavinkkejä (esim. vain kirjan nimi)
- kuvitusta, kansikuvia yms. (omia piirustuksia)

Peli on helppokäyttöinen, lukemiseen kannustava, graafisesti korkeatasoinen ja kirjastolaisille helppo ylläpitää.

Peliä voi pelata, vaikka luokassa ei suoritettaisi kirjallisuusdiplomia, mutta sitä voi myös käyttää tukena diplomin suorittamisessa. Eri-

tyisen hyvä lukupeli on esim. pienluokkien lukemaan innostamisessa, sillä lukuminuutteja kerätään kaikenlaisista luetuista teksteistä.

Hanke tuo lukemisen edistämiseen pelillisiä ja yhteisöllisiä ominaisuuksia. Tätä ei ole Suomessa juurikaan aiemmin tehty, kirjastonkäytön opetusta on kyllä pelillistetty ja esimerkiksi kirjavinkkauksessa saatetaan käyttää apuna yksinkertaisia pelejä. Hanke suunnitellaan yhdessä alueen perusopetuksen opettajien kanssa. Kokonaisuuden toteuttamiseen ja suunnitteluun kuluu aikaa yhteensä 1,5 vuotta.

|| 77

Aikuisten lukemisen edistämisessä tällaista kirjastojen seinät ja aluerajat rikkovaa konseptia edustaa Helmet lukuhaaste, johon osallistuu lukijoita kaikkialta Suomesta ja ulkomailtakin. Digitaalisissa lukuympäristöissä alueellisilla rajoilla ei olekaan enää samanlaista merkitystä kuin ennen. Hyvin suunniteltu, onnistunut digitaalinen sisältö leviää verkossa rajattomasti (kielimuuria lukuun ottamatta). Tämä on mahdollisuus kirjastoille edistää lukemista huomattavasti näkyvämmiin kuin ennen. Samalla mahdollisuus on kuitenkin myös haaste, sillä onnistumisen edellytys on korkeatasoinen sisältö ja toteutus. Tällaiseen hankkeeseen ei yksittäisillä kirjastoilla ole edellytyksiä.

#### **TEHTIINKS ME SE? MITEN HANKKEIDEN ONNISTUMISTA TULISI ARVIODA?**

On vaikea arvioida, kuinka vaikuttavia nämä kirjastojen lukemisen edistämisen hankkeet lopulta ovat. Sekä toimintakertomuksissa että hankkeissa arviointi perustetaan tavallisesti tapahtumien osallistujamääriin ja asiakaspalautteeseen. Arviointi on kuitenkin usein hyvin suurpiirteistä tyyliin ”Sali oli täynnä innostunutta yleisöä” tai ”tapahtumaa keuhuttiin paljon”. Jossain määrin mittarina käytetään myös lainauksen kasvua.

Mitään tarkkoja mittareita ei ole olemassa ja vaikuttavuuden pohtiminen herättää monia kysymyksiä. Voidaan olettaa, että kirjallisuustapahtumat ja kirjailijavierailut inspiroivat innostuneita lukijoita ja tuovat kirjastoon satunnaisia lukijoita – mutta johdattavatko nämä tapahtumat satunnaisia lukijoita lukemaan enemmän pitkällä aikavälillä? Yksittäinen tapahtuma tai tapahtumasarja saattaa koota kirjastoon (aina saman) osallistujajoukon, joka lainaisi joka tapauksessa aineistoa.

Lukupiirit ja lukuvalmennus puolestaan ovat selvästi suunnattu säännöllisille lukijoille, jotka haluavat monipuolistaa ja syventää lukuharrastustaan sekä liittyy siihen sosiaalisen aspektin – ja jotka jo ovat valmiita sitoutumaan lukemiseen. Heidän kohdallaan soveltuvan mittarin tulisi mitata kokemuksen laatua.

Kirjallisuusvinkkaukset saattavat sitten herättää satunnaisenkin lukijan kiinnostuksen lukemiseen ja avartaa heidän käsitystään kirjallisuudesta – mutta miten kirjastot huolehtivat, että tämä innostus jatkuu yksittäisen

vinkkauksen jälkeen? Lukemisen edistämisen mittariksi ei oikein riitä se, että vinkkauspöytä tyhjenee (kerran) vinkkauksen jälkeen.

Toisaalta, kirjaston aktiivisen lukemisen edistämisen voi olettaa näkyvän myös kävijä- ja lainausmäärissä. Tällöin lukemisen edistämisen on kuitenkin oltava jatkuvaa ja on huomioitava, että kävijä- ja lainausmääriin vaikuttavat myös muut tekijät. Tällaiset mittarit eivät myöskään huomio sitä, että onnistunut kirjavinkkaus saattaa johtaa siihen, että ihminen aloittaa lukemisharrastuksen, mutta ei käytä kirjastoa. Tässä suhteessa digitaaliset lukemisen edistämisen hankkeet ovat eri asemassa, sillä verkkosivuilla käynneistä jää jälki ja mm. kommentit dokumentoituvat.

78 ||

## LÄHTEET

*Heikkilä-Halttunen, Päivi (2015): Lue lapselle! Opas lasten kirjallisuus kasvatukseen, Atena.*

Yleisten kirjastojen hankerekisteri: <http://hankkeet.kirjastot.fi/>







**04**





# Kun kirjasto ei näy navigaattorissa

**Y**leiset kirjastot pyrkivät tarjoamaan palveluja säännöllisille lukijoille ja vakiasiakkaille, siis kohderyhmille, jotka on helppo saavuttaa ja joiden toiveet ja tarpeet tunnetaan kirjastoissa hyvin. Tämä tuskin yllättää ketään. Ei-käyttäjät, heikot lukijat sekä lukemiseen nuivasti suhtautuvat ovat huomattavasti haastavampi kohderyhmä, jonka saavuttaminen voi tuntua ylivoimaiselta tehtävältä. He jäävätkin usein kirjastojen lukemisen edistämisen hankkeiden ulkopuolelle. Tämäkään ei liene yllätys.

Yritystä on kyllä löytynyt ja kirjastot ovat yrittäneet tavoittaa uusia asiakasryhmiä sekä tutkineet, ketkä eivät avaa kirjaston ovea, ns. *ei-käyttäjiä*. Lisäksi kirjastot ovat tutkineet palveluidensa *tunnettuutta* ja tehneet parhaansa parantaakseen sitä. Kirjastoilla on myös lähinnä selkokieliisyyteen liittyviä hankkeita, jotka liittyvät tilan tai palveluiden *esteettömyyteen* ja *saavutettavuuteen*: kirjaston opasteet ja käyttöliittymät suunnitellaan selkeiksi ja helposti käytettäviksi. Myös kirjastojen imagoa on pyritty uudistamaan, vaikka vanha mielikuva istuukin lujassa asiakkaiden mielissä.

Kirjastojen tavoitteena on siis ollut, että kirjastoon olisi mukava tulla, jokainen asiakas tuntisi itsensä tervetulleeksi, tuntisi lähikirjastonsa palvelut ja asiointi sujuisi helposti. Kirjastojen tunnettuuden, esteettömyyden ja palveluiden saavutettavuuden parantaminen on tärkeää. Nämä eivät kuitenkaan ole osa lukemisen edistämistä, vaan yleistä palveluiden kehittämistä. Tässä kehittämistyössä on jäänyt taustalle se, että niille, joille lukeminen tuottaa vaikeuksia, tarvitaan helppoja ja selkokieliisiä polkuja kirjallisuuteen ja lukemiseen. Muutama vanha selkokirja salin perällä eivät vielä avaa tietä kirjallisuuden maailmaan, eivätkä toivota epävarmaa lukijaa tervetulleeksi kirjojen valtakuntaan.

Mutta... mistä oikein on kyse? Keitä nämä ihmiset todella ovat? Mitä tiedämme heistä? Ja miten kirjastot voisivat edistää myös heidän lukemistaan?

## KIRJASTON OVEA EN OLE AVANNUT

84 ||

Yleiset kirjastot ovat tehneet säännöllisesti asiakastutkimuksia, mutta myös joitakin *ei-käyttäjätutkimuksia* on olemassa, ainakin Helmet kirjastoista (2007) ja Nokialta (2010), Orimattilasta (2011) sekä Hämeenlinnan, Kouvolan ja Lahden kirjastoista (2013). Niina Kuisma on käsitellyt näitä tutkimuksia ja niiden kansainvälisiä vastineita pro gradu -työssään *Elämäntilanne ja yleisten kirjastojen ei-käyttäjäyden syyt* (2014). Kuisman tutkimuksen pohjalta meillä on olemassa jonkinlainen käsitys siitä, ketkä eivät käytä kirjastoa ja miksi kirjasto ei houkuttele kaikkia.

Ei-käyttäjä voidaan määritellä henkilöksi, joka ei ole koskaan tai pidemmän ajanjakson sisällä käyttänyt kirjaston palveluja. Tämä ryhmä on luonnollisesti laaja ja heterogeeninen, on muistettava, etteivät ei-käyttäjät välttämättä ole kirjastovastaisia – tai edes ei-lukijoita. Heillä voi yksinkertaisesti olla liikaa muuta tekemistä tai muita kanavia hankkia tarvitsemansa tieto ja luettava. Yksinkertaistaen voimme sanoa, että kirjastonkäyttöä tai käyttämättömyyttä määrittelee ihmisen sen hetkinen elämäntilanne.<sup>33</sup>

Tämä lähtökohta ilmenee ehkä selviten väitteissä, että työhön ja perheeseen liittyvät velvollisuudet verottavat nimenomaan 25–34-vuotiaiden vapaa-aikaa, mikä johtaa siihen, että kirjastonkäyttö on vähäistä juuri heidän keskuudessaan. Elämäntilanteen lisäksi mm. koulutuksen taso ja sukupuoli ovat merkityksellisiä: naiset ja hyvin koulutetut käyttävät kirjastoa enemmän. Myös jotkut reunaehdot, kuten kirjaston sijainti ja aukioloajat, vaikuttavat siihen, miten vaivatonta kirjastoon tuleminen on.<sup>34</sup> Nämä ovat tunnettuja trendejä, jota pätevät lähes kaikkialla.

Kuisman selvityksen mukaan muita syitä kirjaston käyttämättömyyteen ovat mm. seuraavat:<sup>35</sup>

- Kirjastosta ei löydy kiinnostavaa lukemista tai hyllyistä ei löydy uutuuksia,
- Lukeminen ei kiinnosta,
- Lukeminen kiinnostaa, mutta luettava hankitaan muulla tavalla (ostamalla, lataamalla),
- Tarvittava tieto löytyy verkosta.
- Aika ei riitä

On valitettavaa, ettei ei-käyttäjätutkimuksissa tavallisesti selvitetä, mikä olisi ei-käyttäjistä kiinnostavaa lukemista (onko kyse vain uutuuksien puutteesta) tai miksi lukeminen ei kiinnosta – mikä saisi ei-lukijan kiinnostumaan lukemisesta. Saattaa nimittäin hyvin olla, että kirjastoissa olisi kiinnostavaa

33 Kuisma 2014, s. 2-3.

34 Kuisma 2014, s. 5-9. Kuisma viittaa tässä Serolan ja Vakkarin (2011) tutkimukseen.

35 Kuisma 2014, s. 10-12, 15.

luettavaa, mutta nämä aineistot eivät ole esillä (kirjaston sisääntulon vieressä) niin, että satunnainen kävijä huomaisi ne välittömästi.

Kuisma haastatteli lisäksi joukkoa suomalaisia ei-käyttäjiä ja haastatellut antoivat seuraavia syitä kirjaston käyttämättömyyteen asiakasryhmittäin jaoteltuina<sup>36</sup>:

- Lapset: pitkä matka kirjastoon ja aktiviteettien paljous vapaa-aikana,
- Nuoret: negatiivinen asenne kirjastoa kohtaan (vaikka kokemuksia kirjastosta ei ollut),
- Ammatillisen oppilaitoksen opiskelijat: vapaa-ajan puute, opiskellessa joutuu lukemaan tarpeeksi,
- Ammattikorkeakouluopiskelijat: yleisestä kirjastosta ei löydy opiskeluaan liittyvää kirjallisuutta, oman oppilaitoksen kirjaston käyttö,
- Työllistetyt: ei-käytön syyt eivät kovin selviä,
- Työssäkäyvät: useita erilaisia syitä ei-käytölle. Aktiivinen vapaa-aika, lukeminen ei kiinnostanut, lukuvaikeudet, negatiiviset kokemukset, kirjaston sijainti,
- Kotiäidit: jatkuva kiire ja vapaa-ajan puute, lyhyet laina-ajat ja sakkomaksujen pelkäämiseen,
- Eläkeläiset: kirjojen sijaan luetaan sanoma- ja aikakauslehtiä, näkökyvyn heikkeneminen, kirjaston lisääntynyt teknistyminen.

|| 85

Kuisma haastatteli kuitenkin vain 41 henkilöä, joten virhemarginaali tuloksissa on suuri ja tätä listaa voidaan pitää vain suuntaa-antavana. Trendinä kuitenkin on selvästi se, että elämäntilanne vaikuttaa kirjastonkäyttämättömyyteen. Erilaiset asiat nousevat esteiksi eri ikäisille ja eri tilanteissa on erilaisia tiedon ja virkistystarpeita.

*Kirjastot aikuisten lukemisen edistäjinä* -hankkeen kannalta on huomionarvoista, että osa ei-käyttäjistä kokee, etteivät he ole hyväksytyjä kirjaston asiakkaina. Kirjastoa vierastetaan myös siitä syystä, että tila koetaan epämiellyttäväksi. Joissakin kansainvälisissä tutkimuksissa on noussut esiin, että neljäsosa nuorista ei tunne itseään tervetulleeksi kirjastoon, eikä pidä kirjastoa ystävällisenä paikkana – ja moni katsoi, ettei kirjasto ole turvallinen paikka. Nämä näkemykset kuitenkin perustuivat pitkälti nuorten omiin stereotypioihin, eivätkä niinkään välttämättä heidän omiin kokemuksiinsa yleisistä kirjastoista. Kuisma törmäsi samantapaisiin asenteisiin omissa haastatteluissaan.

Aikuisten mielikuvat olivat hieman erilaisia. Saksalaisessa tutkimuksessa lähes viidesosa ei-käyttäjistä ja harvoin kirjastoa käyttävistä koki, etteivät tilat olleet houkuttelevia. Lapsuuden muistoissa kirjasto nähtiin mm. hiljai-

36 Kuisma 2014 s. 55-56.

sena, likaisena ja haisevana tilana. Lisäksi osa ihmisistä koki, että kirjasto on itseään paremmin koulutettuja varten, mutta toisaalta esille tuli myös näkemyksiä, että kirjasto on köyhiä ihmisiä varten.<sup>37</sup> Suomalaisten kirjastomuis-  
tot ovat tavallisesti huomattavasti positiivisempia, mutta tällaisten asentei-  
den mahdollisuutta ei voi poissulkea.

86 || Ei-käyttäjätutkimukset keskittyvät niihin syihin, miksi jotkut eivät käytä kirjastoa. Fokus on siksi ei-käyttäjien elämäntilanteessa ja kirjastojen palveluiden tunnettuudessa, saavutettavuudessa ja esteettömyydessä. Osittain myös yleisten kirjastojen imagossa. Ei-käyttäjiin kuuluu kuitenkin sekä lukijoita että ei-lukijoita. Yleisten kirjastojen ei ehkä tarvitse olla huolissaan siitä, jos korkeakouluopiskelija ei ehdi lukea romaaneja tai lukeva ihminen ostaa kirjansa tai ura ja harrastukset vievät kaiken ajan. Elämäntilanteen muuttuessa kirjasto saattaa löytyä uudelleen.

Ei-käyttäjien joukossa on kuitenkin ihmisryhmä, jonka soisi löytävän kirjaston: heikot lukijat ja ei-lukijat, jotka tarvitsisivat tukea lukemisessa. Valitettavasti ne, jotka eivät tunne itseään hyväksytyiksi kirjaston asiakkaiksi, saattavat löytyä juuri näistä ihmisryhmistä.

#### **KIRJASTON OVI ON AINA JOSTAIN KOHDEN TIUKASSA**

Ei-käyttäjätutkimuksista saatu tieto, palvelujen tunnettuus, esteettömyys ja saavutettavuus ovat kaikki osaltaan muovaamassa kirjastosta kaikille avointa peruspalvelua. Kirjastot eivät halua sulkea mitään ihmisryhmää palveluidensa ulkopuolelle, vaan toivottavat kaikki asiakkaat tervetulleeksi. Osana tätä avoimuutta kirjastot ovat myös pyrkineet eroon vanhentuneesta mielikuvasta, että kirjastossa työskentelee nutturapäisiä, tiukkailmeisiä naisihmisiä, jotka valvovat hiljaisuutta. Kirjastoissa sallitaan elämän äänet, ovet ovat auki ja kynnys matala. Näin siis periaatteessa.

Kirjastolaiset vaalivat ajatusta yleisistä kirjastoista kaikille avoimena kulttuuripalveluna. Tietyissä mielessä aito kaikille avoimuus saattaa kuitenkin olla saavuttamaton ihännetila, mahdottomuus. Esteiden ja ärsyttävien ominaisuuksien karsiminen johtaa helposti täysin neutraaliin tuotteeseen tai palveluun, jossa ei ole myöskään niitä ominaisuuksia, joita osa alun perin arvosti. Tämä pätee myös vastakkaiseen suuntaan: jos lisäämme jonkin asiakasryhmän suosimia piirteitä, lisäämme hyvin todennäköisesti tekijöitä, jotka ärsyttävät jotakuta muuta:

*Esimerkki 1:* Jos kirjastossa pidetään yllä hiljaisuuden vaatimusta, monet asiakkaat kokevat, ettei tila ole heitä varten. Lapsille ja nuorille hiljaisuuden vaatimus voi olla liikaa. Jos kirjastossa sallitaan äänet, häiriintyvät hiljaisuutta arvostavat asiakkaat ja työskentelytilojen

37 Kuisma 2014, s. 13.

toimivuus heikkenee. Kirjasto rauhallisena tilan puolestaan tarkoittaa kompromissia, jossa kaikkien on muutettava käyttäytymistään ja sallittava myös muiden kirjastonkäyttö – joillekin tämä on ylitsepääsemättömän vaikeaa.<sup>38</sup>

Uusien ominaisuuksien tuominen tai vanhojen karsiminen viestittävät siis aina jollekin ryhmälle, ettei juuri heidän tarpeitaan priorisoida ja se saattaa tuntua loukkaavalta. Toisaalta, jotkut ilmiöt ja asiakasryhmät vierastava toisiaan, jotkut puolestaan vetävät toisiaan puoleensa:

|| 87

*Esimerkki 2:* Kun kalliolaiset rouvat päättivät hoitaa Karhupuistoa ja saivat luvan istuttaa puistoon kukkia, puiston olemus muuttui. Laitapuolen kulkijat eivät halunneet istua penkillä tätien kanssa ja heidän sijaansa tulivat äidit lastenvaunujen kanssa. Jotkut ihmisryhmät tuntuvat luontaisesti hylkivän toisiaan. Nuoret katoavat metroasemilta, joilla soitetaan Gershwinia.

Tim Harford kutsuu tätä positiiviseksi ulkoisvaikutukseksi ja toteaa, että aurinkoisella säällä hän lähtee mielellään puistoon tyttärensä kanssa, koska kaikki muutkin tulevat silloin puistoon ja puistossa on elämää. Vastaavasti jalkapalloseuran harjoitukset urheilukentällä saattavat muuttaa hieman pelottavan alueen turvalliseksi, muulloin autio alue on äkkiä täynnä ihmisiä, mikä tuo paikalle lisää ihmisiä.<sup>39</sup>

Kohderymänä ”kaikki” ovat siis todellinen haaste. Tästä huolimatta voimme madaltaa kirjaston kynnystä ja tehdä kirjastosta tilan, joka toivottaa tervetulleeksi myös ne ihmisryhmät, jotka eivät ole tottuneet vierailemaan kirjastossa (kunhan emme vain hädä samalla entisiä asiakkaitamme ulos). Mutta eivätkö kirjastot jo tee näin? Esimerkkejä onnistumisesta löytyy ainakin Turusta ja Seinäjoelta (pääkirjastot) sekä Espoosta (kauppakeskuskirjastot), Helsingistä (Maunula-talon kirjasto) ja Tampereelta (Lielahden kirjasto).

Kirjastot pitävät oviaan auki, innostavat lukemaan ja pitävät yllä aktiivisten käyttäjien lukuintoa. Kirjastot tarjoavat heille aineistoja, keräävät kirjainäyttelyitä ja järjestävät kirjallisuustapahtumia, hypettävät lukemisen ihannuutta. Vakiasiakkaamme pitävät kirjastosta juuri tämän vuoksi. Samalla tämä saattaa lannistaa joidenkin toisten lukuhaluja – heikosta lukijasta kirjasto saattaa vaikuttaa suorastaan pelottavalta tai uhkaavalta paikalta. Dietrich Schwanitz kuvaa tottumattoman kirjastovierailijan kokemusta seuraavasti:

38 Ks. Sahavirta 2018, s. 14-15.

39 Harford 2009, s. 122-123.

Kirjoja löytyy kirjastoista ja kirjakaupoista. Tottumattomasta kirjat vaikuttavat kauhistuttavilta. Se johtuu siitä, että niitä on niin paljon. Yhteen paikkaan koottuna ne näyttävät aivan armeijan puolustusrintamalta, ja ne kaikki tuntuvat huutavan: "Ole kiltti ja lue minut!" Vähän lukeva tuntee siinä vaiheessa olevansa kuin humalainen keskellä laukkaava seepralaumaa. Kaikki sumenee hänen silmissään. Kirjojen paljous pelottaa häntä. Hänen silmiensä eteen heitetään kaikki se, mitä hän ei tiedä. Valtavat hengentuotteiden pinot ovat yhtä kuin hänen tietämättömyytensä määrä. Ajatus siitä, että hän tarttuisi yhteen tuhansista niteistä, avaisi sen ja alkaisi lukea sitä, tuntuu hänestä naurettavalta. Aivan kuin yrittäisi kauhoa valtameren tyhjäksi sormustimella. Jo yhden ainoan kirjahyllyn näkeminen lannistaa hänet.

Jouduttuaan tällaisen vaikutelman valtaan kirjastossa kävijä vaipuu syvään masennukseen.<sup>40</sup>

Schwanitz, joka itse on kirjoittanut lähes 600 sivua sivistyksen historiaa ja esittelee siinä kaikki tuntemisen arvoiset kirjat, ei anna lähdeviitteitä siitä, miten hän on kyennyt rekonstruoimaan ei-lukijan kirjastokokemuksen. Kuvaus saattaa myös tuntua oudolta ihmisestä, joka rakastaa kirjoja... paperin tuntua sormien välissä ja vanhojen niteiden tuoksua. Mutta me olemme erilaisia.

Heikkilä, Laine & Nurmi sivuavat tätä teemaa hieman eri näkökulmasta todetessaan, että artefakteja – kuten kirjoja – käytetään oman identiteetin rakentamiseen ja esille tuomiseen. Artefaktien voidaan ajatella tekevän ideoita ja arvoja näkyväksi ja ne toimivat sosiaalisina symboleina viestittäen sosio-ekonomisesta statuksesta. Kirjat siis viestittävät siitä, mihin ryhmään kuulomme, millaisia arvoja meillä on, mikä on sosiaalinen statuksemme ja ikämme, mitä harrastamme. Kirjahylly ja kirjasto osoittavat koulutuksemme ja sivistyksemme tasoa.<sup>41</sup> Tämä ilmiö on meille kaikille tuttu siinä mielessä, että yliopiston professorit kuvataan yleensä kirjahyllyn edessä sekä muotokuvissa että naistenlehtien artikkeleissa, kun taas ralliautoilijat ja iskelmä-tähdet istutetaan aivan erilaiseen ympäristöön.

Kuten aiemmin totesimme, kirjastojen ei-käyttäjiä, tunnettuutta, esteettömyyttä ja saavutettavuutta on tutkittu, mutta kirjastotilojen (ja kirjojen) sosiaalinen symboliikka on jäänyt kaunokirjallisten kuvausten varaan. Tosin ei-käyttäjä tutkimuksissa vilahtelevat huomiot, että *nuoret eivät tunne itseään tervetulleiksi* tai että *kirjastot ovat paremmin koulutettuja varten* tai että *kirjastot ovat köyhiä varten*.

40 Schwanitz 2004, s. 477-478

41 Heikkilä, Laine & Nurmi 2013, s. 9.



Ilmeisesti ei kuitenkaan ole olemassa laajempaa tutkimusta siitä, millaisena kirjastotila ilmenee ihmiselle, joka vierastaa lukemista tai on heikko lukija. Emme osaa sanoa, millaisia asioita viestitämme kokoelmien sijoittelulla, esillepanolla, kirjahyllyillä ja sisäänkäynneillä. Tai, kenet toivotamme sanattomasti tervetulleeksi ja kenet käännytämme pois jo ovella, kenelle kirjaston ovi tuntuu olevan tiukassa. Nouseeko joidenkin asiakkaiden mieleen lannistava ajatus, että kirjan – tai yleensä minkä tahansa luettavan – löytäminen on aivan mahdotonta ja että kaikki huomaavat kuinka epävarmoin askelin hän suunnistaa hyllyjen välissä.

Jos kirjastot haluavat houkutellessa uusia ihmisryhmiä kirjastoihin ja edistää lukemista niiden keskuudessa, jotka vierastavat koulutusta, sivistystä, lukemista ja kirjastoja, täytyy kirjastojen tutkia kulttuuriantropologin silmin omia tilojaan ja palveluitaan. Kirjastoja ei ehkä ole syytä muuttaa miksiäkään muuksi – mutta jos tuntuu siltä, ettei kirjasto ole tilana se kaikkein otollisin paikka edistää joidenkin ihmisten lukuvalmiuksia, saattaa olla syytä jalkautua. Silloin on tietysti hyvä tietää, kenen joukkoon on menossa.

#### **MATIAS.MEIKÄLÄINEN JA TYÖHAKEMUKSEN KIRJOITTAÄITI – NUORTEN MIESTEN LUKU- JA KIRJOITUSTAITO HEIKKENEE?**

Helsingin Sanomat uutisoi 1.10.2017, että peruskoulusta valmistuu joka vuosi 6 000 nuorta, jotka lukevat heikosti. Nuoret väittävät pärjäävänsä ilman hyvää lukutaitoa, mutta tutkijoiden mukaan edessä on ongelmia, kun pitää tehdä työhakemus, täyttää Kelan lomake tai ymmärtää lainaehdot.<sup>42</sup> Ilta-Sanomat jatkoi uutisointia aiheesta 5.10.2017 ja totesi, että osa nuorista lukee ja kirjoittaa niin huonosti, että arkielämästä selviytyminen tuottaa vaikeuksia.<sup>43</sup> Tutkijat ja äidinkielen opettajat olivat puhuneet tästä jo aiemminkin, mutta näyttävä uutisointi toi nuorten – ja erityisesti nuorten miesten – lukutaidottomuuden yleisen keskustelun aiheeksi.

Lukukeskuksen 10 faktaa lukemisesta 2017 kuitenkin muistuttaa, että tilanne on yhä kokonaisuutena hyvä. Suomi oli lukutaidon ykkösmaa yli 60 maata kattavassa lukutaitoselvityksessä, jossa analysoitiin mm. kirjastojen määrää, lehtien monipuolista lukemista, tietokoneiden käyttömahdollisuuksia ja kulttuurin elinvoimaisuutta. PISA 2015 tutkimuksessa Suomi puolestaan oli neljänneksi paras maa lukutaidossa. Suomi on myös maailman lukevin valtio. Lukutaidossa ja koulutusjärjestelmässä Aasian nousevat maat ovat kuitenkin ohittaneet Suomen.<sup>44</sup>

42 HS 1.10.2017 Tuomas Kaseva: Ihan liian pitkä juttu

43 Ilta-Sanomat 5.10.2017 Laura Manninen: Tuhansilla heikko lukutaito.

44 Lukukeskus, fakta 2. Suomen sijoituksen huonontumisesta on kohistu, mutta harvemmin on nostettu esille, että Suomi on yhä paras Euroopan maista, vahvoja nousijoita ovat olleet mm. Singapore ja Hong Kong, koulutuksen osalta myös Japani ja Etelä-Korea. Tosin lukutaidossa Kanada on ohittanut Suomen.

# Lukutaidosta monilukutaitoon

**MERJA KAUPPINEN**

*projektipäällikkö, Kansallinen koulutuksen arviointikeskus*

**SARI SULKUNEN**

*yliopistolehtori, Jyväskylän yliopisto*

**N**oin joka kymmenennellä suomalaislapsella, -nuorella ja -aikuisella on haasteita arjen lukemistilanteissa. Näin kertovat kansainväliset lukutaitotutkimukset eli neljännen luokan oppilaiden taitoja arvioiva PIRLS, 15-vuotiaiden osaamista kartoittava PISA ja 16–65-vuotiaiden aikuisten perustaitoja arvioiva PIAAC. Neljännen luokan oppilaista 9 prosenttia jäi alle tyydyttävän taitotason vuoden 2016 PIRLS-tutkimuksessa (Leino ym. 2017, 16). Viimeisimmässä PISA-tutkimuksessa 11 prosenttia 15-vuotiaista suomalaisnuorista sijoittui alimmille taitotasolle (OECD 2016a, 373). Verrattaessa vuoteen 2012 on heikosti lukevien nuorten osuus pysynyt ennallaan mutta vuodesta 2009 lisääntynyt 3 prosenttiyksiköllä. Aikuisilla tilanne on hyvin samankaltainen: alimmalle suoritustasolle sijoittuu suomalaisesta aikuisväestöstä 8 prosenttia ja lisäksi sen alle jää 3 prosenttia (Malin ym. 2013, 19). Näissä tutkimuksissa alimmille suoritustasoille sijoittuvat lukijat pysyvät lukemaan lyhyehköjä ja selkeitä tekstejä, joiden aihe on tuttu ja joista haettava tieto on selkeästi esillä. Voikin miettiä, millaisissa arjen tilanteissa tällainen lukutaito nyky-Suomessa riittää.

Tutkimusten perusteella tiedetään aika paljon heikoimmista lukijoista, etenkin nuorista, sillä PISA-tutkimusta on toteutettu kolmen vuoden välein vuodesta 2000 lähtien. Tiedetään, että heikosti lukevien joukossa on suhteellisen runsaasti poikia, alimmista sosiaaliryhmistä lähtöisin olevia sekä alakoulussa vuosiluokan kerranneita. Joukossa on myös muita lukijaryhmiä enemmän niitä nuoria, joiden äidinkieli on jokin muu kuin koulun opetuskieli. (Sulkunen & Nissinen 2012.) Kotitaustaan liittyvät tekijät ovat merkityksellisiä myös niissä ryhmissä, joissa paljon esillä ollut lukutaidon heikentyminen

on ollut suurinta: suomalaisnuorten lukutaito alkoi heikentyä vuoden 2006 PISA-tutkimuksen jälkeen erityisesti niissä oppilasryhmissä, joissa vanhemmilla on vain perusasteen koulutus tai joissa kulttuurin arvostus on verraten vähäistä oppilaiden kotona (Arffman & Nissinen 2015).

Myös lukemiseen liittyvä aktiivisuus ja asenteet erottavat heikoimmin lukevia nuoria ikäovereistaan. Heikosti lukevat nuoret nimittäin lukevat muita lukijoita yksipuolisempia materiaaleja eivätkä ole yhtä kiinnostuneita lukemisesta kuin ikäoverinsa. Ylipäänsä painettujen tekstien lukeminen on suomalaisnuorilla entistä vähäisempää, ja tilalle ovat tulleet monimuotoiset sähköiset tekstit. On kuitenkin syytä muistaa, että lukemisaktiivisuuden ja asenteiden yhteys lukutaitoon on kaksisuuntainen eikä syy-seuraussuhteesta voi puhua näiden tutkimusten perusteella: yhtäältä aktiivinen taitojen harjoittaminen parantaa taitoja ja toisaalta vankat taidot lisäävät kiinnostusta ja lukemisaktiivisuutta. Lisäksi heikosti lukevilla nuorilla ei ole tietoa tehokkaista lukemisstrategioista siinä määrin kuin muilla ikäisillään lukijoilla. (Sulkunen & Nissinen 2012.) Aikuisista sen sijaan tiedetään, että erityisesti ikä ja koulutustaso ovat yhteydessä heikkoihin taitoihin: taidoiltaan heikoimpien joukossa keski-ikä on korkeampi kuin muissa aikuisryhmissä ja monilla on vain perusasteen koulutus. Nämä tekijät heijastuvat kielteisesti myös taidoiltaan heikoimpien työllistymiseen ja tulotasoon. Sen sijaan erot naisten ja miesten välillä ovat vähäisiä, sillä heikosti lukevien aikuisten ryhmässä 54 prosenttia on miehiä. (Malin ym. 2013, 79–81.)

Kansainvälisten lukutaitotutkimusten tuloksia tarkasteltaessa on syytä muistaa, että ne ovat tähän saakka keskittyneet arvioimaan kirjoitetun tekstin lukutaitoa. Ne eivät siis kerro laajemmin nykypäivänä vaaditusta tekstiosaamisesta. Suhteutettaessa tuloksia vaikkapa nykyisten perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelman perusteiden monilukutaitoajatteluun (Opetushallitus 2014, 2016), tutkimukset ovat sangen rajallisia, sillä lukemisen ympäristöt ja osin myös tehtävät ovat muuttuneet digitaalisten tekstien yleistyessä. Tekstikokonaisuus ruudulla koostuu muustakin kuin lineaarisesti etenevästä kirjoitetusta kielestä. Lukijan on kyettävä hahmottamaan sekä ruudulta avautuvaa tekstikokonaisuutta että siihen rakentuvia erillisiä merkityselementtejä: kirjoituksen lisäksi ja ohessa kuvaa ja muita visuaalisia symboleja sekä äänellisiä elementtejä (Kress & van Leeuwen 2005). Opetussuunnitelman perusteissa monilukutaito määritellään monimuotoisten tekstien tulkitsemisen ja tuottamisen taidoiksi (Opetushallitus 2014, 2016). Tämä kuvaa osuvasti sitä, miten lukemisen taidot sulautuvat kirjoittamisen ja yleisemmin viestinnän ja vuorovaikutuksen taitoihin ympäristöissä, joissa fyysinen ja virtuaalinen todellisuus kohtaavat.

Tulevissa lukutaitotutkimuksissa esimerkiksi verkkolukutaito ja monimuotoisten tekstien lukutaito saavat vankemman roolin, mutta esimerkiksi PISA-arviointi tulee silti keskittymään kirjoitettujen tekstien lukutaitoon

(OECD 2016b). Voikin hieman kärjistäen kysyä, kuinka relevantteja nämä tutkimukset ovat monimuotoisen tekstiosaamisen näkökulmasta. Silloin tällöin käydään myös keskustelua siitä, tarvitsevatko kaikki vahvaa kirjoitet-  
tujen tekstien lukutaitoa vai riittäisikö osalle väestöstä hieman heikkomat taidot. Tuleeko pitkien perinteisten tekstien lukemisesta erityistaito, jota vain harvat työssään tarvitsevat ja vapaa-aikanaan käyttävät? Itse asiassa digitaalisten tekstien yleistyessä eri elämänalueilla kansalaisen lukutaitovaatimukset ovat vain kasvaneet, joten kehittyneille tekstin ymmärtämisen ja käyttämisen taidoille on tarvetta. Asiointi niin virastojen kuin erilaisten palveluntarjoajienkin kanssa tapahtuu verkkosivuilla, jotka koostuvat ohjeista, selostuksista, lainkohdista sekä internetlinkeistä. Sekä yksittäisten tekstien merkitysten hahmottaminen että navigointi oman asian hoitamiseksi vaativat kehittyneitä tekstin tulkinnan taitoja. Esimerkiksi ohjeiden mukaan toimiminen tai sähköisen lomakkeen täyttö vaativat vaihe vaiheelta etenemistä, joka perustuu sarjalliseen ajatteluun tekstiä jäsentäen. Yhtä lailla sävyjen ja painotusten lukeminen yritysten mainosmaisilta kotisivuilta on keskeinen kriittisen lukijan taito.

Nuorten suosimien digitaalisten tekstien ja alustojen, kuten pelien, sosiaalisen median ja videoklippien käyttö, auttaa osin sähköisten opiskelu- ja asiointiympäristöjen hahmottamista ja tulkintaa. Lyhyiden kuvaan ja ääneen painottuvien tekstien vapaa-ajan käyttö ei kuitenkaan korvaa pidempien, kieleltään ja abstraktiotasoltaan vaativien opiskelu- ja asiointitekstien tai erikoisan tekstien ymmärtämisen harjoittelua. Pidempien kirjoitettujen tekstien erittelyn ja tulkinnan taidot ovat perustana myös tiedonhaun ja -muokkauksen taidoille, joita valeutisten ja internettekstien kirjavuuden vuoksi tarvitaan yksilön työtehtävästä ja iästä riippumatta. Näin ollen lukemisen harjoittelu monimuotoisissa ympäristöissä erilaisiin tarkoituksiin on opiskelun ydintehtävää oppiaineesta ja kouluasteesta riippumatta (Kauppinen & Kinnunen 2016). Lukutaidon kehittäminen on elämän mittainen tehtävä.

Digiloikan huumassakin lasten ja nuorten lukemisen määrään ja laatuun on hyvä panostaa ja saada eri ikäryhmät mukaan tekemään työtä kehittyvän lukutaidon puolesta. Vain harvat opettajat tukevat systemaattisesti ymmärtävän lukemisen taitoja peruslukutaidon jälkeen eri oppiaineissa, esimerkiksi ohjaavat hakemaan oppilaalle sopivia lukustrategioita tai lukemaan juuri kyseisen oppiaineen kieltä ja tekstejä. Myös opettajien ja vanhempien sekä vertaisten arvostukset vaikuttavat merkittävästi siihen, miten lapsi ja nuori panostaa lukemiseen ja mieltää lukemisen tärkeäksi ja iloa ja mielihyvää tuottavaksi toiminnaksi. Tuomalla kirjaa esiin ja kokemalla yhdessä lukemisen iloa synnyttämme yhteisöllistä lukemisen kulttuuria, joka puolestaan kannustaa eri-ikäisiä lukemaan ja kokoontumaan kirjan pariin verkossa ja kasvokain. ||

## LÄHTEET

*Arffman, Inga & Kari Nissinen (2015):* Lukutaidon kehitys PISA-tutkimuksissa. Teoksessa Jouni Välijärvi & Pekka Kupari (toim.) Millä eväillä uuteen nousuun? PISA 2012 -tutkimustuloksia. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016: 5. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, 28–49.

*Kauppinen, M. & Kinnunen, T. 2016:* Digitaalinen monilukutaito – oppimaan oppimista päivitetyn keinoin. Teoksessa Kaisa Leino & Outi Kallionpää (toim.) Monilukutaitoa digiaikaan – lukemisen ja kirjoittamisen uudet haasteet ja mahdollisuudet. Helsinki, Äidinkielen opettajain liitto, 118–142.

*Kress, G. & van Leeuwen, T. 2005:* Reading images. The grammar of visual design. London: Routledge.

*Leino, Kaisa, Kari Nissinen, Eija Puhakka & Juhani Rautopuro (2017):* Lukutaito luodaan yhdessä. Kansainvälinen lasten lukutaitotutkimus (PIRLS 2016). Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.

*Malin, A., Sulkunen, S., & Laine, K. 2013:* Kansainvälisen aikuistutkimuksen tuloksia. PIAAC 2012. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2013: 19.

OECD (2016a): PISA 2015 Results (Volume I): Excellence and Equity in Education. Pariisi: OECD Publishing.

OECD (2016b): PISA 2018 Draft Analytical Frameworks. <https://www.oecd.org/pisa/data/PISA-2018-draft-frameworks.pdf>

*Opetushallitus (2014):* Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Helsinki: Opetushallitus.

*Opetushallitus (2016):* Lukion opetussuunnitelman perusteet. Helsinki: Opetushallitus.

*Sulkunen, Sari & Kari Nissinen (2012):* Heikot lukijat. Teoksessa Sari Sulkunen & Jouni Välijärvi (toim.) Kestääkö osaamisen pohja? PISA09. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2012: 12. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, 46–61.

» Toisaalta, Suomessakin on syytä huoleen, sillä huippulukijoiden määrä vähenee samalla kun heikkojen lukijoiden määrä kasvaa. Pisa 15 ja PIAAC 2012 tutkimuksista selviää, että noin joka kymmenes (11%) suomalaisista kuuluu heikkoihin lukijoihin. Tämä tarkoittaa noin 370 000 aikuista, joille jatko-opinnot tai työhön sijoittuminen tuottavat vaikeuksia, samoin suuret informaatio määrät – varsinkin jos informaatio on ristiriitaista tai tulkin-

94 || nanvaraista.<sup>45</sup> Tutkimuksista ilmenee myös, että valtaosa heikoista lukijoita on poikia (16 %), kun taas tytöistä heikkoja lukijoita on vain 7 %. Vastaavasti 19 % tytöistä on erinomaisia lukijoita, mutta vain 9 % pojista yltyä samaan.<sup>46</sup>

Helsingin sanomien artikkelissa kiinnitettiin huomiota myös siihen, että joka neljäs peruskoulun päättävä poika kirjoittaa heikosti, kun tytöistä heikosti kirjoittavia oli vain joka seitsemästoista. Kuvaava tosiasia on, että yhdeksäsluokkalaisista pojista joka viides ei kyennyt kirjoittamaan työpaikkahakemusta, jolla voisi saada töitä.<sup>47</sup> Tämä tarkoittaa, että moni poika on riippuvainen toisista ihmisistä ja saattaa olla myös syrjäytymisvaarassa.

Pisa-tutkimuksen tuloksista käydyissä keskusteluissa on kannettu huolta nimenomaan poikien heikkenevästä lukutaidosta. Tällaisen fokuoitumisen vaarana on, että heikosti lukevat tytöt ja nuoret naiset putoavat kahdesti samaan väliin: heikko lukutaito vaikeuttaa heidän elämäänsä arjessa, mutta lukemisen tukitoimet on suunnattu nuorille miehille.

Äidinkielen opettajat, tutkijat ja monet muut ovat huolissaan tilanteesta, mutta nuoret itse eivät jaa tätä huolta. Helsingin yliopiston tutkija Leea Lakka huomauttaa samassa artikkelissa, että nuoret – sekä miehet että naiset – itse eivät koe jäävänsä mistään paitsi ja uskovat, että pystyisivät parempaan, jos vain haluaisivat. Nuoret siis uskovat, että ilman hyvää luku- ja kirjoitustaitoa voi pärjätä – ja tämä saattaa suorastaan olla syy näiden taitojen heikkenemiseen.<sup>48</sup>

Yleinen kehityslinja näyttää siten olevan, että toiminen arki- ja työelämässä sekä yhteiskunnassa edellyttävät yhä enemmän luku- ja kirjoitustaitoa, mutta peruskoulun päättää yhä useammin heikosti lukeva ja kirjoittava poika (ja tyttö), joka ei koe tarvitsevansa apua lukemisessa ja kirjoittamisessa. Lukututkijat eivät kuitenkaan näe tilannetta aivan näin mustavalkoisena.

Julkinen keskustelu heikosta tai heikkenevästä lukutaidosta on keskittynyt lähes täysin nuorten (miesten) lukutaitoon ja tottumuksiin. Heikko lukutaito ei kuitenkaan ole uusi ilmiö, eikä rajoitu vain nuoriin. Heikkoja lukijoita löytyy kaikista ikäryhmistä. Heitä näyttää myös yhdistävän muutama yhteinen piirre.

45 Lukukeskus, fakta 1.

46 Lukukeskus fakta 4.

47 HS 1.10.2017; Ilta-Sanomien 5.10.2017.

48 HS 1.10.2017.

1. Heikot lukijat eivät itse koe jäävänsä mistään paitsi ja mitä ilmeisemmin muokkaavat tavoitteensa vastaamaan kykyjään. Kirjat, opiskelu tai lukeminen eivät kiinnosta ja niihin suhtaudutaan kielteisesti – vaikka niistä ei ehkä ole mitään kokemusta.
2. Heikot lukijat välttelevät tilanteita ja paikkoja, joissa pitäisi lukea (varsinkin ääneen). Heikkoa lukutaitoa yritetään peitellä. Tällainen selviytymisstrategia saattavat olla sen, että ihmisellä on silmälasit aina kotona, kun joitain pitäisi lukea.
3. Heikko lukija ei omaa kriittistä lukutaitoa, eikä hanki tietoa monipuolisesti. Heikko lukija ei myöskään välttämättä tunne esimerkiksi kirjastojen palveluita.
4. Nämä yhdessä johtavat siihen, että heikko lukutaito rajoittaa mahdollisuuksia ja heikko lukija alkaa helposti rajoittaa omaa elämäänsä ja ajatteluaan. Tästä saattaa aueta polku, joka johtaa marginalisoitumiseen.

Tällaisia havaintoja on tuotu esiin mm. Lukukeskuksessa ja Selkokeskuksessa käydyissä keskusteluissa.<sup>49</sup> Ihminen, jota lukeminen ei kiinnosta ja joka ei tunne jäävänsä mitään paitsi, mutta joka kuitenkin hieman häpeilee huonoa lukutaitoaan, muuttuu helposti monessa yhteydessä näkymättömäksi – hän ei yksinkertaisesti kysy tai pyydä apua.

Oman erityisryhmänsä muodostavat myös selkokieltä tarvitsevat ihmiset. Selkokieltä tarvitsevat ihmiset, joiden kielitaidon puutteet vaikeuttavat arjen tilanteista, opinnoista ja työelämästä selviytymistä sekä yhteiskunnan toimintaan osallistumista. Tällaisen tarpeen takana voi olla mm. 1) neurobiologiset syyt (esim. kehitysvamma, dysfasia, lukivaikeus, ADHD), 2) kielitaidon heikentyminen (esim. muistisairaus, afasia) tai 3) se, ettei kielitaito riitä. Selkokielen tarvitsijoita on Suomessa arviolta noin puoli miljoonaa ja heidän joukossaan on poikia ja miehiä jonkin verran enemmän kuin tyttöjä ja naisia, ja pieni osa heistä on mekaanisesti lukutaidottomia.<sup>50</sup>

Heikot lukijat ovat haaste kirjastojen lukemisen edistämiselle. Kirjastojen ei ole helppo suunnitella lukemisen edistämistoimenpiteitä, jos ja kun kohderyhmä

49 Lukukeskukselta löytyy myös esite Lukutaidon parantaminen: kirjastot, josta löytyy vinkkejä heikosti lukevan asiakkaan kohtaamiseen.

50 Nämä tiedot löytyvät Selkokeskuksen sivuilta: <http://selkokeskus.fi/>

- ei pidä lukemisesta, eikä ole kiinnostunut kirjoista tai mistään pitkistä teksteistä,
- yrittää parhaansa mukaan välttää paljastumista,
- välttelee lukemista kaikin mahdollisin keinoin,
- eikä koe jäävänsä mitään paitsi.

96 || Näiden reunaehtojen vallitessa kirjaston yritys auttaa ja tukea heikkoa lukijaa saattaa tuntua ennemminkin asiattomalta puuttumiselta yksilön omaan elämään ja persoonaan, autonomian loukkauksena. Kun tähän lisätään se, ettei aiempia lukukokemuksia – ainakaan onnistumisia – sanottavasti ole ja että asennetta löytyy – mutta se muodostuu hieman alla parikymppisen miehen kouluvastaisuudesta ja arvokapinasta, tehtävä voi vaikuttaa mahdottomalta kenelle tahansa.

Lukukeskuksen Sanat haltuun -hanke ja Turun ammattikorkeakoulun Näkymättömät -hanke ovat kuitenkin tarttuneet haasteeseen.

#### LÄHTEET:

*Harford, Tim 2009: Elämän logiikka – Järkevä selitys järjenvastaiselta tuntuvalle maailmalle, Nemo*

*Heikkilä, Harri & Laine, Janne & Nurmi, Olli (2013): Social reading in e-books and Libraries, Next media programme of TIVIT. [http://virtual.vtt.fi/virtual/next-media/Deliverables-2013/D1.3.7.4\\_eReading%20Social%20reading%20in%20e-books%20and%20Libraries.pdf](http://virtual.vtt.fi/virtual/next-media/Deliverables-2013/D1.3.7.4_eReading%20Social%20reading%20in%20e-books%20and%20Libraries.pdf)*

*Kuisma, Niina 2014: Elämäntilanne ja yleisten kirjastojen ei-käyttäjäyyden syyt, Pro Gradu, Tampereen yliopisto, Informaatitieteiden yksikkö <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/96578/GRADU-1420016211.pdf?sequence=1>*

Lukukeskus: 10 faktaa lukemisesta 2017. <http://www.lukukeskus.fi/10-faktaa-lukemisesta-2017/>

PIAAC 2012: Kansainvälisen aikuistutkimuksen ensituloksia, Malinen et al. (2013), Jyväskylän yliopiston sivuilla: <https://ktl.jyu.fi/piaac/ensitulokset/tulokset>

Pisa 15 Ensituloksia – Huipulla pudotuksesta huolimatta, Vettenranta & al. (2016). <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79052/okm41.pdf>



*Sahavirta, Harri 2018: Yleisten kirjastojen muuttuva äänimaisema, Helsingin kaupunginkirjasto*

*Schwanitz, Dietrich 2004: Sivistyksen käsikirja – Kaikki, mikä tulee tietää, Ajatus kirjat*

Selkokeskus: <http://selkokeskus.fi/>

|| 97

*Serola, Sami & Vakkari, Pertti. 2011. Yleinen kirjasto kuntalaisten toimissa; Tutkimus kirjastojen hyödyistä kuntalaisten arkielämässä. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2011:21. <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2011/liitteet/OKM21.pdf>.*

# Hei, me räpätään – koulunvastaisen maskuliinisuuden ehdoilla

|| **ILMI VILLACÍS**

*toiminnanjohtaja, Lukukeskus – Läscentrum*

**S**anat haltuun –hanke alkoi syksyllä 2016 ja päättyi tammikuussa 2019. Hankkeen tavoitteena oli innostaa ammattikoulujen opiskelijat lukemaan ja parantamaan lukutaitoaan. Lukukeskus järjesti UPM:n tuella 100 toiminnallista lukutaitotyöpajaa ammattikoulujen teknisten alojen opiskelijoille eri puolella Suomea.

Lukutaitotyöpajojen suunnitteluun osallistui Lukukeskuksen lisäksi ammattikoulujen äidinkielen opettajia, kirjailijoita ja alan tutkijoita. Työpajat pidettiin osana ammattikoulujen pakollisia äidinkielen tunteja. Työpajoja varten kehitettiin uusi opetusmetodi, jossa rap-lyriikoita lähestyttiin tekstianalyysin keinoin. Nuorille osoitettiin lukutaidon merkitys käytännössä, mutta sitä tarkasteltiin nuorten ehdoilla ja nuorten maailmasta käsin. Tekstianalyysin lisäksi työpajoissa käsiteltiin mm medialukutaidon ja itseilmaisun teemoja. Työpaja kesti 90 min kerrallaan ja työpajoihin osallistui yhteensä lähes 3000 nuorta. Lukutaitoa siis lähestyttiin pajoissa käytännönläheisesti ja nuorten omat kiinnostuksen kohteet huomioiden.

Vaikka Suomi on lukutaidon kärkimaita, peruskoulun päättää Suomessa joka vuosi noin 6000 nuorta, joilla ei ole riittävää lukutaitoa. Osa nuorista lukee ja kirjoittaa niin huonosti, että arkielämästä selviytyminen tuottaa vaikeuksia. Poikien lukutaidon tunnistamisessa ja kehittämisessä on tärkeää löytää poikia kiinnostavia tekstejä ja tekstityyppejä, ja laajentaa käsitystä lukemisesta.

Rap-lyriikat ovat se kirjallisuuden alue, joka on nuorille helpoimmin lähestyttävä. Moni lukuaineissa heikosti pärjäävä oppilas omaa hyvät valmiudet tekstianalyysiin, kun tarkasteltavana on häntä luontaisesti kiinnostava teksti. Työpajoja vetivät kirjoittamisen opettaja, kulttuuritoimittaja Aleksis Salusjärvi ja Atomirota-yhtyeen sanoittajana ja laulajana tunnettu Mikko Sarjanen.

Työpajoissa haluttiin nostaa esille nuorten omat vahvuudet ja saada heidän tuntemaan onnistumisen tunteen. Työpajojen aikana onkin koettu monenlaista innostumista ja oivalluksia, jotka perustuvat erilaiseen tapaan tulkita tekstejä.

Sanat haltuun -työpajojen vaikuttavuutta tutki Opiskelun ja koulutuksen tutkimussäätiö Otus. Työpajojen lähestymistapa oli poikkeuksellinen ja tätä kohderyhmää varten luotu, joten oli tärkeää selvittää uusien metodien ja aiheiden toimivuutta ja kiinnostavuutta. Työpajojen hyödyllisyyden mittarina voidaan pitää ennen kaikkea sitä, miten laajasti kohderyhmä koki hyötynensä pajoista, ja miten laajoja oppimisvaikutuksia tai pohdintavaikutuksia työpajoilla saatiin aikaan. Tuloksen voi nähdä olevan hyvä siihen nähden, miten alhainen nuorten lukumotivaation lähtötaso hankkeen alussa oli. ||

|| 99

[www.sanathaltuun.fi](http://www.sanathaltuun.fi)

# Näkymättömät nuoret aikuiset

**RITVA HYTINEN**

*lehtori, projektipäällikkö, Turun ammattikorkeakoulu*

**Y**leisen kirjaston juuret ovat vahvasti kiinni kirjoissa ja lukemisessa. Kirjasto on pyrkinyt irtautumaan tästä perinteisestä imagosta laajentamalla palveluitaan toiminnalliseen suuntaan ja erilaisiin tapahtumiin. Tästä huolimatta kirjastoissa on yhä näkyvät aineistokokoelmat ja kirjastot kannustavat aktiivisesti asiakkaitaan lukemaan. Kirjastoihin liittyvässä julkisessa keskustelussakin lukeminen yleensä nousee esiin tavalla tai toisella. Voiko oikeastaan hämmästyä, jos ihminen jolla on heikko lukutaito, kokee että kirjasto ei ole häntä varten?

Näkymättömät -hanke on hakeutunut niiden nuorten aikuisten pariin, joita yleisen kirjaston tarjonta ei kiinnosta. Heidän mielikuvissaan kirjasto assosioituu vahvasti kaunokirjallisuuteen ja lukukulttuuriin, koulutettujen ja lukevien kansalaisten maailmaan, jonka nuoret kokevat itselleen vieraaksi. Vierauden tunne vaikuttaisi olevan molemmin puolinen, sillä yleisessä kirjastossa 15-29-vuotiaiden ikäryhmä tunnetaan melko huonosti. Heille ei juuriakaan kohdenneta palveluja eikä kukaan näyttäisi keskittyvän heidän tarpeisiinsa, vaan ikäluokka pirstaloituu kirjaston palveluiden kartalle.

Aikuistuvien nuorten ajatellaan olevan ruuhkavuosien kynnyksellä, koulutuksessa, opiskelemassa ja käynnistämässä työuraa. Suurin osa nuorista aikuisista onkin toimeliaita oman elämänsä rakentajia, mutta eivät suinkaan kaikki. Suomessa on 70.000 nuorta, jotka ovat liukuneet yhteisöjen syrjälle. Yhteiskunnassa on kuitenkin selkeä tahtotila pysäyttää nuorten aikuisten marginalisoituminen ja eri toimijoiden odotetaan tekevän kaikkensa tämän kehityssuunnan ehkäisyssä. Mikä on yleisen kirjaston rooli osallistamisessa ja yhteiskunnasta vieraantumisen torjunnassa?

Näkymättömät-hankkeessa on paalutettu siltaa nuorten aikuisten ja yleisen kirjaston välille. Hankkeeseen on osallistunut kirjastolaisia, nuorisotoimijoita ja noin 300 nuorta, jotka ovat kertoneet taide- ja medialähtöis-

sä pajoissa tarinoita, taiteilleet sarjakuvia, sanoittaneet räppiä, tuottaneet tekstejä jne. Pajoissa nuorille on tarjottu mahdollisuus kertoa taideilmaisun kautta, minkälaisia ovat heidän unelmansa. Nuorten palaute pajoista on ollut vaihtelevaa: suurin osa on nauttinut, kun on saanut keskittyä ja miettiä itseään vaikkapa supersankarina. Osa nuorista taas suhtautui kriittisesti omasta elämästään kertomiseen, mutta he saattoivat olla halukkaita ottamaan kantaa esimerkiksi luonnon tilaan. Kirjastoihin mukana olleet nuoret aikuiset suhtautuivat suurella varauksella, joten luottamus nuoriin on syytä rakentaa jollain muulla maaperällä ja liukua sieltä kohti kirjastoa.

|| 101

Löytääkseen nuoria aikuisia yleinen kirjasto tarvitsee kumppaneita, joilla on suorat suhteet kohderyhmään. Näkymättömät-hanke on tehnyt yhteistyötä mm. Me-säätiön, Ohjaamojen, erilaisten pajojen ja kuntoutumisryhmien sekä kymppi- ja VALMA-luokkien kanssa. Hankkeen kokemuksen mukaan poikkeuksetta kaikki sektorit ovat erittäin halukkaita ottamaan yleisen kirjaston mukaan toimijoiden rinkiin. Kuitenkin odotetaan, että kirjasto sanoittaa selvästi oman roolinsa. Vuorovaikutuksellisessa yhteistyössä kirjastolle tarjoutuu erinomainen tilaisuus päästä eri kohderyhmien luo pohtimaan, mitä kirjasto voisi heille tarjota. Tätä kautta kirjastolle löytyy aktiivinen rooli yhteiskunnallisen osallistamisen ketjussa yhdessä muiden toimijoiden rinnalla. Voisiko kirjaston rooli olla heikkojen lukijoiden kannustaminen, sillä juuri heikot tarvitsevat rohkaisua?

Näkymättömät-hankkeen toimenpiteisiin osallistuneista nuorista aikuisista osa antoi luvan julkaista tarinoita YouTube-kanavalla, mutta julkisuutta tärkeämpää oli se, että hanke tutustui nuoriin, työskenteli heidän kanssaan ja kuunteli heitä. Näiden kokemusten pohjalta tuotettiin Topit-käsikirja, joka on konkreettinen ohjeistus niille, jotka haluavat yhteyden nuoriin aikuisiin ja rakentaa heidän kanssaan palveluja, jotka pohjautuvat nuorten omaan kiinnostukseen. ||

[www.kerrotarina.fi](http://www.kerrotarina.fi)

[nakymattomat.turkuamk.fi](http://nakymattomat.turkuamk.fi)



**05**







# Asunnossani on kaksi huonetta ja heittiö

**N**yky-yhteiskunnassa kirjastojen tulisi huomioida enenevässä määrin lukemisen edistämisen kohderyhmänä maahanmuuttajat, joilla on mahdollisesti heikko suomen (tai ruotsin) kieli- ja lukutaito. Maahanmuuttajat ovat luonnollisesti hyvin heterogeeninen ryhmä. Osa maahanmuuttajista on korkeasti koulutettuja, vain suomen kielen taito puuttuu – ja toisessa ääripäässä löytyy henkilöitä, jotka saattavat olla kokonaan luku- ja kirjoitustaidottomia. On muistettava, että maahanmuuttajiin lukeutuvat niin maahan töihin tulevat huippuasiantuntijat, suomalaisten kanssa avioituneet kuin myös turvapaikanhakijat, jotka hekin tulevat hyvin erilaisista kulttuureista ja sosioekonomisista taustoista. Osa tulee kulttuureista, joissa on vahva lukemiskulttuuri ja kirjastolaitos, toiset taas maista, joissa tällaisia ei ole. Yleinen kirjasto saattaa olla instituutiona vieras.

Lähes kaikki maahanmuuttajat joutuvat kuitenkin aloittamaan suomen (tai ruotsin) kielen opetteluun maahan saapuessaan, usein siis aikuisiällä.<sup>51</sup> Lasten oppiessa kielen suotuisissa oloissa kielen varsin nopeasti, aikuisille kielen oppiminen saattaa olla vaikeampaa. Maahanmuuttaja saattaa joutua myös opettelemaan uuden kulttuurin ja tapojen lisäksi kokonaan uuden kirjoitusjärjestelmän, latinalaiset aakkoset ja tavan kirjoittaa vasemmalta oikealle.

Jos kirjastojen lukemisen edistämisen tavoitteena on parantaa ihmisen mahdollisuuksia toimia yhteiskunnassa, ehkäistä syrjäytymistä ja avartaa maailmankuvaa, tulee kirjastojen painottua siihen maahanmuuttajien ryhmään, jolla on eniten kieli- ja lukuvaikeuksia. Pitkään maassa oleskelleen

---

51 Tähän on muutama poikkeus, kuten inkeriläiset ja virolaiset sekä Ruotsin kautta maahan tulevat maahanmuuttajat, jotka saattavat puhua hyvin ruotsia.

ja integroituneen henkilön voidaan ajatella olevan verrattavissa kantasuomalaisiin kirjaston asiakkaisiin.

Kieli- ja lukuvaikeudet eivät koske vain vasta maahan tulleita, sillä toisen polven maahanmuuttajista lähes 30 % ei saavuta opiskelussa ja töissä tarvittavaa lukutaitoa (kun vastaava osuus muussa väestössä on reilut 10 %).<sup>52</sup> Toisen polven maahanmuuttajien kohdalla on myös huomioitava, että samaan aikaan kun suomen tai ruotsin kielen taitojen parantaminen on tärkeää, tulisi myös heidän oman äidinkielen osaamistaan tukea. Uhkana on tilanne, jossa henkilö ei hallitse hyvin mitään kieltä.

106 ||

Heikon lukutaidon omaavat maahanmuuttajat asettavat siten kirjastoille useampiakin haasteita:

1. Miten tukea maahanmuuttajien suomen (tai ruotsin) kielen oppimista/opiskelua?
2. Miten tukea maahanmuuttajan oman äidinkielen osaamista ja kulttuurista identiteettiä (mm. lukemista omalla kielellä)?
3. Miten edistää maahanmuuttajien lukemista suomenkielellä?
4. Miten edistää maahanmuuttajien kotoutumista ja tukea heitä mm. asioimisessa ja uudessa kulttuuriympäristössä?

#### **KIRJASTOT MAAHANMUUTTAJIEN KIELI- JA LUKUTAIDON EDISTÄJINÄ**

Aikuisten maahanmuuttajien lukutaidosta ei ole olemassa yhtenäistä tutkimusta, eikä tällainen tutkimus ehkä olisi mielekäs kohderyhmän moninaisuudesta johtuen. *Selvitys turvapaikanhakijoiden palvelutarpeista – Lähtökohtia kirjastopalveluiden kehittämiseksi* -hankkeen raportti (STP 2016) antaa kuitenkin hyvän kuvan siitä, miten yleiset kirjastot Suomessa ovat pyrkineet vastaamaan näihin haasteisiin ja esittelee kirjastojen palvelut vieraskielisille henkilöille.

STP -hanke ja sen osana tehdyt tutkimukset keskittyivät *turvapaikanhakijoihin* (lähinnä arabian ja persian kielisiin), mutta verrokkiryhmänä käytettiin vakituisesti Suomessa asuvia henkilöitä, joilla tosin oli useimmiten turvapaikanhakijan tausta. Raportin tuloksia arvioitaessa täytyy ottaa myös huomioon, että haastateltujen määrä oli suhteellisen pieni (113 henkilöä) ja että valtaosa haastatelluista oli nuoria miehiä (80 % miehiä, keski-ikä 32 vuotta). Raportti ei siis anna koko kuvaa maahanmuuttajista kirjaston käyttäjinä ja virhemarginaali on suhteellisen korkea.

Näistä rajoituksista huolimatta voidaan olettaa, että raportti esittelee suhteellisen kattavasti *maahanmuuttajille tarjolla olevia palveluita ja keinoja, joita kirjastot ovat käyttäneet maahanmuuttajien lukemisen edistämiseen*. Raportti esittelee nämä maahanmuuttajille tarjotut kirjastopalvelut seuraavasti:

<sup>52</sup> Lukukeskuksen 10 faktaa lukemisesta 2017, fakta 5, Pisa 15 ensituloksia

Kirjastot ovat tukeneet maahanmuuttajia ja turvapaikanhakijoita tarjoamalla aineistoa omalla äidinkielellä ja näin yhteyttä omaan kieleen ja kulttuuriin. Kirjastoilla on ollut käytettävissään valtakunnallinen palvelu, Helsingin kaupunginkirjaston yhteydessä ja Opetus- ja kulttuuriministeriön tuella toimiva Monikielinen kirjasto, jonka kokoluemat ovat siirtolainoina kaikkien kirjastojen käytettävissä. Valtakunnallisesti hyödynnettäviä ovat lisäksi verkkopalvelut, joita myös turvapaikanhakijat voivat käyttää, esimerkiksi ulkomaisten verkkolehkien, oman kotimaan lehtien ja muiden tiedotusvälineiden seurantaan.

Päävastuu yleisistä kirjastopalveluista, myös maahanmuuttajien ja turvapaikanhakijoiden osalta, on kuitenkin kunnilla. Paikallisesti kirjastot ovat tarjonneet maahanmuuttajille muitakin aineistoja ja erilaisia palveluja resurssiensa mukaan: aineistoa suomen/ruotsin kielen oppimiseen, kielikahvilatoimintaa kielen harjaannuttamiseksi, opastusta kirjaston ja eri tiedonlähteiden käyttöön, tapahtumia kulttuurisen vuorovaikutuksen merkeissä jne.<sup>53</sup>

Tilanteen voisi kiteyttää sanomalla, että kirjastot ovat pyrkineet tukemaan maahanmuuttajien suomen kielen opiskelua ja kotoutumista sekä tarjoamaan aineistoja henkilön omalla äidinkielellä, erityisesti Monikielisen kirjaston tuella. Koska suomen kielen opiskelun tukeminen tarkoittaa pitkälti oppikirjojen ja opiskelutilojen tarjoamista, näyttää siltä, etteivät kirjastot ole miettineet, miten maahanmuuttajia voidaan rohkaista lukemaan suomenkielellä tai miten edistää lukemista suomeksi. Raportissa ei esitetä tähän yhtään keinoa.

Turvapaikanhakijat pääsevät toki kertomaan, millaisia palveluita he haluaisivat kirjastolta. Mutta muuten – kuten kirjastojen tutkimukset yleensäkin – tutkimus keskittyy pitkälti siihen, miten hyvin kirjaston palvelut tunnetaan ja miten ne on löydetty. Tässä kohden raportissa tosin todetaan itsekriittisesti, ettei palveluiden tarjonta ole ollut järin aktiivista tai ulospäin-suuntautunutta:

Yksikään haastateltu ei kerro käyneensä kirjastossa löydettyään kirjastopalveluista kertovia esitteitä tai julisteita kirjastotilojen ulkopuolella, esimerkiksi vastaanottokeskuksissa. Eräs haastatelluista kertoi päätyneensä vahingossa kirjastoon etsittyään toista osoitetta.<sup>54</sup>

Turvapaikanhakijoiden näkökulmasta kirjasto pysyy omissa oloissaan, eikä ota kontaktia kirjaston ulkopuolella.<sup>55</sup>

53 STP 2016, s. 4.

54 STP 2016, s. 10.

55 STP 2016, s. 20.

# Monikielinen kirjasto – Flerspråkiga biblioteket – Multilingual Library

**M**onikielinen kirjasto tukee maahanmuuttajien lukemista koko maassa tarjoamalla aineistoja asiakkaan omalla äidinkielellä. Helsingin kaupunginkirjaston kokoelmista löytyy monenlaista aineistoa yli 100 kielellä. Suurten Euroopassa puhuttavien kielten kuten englanti, saksa, ranska, italia ja espanja lisäksi saatavilla on laajat kokoelmat esimerkiksi arabian, kiinan, somalin, persian, turkin, japanin, vietnamin, albanian, thain ja kurdin kielellä. Aineistoa on eri kielillä lähes 22 000 nidettä (31.12.2017)

Helsingin kaupunginkirjasto on saanut opetus- ja kulttuuriministeriöltä tehtäväkseen toimia Monikielisenä kirjastona Suomessa. Tätä tehtävää varten kaupunginkirjasto saa erityisen valtionavustuksen. Monikielinen kirjasto hankkii kirjoja, äänikirjoja, e-kirjoja, elokuvia, musiikkia ja aikakauslehtiä lapsille, nuorille ja aikuisille.

Monikielisen kirjaston kokoelma on sijoitettu Helsingin Pasilan kirjastoon ja sieltä lähetetään siirtokokoelmia kaikkialle Suomeen. Siirtokokoelmapalvelu on asiakkaille ja kirjastoille maksutonta.

Jos lähikirjastosta ei löydy aineistoa omalla kielellä voi asiakas pyytää tilaamaan sitä Monikielisestä kirjastosta. Oman äidinkielen säilyttäminen auttaa myös uuden kotimaan kielen oppimisessa.

Lukemalla lapsilleen vanhemmat ja kaikki lasten ja nuorten kanssa toimivat voivat tukea kotikielen taitoa.

Kaikki Monikielisen kirjaston aineisto on haettavissa Helmet-verkkokirjastosta, haun voi rajata esimerkiksi kielen mukaan <http://www.helmet.fi/> ||

Ota yhteyttä – kerromme mielellämme lisää.

sähköpostitse : [monikielinen.kirjasto@hel.fi](mailto:monikielinen.kirjasto@hel.fi)

Facebookissa : <https://fi-fi.facebook.com/Monikielinenkirjasto/>

- » Tämä voi olla merkki kirjastojen yleisestä toimintatavasta tai vähäisistä resursseista, mutta toisaalta kertoo myös, että turvapaikanhakijat – tai maahanmuuttajat laajemmin – ovat kohderyhmä, joka koetaan vaikeaksi. Kirjastoissa ei tiedetä, miten lähestyä maahanmuuttajia ja millaisia palveluita heille voisi tarjota. Tämä näkyy myös kirjastojen vastauksissa kysyttäessä, millaista tukea tai tietoa kirjastot tarvitsevat vieraskielisille asiakkaille tarjottavien palvelujen kehittämiseksi. Pienten kuntien kirjastot tarvitsevat tukea:

henkilöresursseihin, koulutukseen, materiaaleihin, tapahtumien suunnitteluun, aineistojen hankintaan ja käsittelyyn sekä yhteistyön kehittämiseen eri tahojen kanssa.<sup>56</sup>

Kun taas isojen kaupunkien kirjastot toivoivat mm.

esimerkkejä hyvistä käytännöistä ja koulutusta maahanmuuttoon liittyvistä kysymyksistä, opastusmateriaaleja vieraillla kielillä sekä selkokielellä, yhtenäisiä hankinta ja kirjavalinta käytäntöjä sekä verkkopalveluja. Lisäksi kirjastot ilmoittivat tarvitsevansa tietoa siitä, minne maahanmuuttajia voidaan ohjata (neuvontapalvelut) ja miten järjestää kohtaamisia kantasuomalaisten kanssa. Lopuksi kirjastoissa tunnistettiin myös maahanmuuttajien lähtömaiden lukemiskulttuurin ja muun kulttuurin tuntemuksen tärkeys sekä tarve vinkkaukseen eri kielialueiden kirjallisuudesta.<sup>57</sup>

Vastauksissa siis painottuvat vieraskieliset esitteet, aineistot ja asioiminen sekä neuvontapalveluiden tarpeet, mutta ei lukemisen edistäminen, varsinkaan lukeminen suomen kielellä.

Tämä tulos selittynee sillä, että vasta Suomeen saapuneen maahanmuuttajan tai turvapaikanhakijan kannalta lukeminen suomenkielellä ei ole akuutti ongelma, vaan ehkä kaukainen haave. Ensin täytyy kyetä asioimaan uudessa maassa ja oppia kielen perusteet, mutta säilyttää samalla oma kulttuuri-identiteetti. Kirjastot ovat siis tunnistaneet hyvin vasta maahan saapuneen maahanmuuttajan palvelutarpeet ja ryhtyneet myös toimiin.

Samalla maassa jo pidempää asuneet maahanmuuttajat, ovat saattaneet jäädä varjoon. Toisen polven maahanmuuttaja osaa tarpeeksi suomen kieleltä omiin tarpeisiinsa (tai suhteuttaa tarpeensa kielitaitonsa tasoon) ja osaa toimia suomalaisessa yhteiskunnassa. Mutta kuten yllä todettiin, suomen kielen taito saattaa olla kaukana täydellisestä ja lukeminen tuottaa vaikeuksia. Avoin kysymys on, tulisi kirjastojen muotoilla erityisesti heille tarkoit-

<sup>56</sup> STP 2016, s. 42.

<sup>57</sup> STP 2016, s. 47.

tuja, lukutaitoa edistäviä, palveluja, vai riittävät esimerkiksi yleensä heikoille lukijoille tarkoitetut palvelut.

### **MAAHANMUUTTAJAT KIRJASTON KÄYTTÄJINÄ**

*Selvitys turvapaikanhakijoiden palvelutarpeista – Lähtökohtia kirjastopalveluiden kehittämiseksi* -hankkeen raportti selvittää myös turvapaikanhakijoiden kirjaston käyttöä. Raportissa todetaan, että (myös) turvapaikanhakijoista kirjastoa käyttävät kaikkein vahvimmat lukijat.

110 ||

Tuloksista on nähtävissä, kuinka koulutustaustalla on vaikutusta kirjaston käyttöön. Mitä korkeampi koulutus, sitä varmemmin on käyttänyt kirjastoa omassa kotimaassaan ja osaa hakeutua oma-aloitteisesti kirjastoon Suomeen saavuttuaan.<sup>58</sup>

Voimme jälleen olettaa, että maahanmuuttajien kirjastonkäyttö mukailee laajemminkin tätä periaatteita. Yksistään se ei kuitenkaan kerro kovin paljoa kirjaston käytöstä ja tältä pohjalta on vaikea sanoa mitään mm. maahanmuuttajanaisten kirjastonkäytöstä. Voidaan tietysti olettaa, että peruseriaate pätee yhä ja että kirjastonkäyttöön ja lukutaitoon vaikuttavat mm. kuinka paljon koulutusta maahanmuuttajanainen on saanut, onko hän ennen käyttänyt kirjastoa ja millaiset ovat naisten mahdollisuudet yleensä toimia yhteiskunnassa.

Kuten ei-käyttäjätutkimuksista ilmeni, elämäntilanne vaikuttaa kirjaston käyttöön. Maahanmuuttajien kohdalla on elämäntilanteen lisäksi mietittävä myös kulttuuritaustaa, sillä muuten esimerkiksi juuri naiset saattavat rajautua kirjastopalveluiden ulkopuolelle. Tämä on jossain määrin uusi tilanne, sillä kirjastot eivät ole pyrkineet sukupuolittamaan palvelutarjontaansa. Tästä huolimatta käytäväkeskusteluissa on usein nostettu esiin huoli siitä, millaisia palveluita tulisi tarjota arabinaisille – miten edistää heidän kielitaitoaan ja tukea heidän lukemistaan. Helmet-kirjastoissa onkin järjestetty erityisesti naisille suunnattuja ”luetaan yhdessä” piirejä.

Varsinaisesta kirjastonkäytöstä raportissa todetaan, että turvapaikanhakijat käyttivät eniten kirjaston IT-palveluita ja lainasivat suomen kielen oppimateriaaleja sekä osallistuivat mm. kielikahviloihin (jos niitä oli tarjolla). Hieman vähemmän lainattiin omankielistä materiaalia tai luettiin sitä kirjastossa (mikä saattaa selittyä kokoelmien pienuudella). Tämä käyttö korreloi jälleen koulutustason kanssa: mitä korkeammin koulutettu turvapaikanhakija on, sitä enemmän hän käyttää kirjaston aineistoja omalla kielellään eli lainaa tai lukee kirjastossa. Tämän tutkimuksen mukaan innokkaimmat lukijat olivat 19-30 vuotiaat.<sup>59</sup>

58 STP 2016, s. 11.

59 STP 2016, s. 12-13.

Vastauksissa nousi siis esille se, että haastateltavien ykköstarve ovat kielinopetusta ja muuta kotoutumista edistävät palvelut, mutta kirjaston tietopalvelu ja kirjasto kansalaisen infopisteenä ovat vieraita toimintoja.<sup>60</sup> Turvapaikan hakijat olivat myös pääsääntöisesti tyytyväisiä kirjaston palveluihin.

Joitain palveluja kuitenkin kaivattiin tai niitä haluttiin enemmän. Haastateltavat toivoivat lisää suomen kielen oppimateriaalia, suomen kielen opetusta ja kielikahvilaita sekä omakielistä palvelua kirjastoissa. Monien muidenkin asiakasryhmien kaipaamat asiat, kuten kokoontumistilat, työrauha, pidemmät aukioloajat ja uusien levyjen saatavuus mainittiin myös vastauksissa.<sup>61</sup>

|| 111

Haastateltavat toivoivat siten pitkälti palveluja, joita kirjastot jo tarjoavat – ja toiveet olivat usein laadullisia: *parempaa* työrauhaa jo olemassa oleviin työtöihin tai *enemmän* oppimateriaaleja ja kokoontumistiloja. Uusi palveluideoita tulee tyypillisesti asiakaskyselyissä esiin suhteellisen vähän.

Jos lähtökohdaksi otetaan kirjastoille asetetut tehtävät: suomen kielen oppisen ja lukemisen tukeminen sekä kotouttaminen voidaan ainakin kysyä riittävätkö maahanmuuttajille tarjottaviksi palveluiksi vain suomen kielen oppikirjat ja kielikahvilat – vai pitäisikö lisäksi olla enemmän ”helpon suomen lukupiirejä” (selkolukupiiri) tai ”mitä kaikki suomalaiset tietävät -piirejä”, joissa voisi tutustua suomalaiseen elämänmenoon. Muita vastaavia ideoita olisivat mm. lautapeli-illat (shakki ja backgammon) ja selko-novellikoukut (lapsiparkilla).

Tämän suuntaisia ideoita tuli esiin jonkin verran turvapaikanhakijoiden haastatteluissa.<sup>62</sup> Ja jotkut kirjastot ovat myös jo kehittäneet tämän suuntaista toimintaa:

Muutamit kirjastot olivat avanneet uuden kirjastoautopysäkin vastaanottokeskuksen läheisyyteen. Muita uusia toimintamuotoja ovat olleet kielikahvila, vastaanottokeskusten asukkaille järjestetty ohjelma, kirjastossa toimiva maahanmuuttokerho, kohtaamiskahvila seurakunnan ja vastaanottokeskuksen kanssa ja Luetaan yhdessä -kerho. [---]

Kirjaston käytön opastukset ja neuvontapalvelut olivat yleisimpiä erityispalveluita maahanmuuttaja-asiakkaille. Jotkut kirjastot ilmoittivat järjestäneensä kielen opetusta, satutunteja eri kielillä, läksykerhoja tai muuta toimintaa koululaisille. Lisäksi on järjestetty

60 STP 2016, s. 19.

61 STP 2016, s. 16.

62 STP 2016, s. 17-18.

kantäväestön ja maahanmuuttajien vuorovaikutusta edistäviä kohtaamiskahviloita.<sup>63</sup>

Lisäksi voidaan mainita, että Helmet -kirjastot tarjoavat maahanmuuttajille kielenopetusta, asiointineuvontaa Espoossa, eritasoisia kielikahviloita, luetaan yhdessä -piirejä naisille, selkolukupiirejä, sekä joitakin keskusteluryhmiä. Tampereella oli laaja hanke Maahanmuuttajat lukemaan 2013-2014. Myös Oulussa on aktiivisesti huomioitu maahanmuuttajat

112 ||

Helsinkiläisissä kirjastoissa järjestettiin myös Kohtaamiskahviloita 2016-2017, jotka rahoitettiin Helsingin kaupunginkanslian Koto-Kymppi rahoituksella. Kohtaamiskahviloiden tarkoitus oli saada kantasuomalaisia ja turvapaikanhakijoita tai ylipäätään maahanmuuttajia kohtaamaan ja niitä järjestettiin kirjastojen lisäksi mm. kulttuuritaloissa, liikuntapalveluissa jne. Kohtaamiskahvilat muodostuivat kielikahviloista, erilaisista työpajoista ja peli-illoista, joista viimeksi mainitut osoittautuvat parhaaksi keinoksi tuoda kantasuomalaiset ja maahanmuuttajat yhteen.

Kohtaamiskahviloiden haasteeksi muodostuivat resurssit. Tapahtumat vaativat suhteellisen paljon yhteistyötä eri (kolmannen sektorin) toimijoiden kanssa sekä aktiivista markkinointia, osallistujia käytiin mm. hakemassa vastaanottokeskuksista. Tätä toimintaa ei voidakaan jatkaa systemaattisesti ilman erillisrahoitusta. Maahanmuuttajia kohtaamiskahviloissa kävi ilahduttavan paljon, tapahtumasta riippuen lapsia, naisia tai miehiä.<sup>64</sup> Näissäkin painopiste oli kuitenkin kotouttamisessa ja kielen harjoittelussa, ei niinkään lukemisen edistämisessä.

Yhteenvedona voi esittää, että kirjastoissa on huomioitu muuttunut yhteiskunnallinen tilanne ja että maahanmuuttajat ovat merkittävä kohderyhmä kirjastoille – kirjastoilla voi olla oma roolinsa kotouttamisessa ja syrjäytymisen (jopa ääriradikalisoitumisen) ehkäisemisessä. Keskeisen ongelma tuntuu luonnollisestikin olevan kielivaikkeudet – miten opastaa henkilöä, jos yhteistä kieltä (tai kulttuuritaustaa) ei löydy?

Kirjastojen huomio on kuitenkin keskittynyt uusiin maahanmuuttajiin ja painotus on ollut kirjaston palvelujen tunnetuksi tekemisessä muilla kielillä (omat palvelut) ja toisaalta siinä, millaisia neuvontapalveluja kirjastot voisivat tarjota maahanmuuttajille (asiointipalvelut).

Kirjastot ovat ottaneet omaksi tehtäväkseen suomen kielen opiskelun tukemisen – tarjoamalla lainattavia oppikirjoja ja järjestämällä kielikahviloita. Kirjastot eivät kuitenkaan ole huomanneet, että maahanmuuttajat tarvitsevat usein rauhallista tilaa opiskeluun tai että opiskelua saattaisi tukea

»

63 STP 2016, s. 35.

64 Kohtaamiskahvilat kirjastoissa 2016-2017 loppuraportti



# Oulun kaupunginkirjasto tukee maahanmuuttajien lukutaitoa – suomen kielen ohjaus ja monikulttuurinen yhteistyö 2017

|| 113

**JARNO LAAKSO**

*projektityöntekijä, Kirjasto kotouttamisen tukena -hanketta  
Oulun kaupunginkirjasto*

**O**ulun kaupunginkirjastossa on kiinnitetty erityistä huomiota maahanmuuttajien palveluihin osana Kirjasto kotouttamisen tukena -hanketta.

Kirjastolla kokoontui viikoittain kaikille avoin kielikahvila, jota piti Punaisen Ristin Oulun osaston vapaaehtoiset. Kielikahvilassa harjoiteltiin suomen kieltä arkikeskustelujen avulla sekä tutustuttiin eri maiden kulttuureihin. Osallistujia kävi viimeisen vuoden aikana kaikkiaan 23 eri maasta.

Punaisen Ristin Oulun osaston kanssa yhteisiä tapahtumia toteutettiin lisäksi rasminvastaisella viikolla, jolloin pääkirjastolla oli esillä SPR:n pakolaisteltoa sekä Tulijan tukena – Pakolaistyön neljä vuosikymmentä – valokuvanäyttely.

Kirjastoilla järjestettiin myös yhteistyössä monikielisiä lukuhetkiä esim. *Minä luen sinulle kampanja* (maahanmuuttajat lukivat tarinoita vanhuksille hoitokodeissa) ja *Monikielinen tarinatuokio* (lastenkirjallisuutta eri kielillä – ja suomennettuna).

Oulun kaupunginkirjasto oli mukana myös Mikkelin ammattikorkeakoulun hallinnoimassa Ernod-hankkeessa (Erityisnuoret ja digiajan osallisuus). Kirjaston osalta tämä ”Live-Homework-Help” – pilotointi tarkoitti maahanmuuttajille suunnatun suomen kielen verkko-ohjauksen mallin luomista ja koordinointia. Verkko-ohjauksen vetäjiksi saatiin kuusi ”suomi toisena ja vieraana kielenä”- opiskelijaa Oulun yliopistolta. Osallistujat tulivat lukioon valmistavasta koulutuksesta Oulun aikuislukiosta ja ammatilliseen koulutuk-

seen valmentavasta koulusta Oulun seudun ammattiopistosta. Kahdenkeskisissä puheluissa harjoiteltiin suomen kielen puhumista keskustelemalla eri aiheista – toisilla tarpeena oli kysyä apua kieliopillisiin asioihin. Verkko-ohjaustuokioita pidettiin Skypein välityksellä yhteensä kahdeksan kertaa syksyn aikana – ja se tavoitti reilut parikymmentä osallistujaa. Kokemukset verkko-ohjauksesta olivat hyviä. Mallin kokemuksia hyödynnetään Monikulttuurikeskus Villa Victorin kanssa, joka kehittää suomen kielen verkko-ohjausta ja – opetusta alueella.

Oulun kaupunginkirjastolla 2017 pilotoitu suomen kielen verkko-ohjaus hyväksyttiin SPR:n Oulun osastolla uudeksi vapaaehtoistoimintamuodoksi 2018: Läksyapu verkossa – vapaaehtoistoimintamuoto yhteistyössä Monikulttuurikeskus Villa Victorin kanssa. ||

- » suomenkielinen henkilö, joka osaa vastata/selittää suomen kielen sanoja ja sanontoja.

Yritykset edistää maahanmuuttajien lukutaitoa tai tukea lukuharrastusta joko omalla äidinkielellä tai helpolla suomen kielellä ovat suhteellisen harvassa ja pitkälti ilmeisesti Monikielisen kirjaston aineistojen varassa, lukuun ottamatta e-lehtiä ja muita digitaalisia aineistoja. Vastaavasti aloitteet, joissa maahanmuuttajat ja kantasuomalaiset lukevat tai tarinoivat yhdessä ja rikastavat siten toisiaan molemminpuolisesti, nousevat usein esiin – mutta niistä on vähänlaisesti esimerkkejä.

|| 115

## **LÄHTEET**

Kohtaamiskahvilat kirjastoissa 2016-2017, loppuraportti.

STP 2016: Selvitys turvapaikanhakijoiden palvelutarpeista – Lähtökohtia kirjastopalveluiden kehittämiseksi -hankeraportti, Helsingin kaupungin-kirjasto



06





# Library goes army –verkkokysely varusmiehille

## TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TAVOITE

**O**sana *Kirjastot aikuisten lukemisen edistäjinä* -hanketta ja Puolustusvoimien myötävaikutuksella suoritettiin verkkokysely varusmiesten lukutaidosta ja –tottumuksista sekä siitä, miten hyvin he tuntevat kirjaston palvelut. Informatum Research vastasi kyselyn teknisestä toteutuksesta sekä aineistojen analyysistä.<sup>65</sup>

Varusmiesten verkkokyselyn alkuperäinen tavoite oli, että puolet varusmiehistä olisi osallistunut kirjaston palveluja esittelevään interventioon ennen kyselyyn vastaamista ja puolet ei. Tutkimuksessa haluttiin siis selvittää, voidaanko varusmiesten näkemyksiin lukemisesta ja kirjastosta vaikuttaa armeija-aikana. Tämä tavoite toteutui vain osittain ja tutkimus toteutettiin vain verkkokyselyinä Karjalan Prikaatissa. Kaartin Prikaatissa interventiota tai verkkokyselyä ei ehditty toteuttaa asetetussa aikataulussa.

*Karjalan Prikaatin* varusmiehet vastasivat verkkokyselyyn 28.2. ja 1.3.2018. Vastaajia oli kaikkiaan 147. Verkkokysely toteutettiin Surveypal-työkalulla. Kaikki vastaajat saivat saman avoimen linkin ja vastasivat anonyymeinä. Vastausprosentista ei ole tietoa, koska Puolustusvoimat jakoi Karjalan Prikaatin varusmiehille avoimen linkin. Oletuksena kuitenkin oli, että kaikki tai lähes kaikki linkin saaneet vastasivat kyselyyn.

Vastaajat olivat pääosin lukion tai ammattikoulun päättäneitä, suomenkielisiä nuoria miehiä. Naisia vastaajista oli 5% ja yli 25 vuotiaita tai muuta kuin suomea äidinkielenään puhuvia vain muutama prosentti. Vastaajista 6 % oli suorittanut vain peruskoulun, 63% ammatillisen koulutuksen ja 31% lukion. Hieman yli puolet vastaajista suunnitteli jatkavansa opintoja armei-

<sup>65</sup> Informatum Researchin tutkimusraportti löytyy hankkeen verkkosivuilta: [www.kirjastot.fi/lukututkimus](http://www.kirjastot.fi/lukututkimus)

jan jälkeen. Kyselyn tulokset antavat siis hyvän kuvan 90-luvulla ja vuosituhanen vaihteessa syntyneistä nuorista aikuisista miehistä (jotka ovat oletettavasti kotoisin Itä-Suomesta). Virhemarginaali on kuitenkin suhteellisen suuri pienen otoksen vuoksi, mutta tuloksia voidaan peilata muita luku- ja käyttäjätutkimuksia vasten.

Kirjastot lukemisen edistäjinä hanke halusi tutkimuksessa keskittyä juuri tähän kohderyhmään, sillä nuorten miesten lukutaitoon on herättänyt viime aikoina paljon keskustelua ja nuoret miehet eivät ole kirjastojen lainaustilastojen mukaan kaikkein aktiivisimpia kirjastonkäyttäjiä. Kuten luvussa 4. *Kun kirjasto ei näy navigaattorissa* todettiin, nuoret miehet – ja erityisesti heikosti lukevat nuoret miehet – ovat kirjastoille melko vieras asiakasryhmä. Armeijasta tämä ryhmä tavoitettiin varsin kattavasti.

Toinen syy tutkimuksen suorittamiseen Puolustusvoimissa oli varusmiesten elämäntilanne. Varusmiehet ovat eräänlaisessa elämän käännekohdassa: peruskoulu ja lukio tai ammattikoulu on hiljattain suoritettu ja armeijan jälkeen koittaa ”aikuisuus”. Monelle tämä tarkoittaa lapsuudenkodista muuttamista, jatko-opintoja tai työelämään siirtymistä, mutta myös perheen perustaminen alkaa tulla ajankohtaiseksi. Teini-ikänsä kapinallisuus on ohitettu ja nuorten miesten täytyy miettiä omaa, itsenäistä elämäänsä.

Varusmiesaika on siten viimeinen hetki, jolloin lähes koko ikäluokka saavutetaan ja saadaan vastaamaan tutkimuskyselyyn. Toisaalta, varusmiehet ovat jo aikuistuneet ja joutuvat ajattelemaan vakavasti tulevaisuutta ja omia mahdollisuuksiaan. Alkuperäinen oletus olikin se, että he saattaisivat olla (yllättävän) vastaanottavaisia lukutaidon merkitystä ja kriittistä lukutaitoa koskevalle informaatiolle. Tämä teesiä ei päästy tällä kertaa testaamaan, mutta lähtötilanne on nyt selvillä – ja sen pohjalta voidaan luonnostella jatkotoimenpiteitä ja laajempaa tutkimusohjelmaa.

Nyt saadun informaation pohjalta näyttää, että varusmiesten näkemyksiin voidaan ehkä vaikuttaa mm. vertaisvinkkauksella, lukevilla esikuvilla ja lukemiseen motivoimisella. Toisaalta suurimmat puutteet olivat kriittisessä lukutaidossa – ja suurin este saattaa olla se, etteivät varusmiehet itse tiedosta lukutaidon tai kriittisen lukutaidon merkitystä, eivät siten kaipaa tukea.

### **MITÄ JA MIKSI VARUSMIEHET LUKEVAT?**

Diginatiiveja koskevien tutkimusten pohjalta varusmiesten voisi olettaa lukevan nettisivuja, somea, blogeja ja muita digitaalisia tekstejä. Näin myös oli, sillä 65% luki eniten nettisivuja ja somea, mutta silti lähes kolmasosa ilmoitti lukevansa myös painettua tekstiä, kuten kirjoja ja lehtiä. Äänikirjat tai e-kirjat olivat varusmiehille vieraita, eikä kirjoja ladattu.

Ei-lukijoita varusmiehistä oli 14% ja he eivät lue oman ilmoituksensa mukaan lainkaan. Ei-lukijoita varusmiehistä olisi siis hieman enemmän kuin heikkoja lukijoita (11%), mutta tämä saattaisi selittyä sillä, että heikois-



## 6. Mitä luet mieluiten tai useimmiten?



sa lukijoissa on enemmän miehiä, jotka siis nyt tavoitettiin armeijasta. Ei-lukijoiden määrä kasvoi kuitenkin huomattavasti, kun kysyttiin ”miten hankit luettavan aineiston”. Tähän kysymykseen 39% prosenttia varusmiehistä vastasi, etteivät he lue lainkaan (eivätkä siis hanki luettavaa). Neljäsosa käytti ilmaisia verkkoaineistoja ja 15% kirjastoa.

Kysymys luettavan hankinnasta saattoi hämmentää varusmiehiä, jotka eivät ehkä koe erikseen *hankkivansa* luettavaa, siis menevänsä jonnekin ostamaan, lataamaan tai lainamaan (ehkä suorastaan) kirjoja – vaan he elävät verkkomaailmassa, missä some, verkkosivut ja blogit ovat jatkuvasti läsnä ilman että niitä hankitaan erikseen. Tämä selittää ehkä myös sen, että vain 26% vastaajista ilmoitti käyttävänsä ilmaisia verkkoaineistoja.

Kysyttäessä kirjojen lukemisesta ei-lukevien varusmiesten määrä kasvoi yhä.

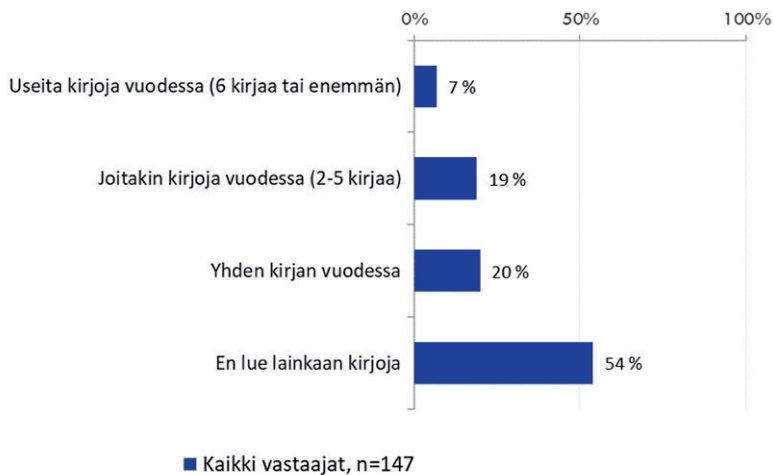
Noin neljäsosa varusmiehistä lukee ainakin joitakin kirjoja vuodessa, mutta yli puolet vastasi, etteivät he lue kirjoja lainkaan. Koska e-kirjat ja äänikirjat olivat varusmiehille vieraita, voidaan sanoa, ettei suurin osa varusmiehistä ei lue painettuja kirjoja,

Verkkokyselyn tulos vahvisti oletusta, että elämäntilanne ja koulutustaso vaikuttavat lukemiseen määrään ja lukemistapoihin (myös nuorilla miehillä):

- Lukion käyneet varusmiehet lukevat ammatillisen koulutuksen omaavia mieluummin painettua tekstiä ja äänikirjoja, lainaavat enemmän kirjastosta ja lukevat useampia kirjoja vuodessa.

## 8. Kuinka paljon luet painettuja kirjoja, e-kirjoja tai äänikirjoja?

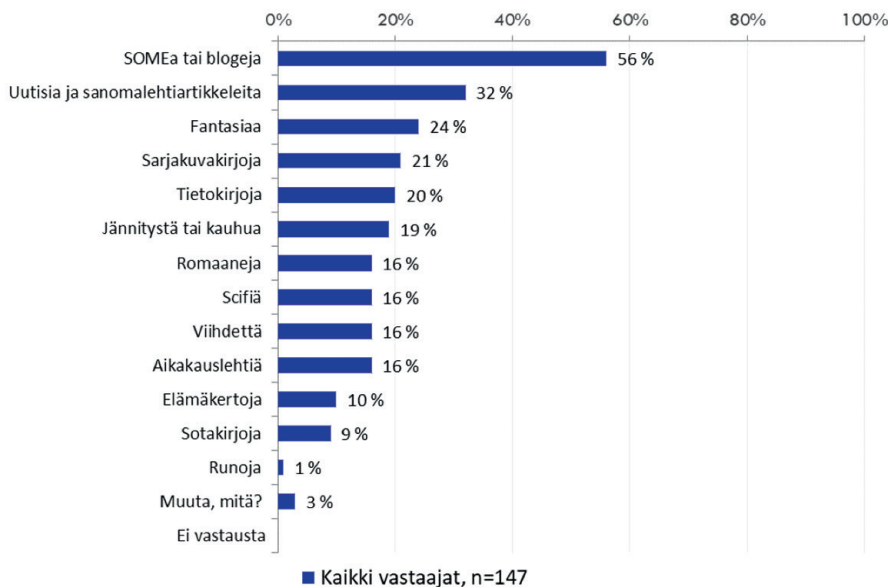
122 ||



## 9. Miksi luet tai et lue? (mahdollisuus valita useita vaihtoehtoja)



## 12. Mitä luet mieluiten tai useimmiten? (mahdollisuus valita useita vaihtoehtoja)



- Ammatillisen koulutuksen omaavat lukevat lukiokoulutuksen omaaviin verrattuna enemmän nettisivuja ja somea, mutta puolet ei hanki luettavaa lainkaan ja 48% ei lue kirjoja lainkaan.

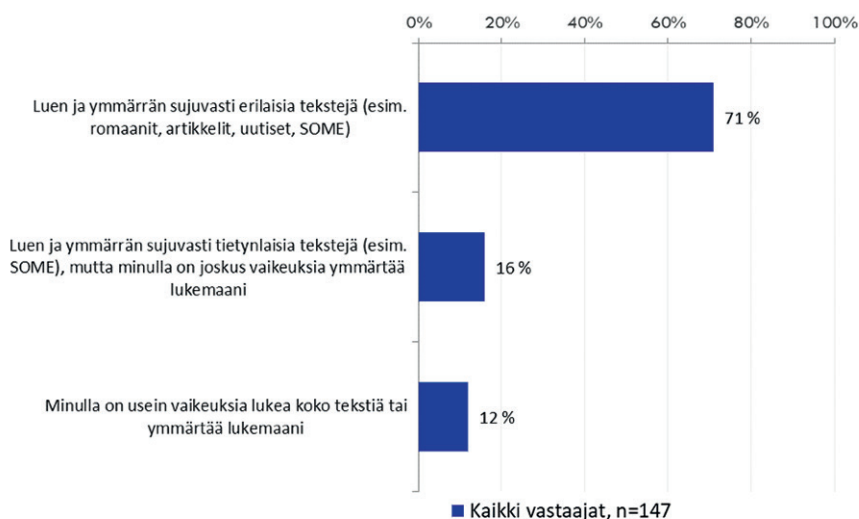
Kysyttäessä lukemisen motivaatiota tai syytä esiin nousivat 1) ajanviette ja 2) tiedon hakeminen sekä hieman vähemmän 3) maailman tapahtumien ymmärtäminen. Varusmiehistä 12% ei lue ajan puutteen takia, mutta lähes viidesosalla on vaikeuksia löytää kiinnostavaa luettavaa. Ei-lukemisen yleisin syy on kuitenkin se, ettei varusmiehet pidä lukemista tärkeänä itselleen (26%)

Hälyttävää tässä tuloksessa oli se, kuinka moni varusmies ei pidä lukemista tärkeä, vaikka arki, asiointi ja työelämä vaativat yhä enemmän ja monipuolisempaa luku- ja kirjoitustaitoa<sup>66</sup> - ja se määrä ylittää selvästi heikkojen lukijoiden määrän. Kiinnostavaa puolestaan on se, että lähes joka viides varusmies voisi ajatella lukevansa, jos kiinnostavaa luettavaa löytyisi. Mitä tämä kiinnostava lukeminen sitten voisi olla? Varusmiehet itse vastasivat seuraavasti:

<sup>66</sup> Ks. luku 2. Olemme kaikki lukijoita.

## 14. Miten hyvin luet ja ymmärrät lukemasi?

124 ||



Tämän perusteella yleisten kirjastojen tulisi tarjota nuorille miehille uutisia, fantasiaa, sarjakuvakirjoja ja jännitystä, mutta myös tietokirjoja. Ainakin jokunen nuori mies saattaisi innostua lukemaan.

### KRIITTINEN LUKUTAITO JA LUKEMISEN VAIKEUDET

Varusmiesten kriittisen lukutaidon taso ja lukutaidon puutteet olivat tämän tutkimuksen kiinnostavin osio. Lukutaidon osalta oletus oli se, että taso on pysynyt jokseenkin samana kuin esimerkiksi PISA tutkimuksissa: jos nuori ei ole oppinut lukemaan sujuvasti peruskoulun päättyessä, on todennäköistä, että hän on heikko lukija vielä parikymppisenäkin armeijassa. Toisaalta vahvat lukijat ovat useasti valinneet ja käyneet lukion ja näin vahvistaneet mm. kriittistä lukutaitoaan. Verkkokyselyn tulokset tukivat tätä oletusta.

Varusmiesten lukutaitoa arvioitiin itsearviointin keinoin ja vastaajat arvioivat omaa lukutaitoaan ja tekstinymmärtämistään. Oman arvionsa mukaan vahvoja lukijoita on noin 70% ja heikkoja lukijoita 12% varusmiehistä. Tämä tulos on jälleen linjassa sen kanssa, että reilulla 10% suomalaisista on vaikeuksia lukemisessa.

Lisäksi 16% varusmiehistä vastasi, että heillä on toisinaan vaikeuksia ymmärtää lukemistaan. Heille vaikeuksia tuottivat pitkät lauseet ja tekstit, romaanit ja vaikeat, monimutkaiset asiat – mutta jokunen huomautti, että pientä tekstiä ja kapulakieltä (esineoikeuden oppikirja) on vaikea ymmärtää, kuten myös vieraskielistä tekstiä. Valtaosa heistä ei hakenut apua vaikeuk-

siinsa tai haki sitä perheeltä ja ystäviltä, muutama netistä – eivätkä he osanneet sanoa millaista apua he tarvitsisivat. Vastauksista sai sen mielikuvan, että kohdatessaan ymmärtämisvaikeuksia varusmiehet lukevat yksinkertaisesti lauseen uudelleen (ja uudelleen).

Kun kysyttiin heikosti lukevilta varusmiehillä, millaisia tekstejä heidän on vaikea ymmärtää, muodostui seuraava lista:

|| 125

- Vähä kaikkii sillee pidempii
- Ei mitään
- Tietotekstejä
- Pitkiä tekstejä 3
- Lukihäiriön takia kaikkia
- runo
- kaikkia vaikea lukihäiriö
- pitkiä joissa tapahtuu paljon
- pienellä kirjoitettua tekstiä
- kaikkia
- Kaikenlaisia

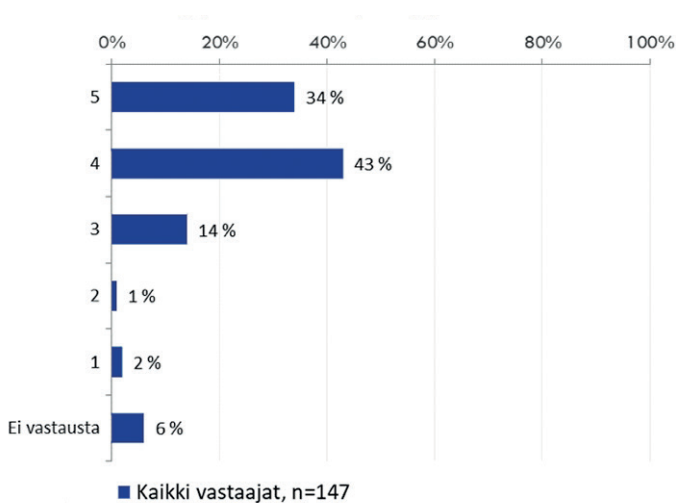
Yleisin vastaus oli, että lukeminen yleensä on vaikeaa, tai että pitkät tekstit tuottavat vaikeuksia. Asian ei siis tarvitse olla vaikeaa tai lauseiden monimutkaisia, vaan kaikkea luettua on vaikea ymmärtää. Avun tarpeen ja hakemisen suhteen nämä varusmiehet olivat kuitenkin sitä mieltä, että uudelleen lukeminen on paras keino selvittää tilanteesta. He ilmoittivat hakevansa apua:

- kysyn kavereilta
- En mistään 5
- en tarvitse apua
- Itseltä
- jätän lukematta
- koulu
- luen moneen kertaan
- Netistä
- Otan omanajan

Tämäkään ryhmä ei osannut sanoa, millaista apua he tarvitsisivat.

Verkkokyselyn lopussa varusmiehiltä kysyttiin vielä, kuinka helppo kyselyyn oli vastata. Varusmiehet olivat tässä vaiheessa vastanneet pariin kymmeneen kirjalliseen kysymykseen, jotka etenevät johdonmukaisesti, sisälsivät monia vastausvaihtoehtoja ja avovastauksia. Vastaamisen olisi siis pitänyt tuntua heikoista lukijoista vaikealta, ellei suorastaan tuskalliselta. Varusmiehistä 77% piti vastaamista helppona ja 14% oli asian suhteen neut-

## Miten helppo tähän kyselyyn oli vastata?



126 ||

raali. Lopulta varusmiehistä vain 3 % piti vastaamista hankala tai vaikea, mutta 6% jätti vastaamatta. Vastaukset olivat yhtenevät luetun ymmärtämistä koskevan kysymyksen kanssa, jos oletetaan, että suhteellisen moni heikko lukija jätti vastaamatta kysymykseen.

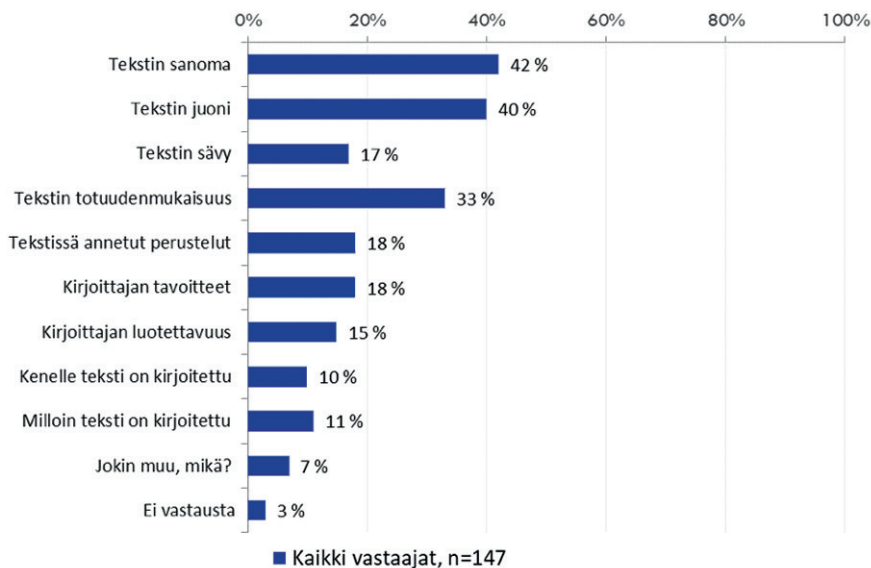
Kyselyyn vastaamista helpotti tietysti myös se, ettei avovastauksiin ollut pakko kirjoittaa vastauksia.

Varusmiesten kriittistä lukutaitoa selvitettiin kysymällä, millaisiin asioihin he kiinnittävät huomionsa lukiessaan:

Varusmiesten vastausten valossa kriittisessä lukutaidossa on toivomisen varaa. Tämän tutkimuksen mukaan vain kolmasosa varusmiehistä kiinnittää huomionsa tekstin todenmukaisuuteen ja 18% kirjoittajan tavoitteisiin tai perusteisiin, 15% kirjoittajan luotettavuuteen. Jopa tekstin sanoma tai informaation sisältö jää useimman varusmiehen huomion ulkopuolelle.

Mikäli tämä tulos pitää paikkansa laajemmin, varusmiehet ovat varsin valmistautumattomia disinformaatioon, valeuutisiin, ulkopuoliseen vaikuttamiseen tai informaation odankäyntiin, eivätkä kyseenalaista saamaansa informaatiota. Tulosta voi pitää erityisen huolestuttavana, koska vaihtoehdot oli annettu ja varusmiehet saattoivat valita valmiista listasta monia vaihtoehtoja. Kriittisen lukutaidon periaatteita ei siis tarvinnut tuntea etukäteen tai keksiä itse vastaustilanteessa.

## 10. Millaisiin asioihin kiinnität huomiosi lukiessasi? (mahdollisuus valita useita vaihtoehtoja)



|| 127

Havaintoa, että varusmiehet ovat potentiaalisesti alttiita disinformaatiolle ja ulkopuoliselle vaikuttamiselle, sai vahvistusta seuraavan avokysymyksen kohdalla – sillä vain reilut puolet varusmiehistä näyttää yleensä olevan kiinnostunut lukemansa tekstin luotettavuudesta. Tämä väittämä perustuu siihen, että vain 79 varusmiestä (54%) kertoi, millä tavalla he varmistavat tekstin luotettavuuden – ja näistäkin 7 varusmiestä vastasi, ettei tarkista luotettavuutta mitenkään.

Onneksi kriittinen lukutaito ei ollut kuitenkaan tuntematon ilmiö varusmiesten keskuudessa. Avovastausten perusteella noin 15 varusmiestä käytti useampaa kuin yhtä adekvaattia tapaa tekstin luotettavuuden varmistamiseen.<sup>67</sup> Tavallisin keino tekstin luotettavuuden arviointiin oli lähdekritiikki eli varusmiehet ilmoittivat tarkistavansa lähteet tai vertaavansa tekstiä/lähteitä muihin lähteisiin (31 vastausta). Lisäksi 4 varusmiestä vastasi tarkistavansa asian oikeellisuuden netistä tai Googlesta. Kirjoittajan luotettavuuteen tai taustaan kiinnitti huomionsa 11 varusmiestä ja 3 varusmiestä katsoi, kuka tekstin on julkaissut. Julkaisuaika tai aikaleima oli merkitsevä 8 varusmiehelle.

On vaikea arvioida pelkästään tämän tutkimuksen perusteella varusmiesten kriittistä lukutaitoa, sillä sitä mitattiin vain kahdella kysymyksellä. Kaikki

<sup>67</sup> Avovastuksista on tulkinanvaraista mitkä lasketaan adekvaateiksi, eri keinoiksi.

vastasivat ensimmäiseen kysymykseen, jossa jo ”ehdotettiin”, että tekstin tuudenmukaisuuteen ja kirjoittajan tavoitteisiin sekä luotettavuuteen olisi syytä kiinnittää huomiota. Suurin osa ei kuitenkaan noteerannut näitä vaihtoehtoja. Avokysymykseen vastasi vain puolet ja varusmiesten täytyi keksiä itse vastaus, mutta edellisessä kysymyksessä oli tuotu esiin keskeiset tekstin luotettavuuden tekijät.

Varovaisena arviona voisi esittää, että noin 20-33% varusmiehistä hallitsee kriittisen lukutaidon keskeiset tekijät. Tämä tulos tulisi kuitenkin ehdottomasti varmentaa laajemman tutkimuksen avulla. Tämä olisi tärkeää myös siksi, että heikko lukutaito rajaa ihmisen mahdollisuuksia ja altistaa hänet syrjäytymiselle, mutta kriittisen lukutaidon puute lisää tähän (pahimmillaan) ulkopuolisen vaikuttamisen mahdollisuuden ja ääriradikalisoitumisen riskin. Varusmiesten lukutaidon ja kriittisen lukutaidon parantamisen onkin koko yhteiskunnan kannalta merkittävä tehtävä, josta kirjastot eivät ehkä voi yksin huolehtia mutta johon ne voivat luontevasti osallistua.

### VARUSMIESTEN KIRJASTONKÄYTTÖ

Varusmiehille tehdyn verkkokyselyn tavoitteena oli lisäksi selvittää, miten hyvin nuoret miehet tuntevat kirjastojen palvelut ja mitä palveluita he käyttävät. Samalla toivoimme saavamme uusia ideoita kirjastojen lukemisen edistämiseen – keinoja, jotka saisivat nuoret miehet lukemaan.

Verkkokysely oli suunniteltu niin, ettei kirjastoihin viitattu mitenkään ennen kirjastonkäyttöä koskevia kysymyksiä.<sup>68</sup> Tarkoituksena oli minimoida ”kohteliaiden” vastausten määrä eli ilmiö, jossa vastaaja muovaa vastauksiaan kysyjän oletettujen toiveiden mukaisesti. Kirjaston kyselyssä vastataan helposti liioitellun kirjastomyönteisesti.

Tästä huolimatta varusmiehet suhtautuivat kirjastoon ja sen tarjontaan positiivisesti. Vaikka kirjastot siis olivat olleet kyselyssä taustalla, lähes puolet (48%) varusmiehistä oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä väitteen ”kirjastosta löytyy minua kiinnostavia aineistoja ja palveluita” kanssa. Ottaen huomioon kohderyhmän tulos on hyvä.

Lähes yhtä suuri joukko (40%) varusmiehistä oli kuitenkin jokseenkin eri mieltä (13%) tai heillä ei ollut mielipidettä asiasta lainkaan (27%). Lopulta vain kymmenen prosenttia varusmiehistä oli aivan erimieltä; heidän kokemuksensa mukaan kirjastolla ei ole mitään kiinnostavaa tarjottavaa.

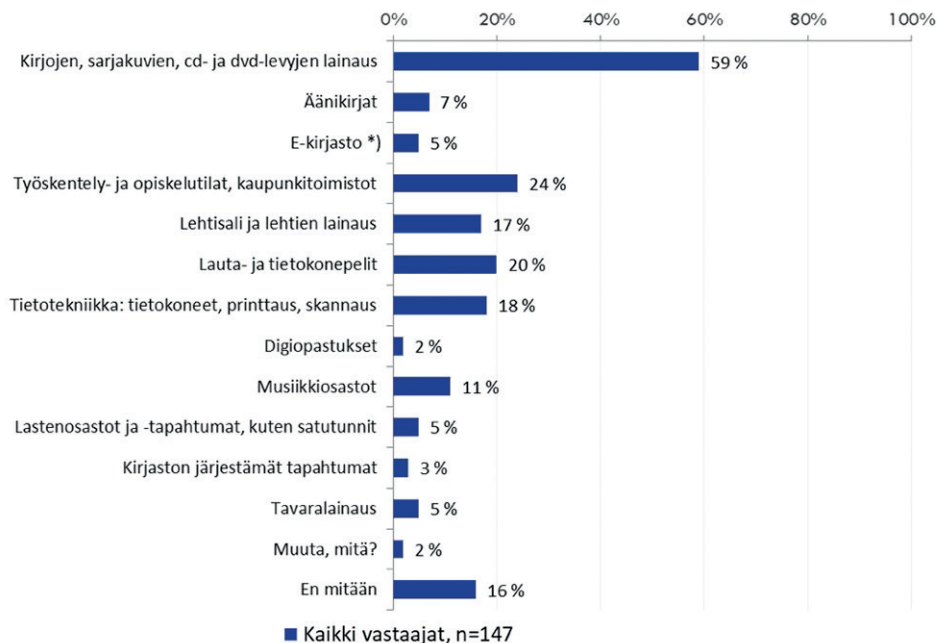
Kirjastopalveluiden tunnettuus seuraili melko tarkasti varusmiesten kiinnostusten kohteita<sup>69</sup>: kirjojen, sarjakuvien ja elokuvien lainaus sekä lehtitarjonta olivat tunnettuja palveluita, mutta äänikirjat, digiopastukset, tavaralainaus ja tapahtumat olivat jääneet paljolti huomaamatta. Lisäksi

68 Tosin kirjastot olivat yksi vastaus vaihtoehto kysymyksessä ”miten hankit luettavan.”

69 Vrt. mitä luet mieluiten-kysymykset (formaatti ja kirjastoainesto) edellä.



## 20. Mitä seuraavista kirjaston palveluista tunnet tai olet käyttänyt?



|| 129

nuoret miehet olivat todenneet kirjastoissa olevan työskentelytiloja, lähes neljännes vastaajista tunsi työskentely- ja opiskelutilat, kaupunkitoimistot. Tämä on huomattavan suuri prosenttimäärä, kun ajatellaan, että vain 60% tunsi perinteisen kirjaston lainaustoiminnan.<sup>70</sup> Tätä alhaista prosenttilukua tosin selittää luultavasti se, että kysymys on luettu muodossa ”mitä palveluja tunnet ja käytät”. Nuoret miehet lainaavat tunnetusti vähemmän kuin muut asiakasryhmät.

Kirjaston palvelujen tunnettuus ja käyttö jakautuivat oletetusti lukutaidon mukaan niin, että vahvimmat lukijat käyttivät eniten kirjastoa. Heikoista lukijoista 56% ei käyttänyt mitään kirjaston palveluja ja kirjaston tunnetuin palvelu oli heidän vastauksissaan lauta- ja tietokonepelit. He eivät myöskään käyttäneet kirjastojen työskentelytiloja.

Varusmiehiltä kysyttiin myös, mikä saisi heidät käyttämään kirjastoa enemmän. Tämä kysymys vertautuu luonnollisesti ei-käyttäjätutkimuksiin

<sup>70</sup> Myös Yleisten kirjastojen äänimaisematutkimuksessa kävi ilmi, että nuoret miehet käyttävät ja tarvitsevat nimenmaanrauhallisia työskentelytiloja. Äänimaisematutkimuksessa, kuten muissakin kirjastotutkimuksissa, lainaustoiminnan tunnettuus oli yli 90%. Ks. Sahavirta 2018.

19. Mitä mieltä olet tästä väittämästä: Kirjastoissa on minua kiinnostavia aineistoja ja palveluita.

Olen täysin samaa mieltä	21 %
Olen jokseenkin samaa mieltä	27 %
En ole samaa enkä eri mieltä	27 %
Olen jokseenkin eri mieltä	13 %
Olen aivan eri mieltä	10 %
Ei vastausta	3 %

23 %	21 %	11 %
33 %	17 %	6 %
24 %	29 %	39 %
12 %	13 %	17 %
5 %	21 %	22 %
3 %	-	6 %

Keskiarvo	3,38
-----------	------

3,59	3,04	2,65
------	------	------

130 ||

20. Mitä seuraavista kirjaston palveluista tunnet tai olet käyttänyt?

Kirjojen, sarjakuvien, cd- ja dvd-levyjen lainaus	59 %
Äänikirjat	7 %
E-kirjasto: e-kirjat, e-äänikirjat, sähköiset sanoma- ja aikakauslehdet	5 %
Työskentely- ja opiskelutilat, kaupunkitoimistot	24 %
Lehtisali ja lehtien lainaus	17 %
Lauta- ja tietokonepelit	20 %
Tietotekniikka: tietokoneet, printtaus, skannaus	18 %
Digiopastukset	2 %
Musiikkiosastot	11 %
Lastenosastot ja -tapahtumat, kuten satutunnit	5 %
Kirjaston järjestämät tapahtumat	3 %
Tavaralainaus	5 %
Muuta, mitä?	2 %
En mitään	16 %
Ei vastausta	1 %

67 %	58 %	17 %
7 %	8 %	6 %
6 %	4 %	6 %
29 %	25 %	-
22 %	4 %	6 %
19 %	13 %	33 %
20 %	21 %	6 %
2 %	4 %	-
14 %	-	6 %
5 %	4 %	6 %
3 %	4 %	-
5 %	8 %	-
3 %	-	-
10 %	13 %	56 %
1 %	-	-

ja kirjaston käyttämättömyyden syihin. Kysymykseen vastasi jälleen reilut puolet varusmiehistä (53% eli 77 varusmiestä). Heistä 18 oli sitä mieltä, ettei mikään saisi heitä käyttämään kirjasto – ja sama määrä varusmiehiä (18) ei osannut ehdottaa mitään. Muuten vastaukset seurailivat ei-käyttäjä tutkimuksista tuttuja linjoja ja seuraavat seikat saisivat varusmiehet kirjastoon:

- pidemmät aukioloajat (1),
- kirjasto sijainti lähellä (3),
- enemmän aikaa (3),
- helpot, ilmaiset (netti) palvelut (5),
- parempi, laajempi valikoima (9)

Avovastauksissa siis tuli esiin "ilmaiset palvelut", "sarjakuvat", "enemmän suosittuja kirjoja", mutta myös "kahviliput" ja "yo-kokeet". Huomatavan moni myös viittaisi jollakin tavalla siihen, että he käyttäisivät kirjastoa, jos he olisivat kiinnostuneita lukemisesta (4). Vastausten määrä on kuitenkin tässä kohden niin pieni, että nämä tulokset ovat lähinnä heuristisia.

Lopuksi varusmiehiltä kysyttiin ehdotuksia, miten kaveri saadaan lukemaan. Tämän kysymyksen tarkoituksena oli löytää uusia ideoita kirjastojen ja varusmiesten lukemisen edistämiseen. Ei ole ehkä yllätys, etteivät varusmiehet keksineet varsinaisesti uusia keinoja – mutta ehdotusten perinteisyys oli odottamatonta.

Reilut puolet varusmiehistä (56%) vastasi tähän kysymykseen ja tavallisin vastaus oli ”en tiedä”, mitään ehdotusta ei ole tai ettei alkaisi ehdottamaan kaverille mitään. Jokunen varusmies ajatteli pakon tai palkitseminen olevan hyvä (tai ainoa) keino lukemisen edistämiseen, mutta valtaosa ehdotti *lukemiseen motivoimista ja kirjojen esittelemistä*, lähinnä kiinnostavien aihealueiden löytämisen tai vertaisvinkkauksen kautta. Tässä huomion kiinnittää se, että kysymys oli ymmärretty muodossa, miten saisin kaverin lukemaan *kirjoja*. Uudet tekstimuodot tai lukemisympäristöt eivät tule vastauksissa mitenkään esille.

Tämä kysymys paljastikin ehkä kaikkein selvimmin sen, että nuoret yhdistävät *puheen lukemisesta* yhä painettuihin kirjoihin. He saattavat lukea paljon osana arkista asioiden hoitamista ja elämää, toimia verkossa ja somessa lukien ja kirjoittaen ja lukea blogeja ja uutisartikkeleita – ehkä jopa ilmaislehteä julkisissa kulkuvälineissä – mutta kun lukeminen otetaan puheeksi, kysymyksessä on kirjan ottaminen käteen... ja ei kuule kiinnosta.

Tämän päätelmän pätevyyden voi jokainen itse tarkistaa listasta, jossa on varusmiesten ehdotukset siihen, *miten saisin kaverit lukemaan*:

- Aikeilla kirjoista joista itse pidän
- aloittaisi sarjakuvilla
- Antaisin hänelle KL lomina.
- auttaisın löytämään uusia kiinnostuksia
- Ehdottaisin hyvä kirjaa
- ”esimerkillä”
- Esittelisin kirjaa vähän
- esittäisen lukemisen hyviä puolia, ottaisın selvää hänen tekstimaustaan ja etsisin siihen sopivaa aineistoa
- etsimällä kiinnostavaa luettavaa
- etsisin kiinnostavaa luettavaa
- hauskoja kirjoja
- Heitän kirjan eteen
- hyviä kirjoja
- Kehuisin
- Kehuisin kirjoja joita olen lukenut
- Kertoa hyvistä kokemuksista kirjoista.
- kertoiosin hyvästä kirjasta
- Kertoisin hyviä kirjoja yms
- kertoisin jonkun tavoitteen jonka olen lukemalla tavoittanut
- Kertoisin kiinnostavasta teoksesta.
- kertoisin kirjoista
- Kertoisin kuinka jännittävää lukeminen on
- Kertoisin kuinka mukavaa lukeminen on

- Kertoisin miten monipuolista luettavaa on saatavilla
- kertomalla että siitä on hyötyä
- kiinnostava kirja
- kirja suosituksia
- kuinka tylsää se on
- Kuvailisin mite mukavaa ja rentouttavaa lukemine voi olla
- Lailla ja asetuksella
- Lainaisin hyvän kirjan.
- luettu kirja = kahvilippu :) tms
- lukeminen antaa mielenkiintoisia näkökantoja ja oavartaa omaa maailmankuvaa
- Lukeminen on hyväksi
- Neuvoisin heidät kirjastoon
- nostaisin lukmeisen tärkeyttä ja käytännöllisyyttä korkealle
- ostaisin jonkun puhujan joka tietää kirjoista jotain
- Ottaisin jonkin itse arvostamani kirjan hänelle ja sanoisin: "kokeile".
- Pakotan
- Pakottaisin nyrkin ja hellan väliin
- Palkitsisisin
- Perustelin, ehkä lukisin yhden sivun ääneen, jotta kiinnostus alkaisi.
- Raha
- saa elämyksiä pääsee jyvälle yhteiskunnasta
- sanoisin että lue
- suosittelisin jotain kiinnostavia kirjoja ja kertoisin omista kokemuksista
- suosittelisin kirjoja (3 kpl)
- tarjoaisin jotain henkilöä kiinnostavaa
- toisin yksikköihin näyttille millaista luettavaa kirjastosta saa
- useimmat kaverini lukevat jo, mutta yrittäisin varmaan saada heidät kokemaan uusia elämyksiä
- yrittäisin löytää heitä kiinnostavaa luettavaa
- Yrittäisin suositella jotain hänen kiinnostuksenkohteitaan vastaavaa lukemista.
- ei ehdi
- ei innostaisi
- ei mitään
- ei oo pakko jos ei tahdo
- en innostaisi
- en kehota muita tekemään asioita joihin heillä ei ole ollut sitä ennen kiinnostusta
- en millaisiakaan
- En mitään (3 kpl)

- En mitään. Eri ihmiset tykkävät ottaa vastaan mediaa itselleen mukavimmalla tavalla.
- En ole käynyt
- En pakottaisi, sillä se ei edistä mitään.
- En tiedä tai en osaa sanoa (15 kpl)

## **LÄHTEET**

Kirjastot aikuisten lukemisen edistäjinä – tutkimushankkeen verkkokysely varusmiehille (2018), Raportti, Informatum Research.



**07**







# Lopuksi – johtopäätökset

**K**irjastot aikuisten lukemisen edistäjinä -hankkeessa tarkasteltiin aikuisten lukutaitoa, lukuharrastusta ja lukemisen tapoja sekä sitä, miten kirjastot edistävät tai voisivat edistää lukemista. Fokuksessa olivat erityisesti nuoret aikuiset ja siten esimerkiksi seniorit jäivät tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Tällaiselle tutkimukselle oli tarvetta, sillä erityisesti nuorten (miesten) lukutaidon heikkeneminen on herättänyt paljon keskustelua ja lukuharrastus nuorten keskuudessa on muutenkin vähentynyt. Samaan aikaan lukemisympäristöt ovat murroksessa ja monet meistä lukevat sekä painettuja että digitaalisia tekstejä. Nuoret aikuiset ovat jo ns. diginatiiveja, vanhemman polven jäädessä digimaan ”maahanmuuttajiksi”. Yleisten kirjastojen lukemisen edistämisen tulisi huomioida kaikki nämä trendit ja muutokset.

Yleinen kehityslinja on, että lukutaidon merkitys kasvaa. Arkielämä siirtyy yhä enemmän verkkoon ja on siis myös yhä kirjoitetumpaa – asiointi tapahtuu itsenäisesti verkossa ilman ketään jolta voisi suullisesti kysyä ohjeita ja työn tekeminen on usein kirjallisten ohjeiden seuraamista ja raportointia. Digitalisaatio on myös johtanut informaation määrän kasvuun ja tarvitsemme uusia selviytymisstrategioita sekä informaation että disinformaation keskellä. Viime aikoina on myös painotettu sitä, miten tärkeää lukeminen on henkilökohtaisen kehittymisen ja hyvinvoinnin kannalta. Viime kädessä heikko lukutaito saattaa johtaa myös syrjäytymiselle ja mahdollisesti jopa ääriradikalisoitumiselle. Kriittisen lukutaidon heikkous altistaa myös disinformaatiolle ja ulkopuoliselle vaikuttamiselle.<sup>71</sup>

Aikuisten lukemisen edistäminen yleisissä kirjastoissa on keskittynyt pitkälti lukuinnostuksen lisäämiseen ja lukukokemuksen syventämiseen,

71 Luvuissa 1. ja 2. käsitellään, miksi lukutaito ja lukeminen ovat yhä tärkeitä.

siis lukijan henkilökohtaiseen kehittymiseen ja hyvinvointiin. Toisaalta kirjastoissa tehdään paljon työtä myös kansalaisten tietoyhteiskuntataitojen parantamiseksi. Näin saattaa näyttää siltä, että kirjastot ovat jossain määrin sivuuttaneet lukemisen yhteiskunnallisen aspektin ja pyrkineet vain sivistysaatteen mukaisesti innostamaan ja syventämään säännöllisten lukijoiden lukuharrastusta. Tämä on kuitenkin osatotuus.

Yleisten kirjastojen lukemisen edistäminen lähtee pitkälti lasten lukemisen ja lukutaidon sekä medialukutaitojen tukemisesta. Lasten lukemisen edistäminen onkin ensiarvoisen tärkeää. Lapsen lukutaidon taso ennakoim. hänen myöhempää menestystään elämässä – ja kääntäen, aikuisten lukutaito korreloi mm. sen kanssa, kuinka paljon heille luettiin lapsena ja kuinka paljon kotona oli kirjoja. Onkin oleellista huomata, että lasten ja aikuisten lukeminen risteävät monissa kohdissa, sillä aikuinen lukija on myös roolimalli lapselle –lukeminen on luontevaa lukevan isän pojalle. Lapset ja aikuisten tarvitsevatkin lukevia esikuvia.

Suomalaisissa kirjastoissa tuetaan ja innostetaan aktiivisesti myös aikuisia lukemaan – mutta keinot ovat usein melko perinteisiä. Kirjastot luottavat siihen, että kirjailijavieraat, lukupiirit ja kirjavinkkaus sekä kirjallisuustapahtumat innostavat kuntalaiset lukemaan. Tämä on usein resurssikysymys ja monessa kunnassa tarvitaan erillistä hankerahoitusta, jotta edes tällainen perustoiminta olisi mahdollista. Toisaalta, kirjastoista löytyy paljon innostavia esimerkkejä uusien lukemisen edistämisen keinoista ja myös jalkautumisesta kirjaston seinien ulkopuolelle.<sup>72</sup>

Digitaaliset verkkoympäristöt – se että elämämme siirtyy yhä enemmän verkkoon – vaikuttavat luonnollisesti myös yleisiin kirjastoihin ja niiden lukemisen edistämiseen. Lähtökohtana on ollut, että lasten ja nuorten oletetaan hallitsevan tietokoneen käyttö, joten heille suunnataan mediakasvatus. Aikuisten kohdalla on keskitytty tietoyhteiskuntataitojen opastukseen, eikä monilukutaitoa tai kriittistä lukutaitoa ole sanottavasti tuettu. Tämä on puute.

Digitalisaatio on johtanut myös lukemisympäristöjen ja -tapojen muutokseen. Digitaaliset aineistot ovat tulleet painetun kirjan rinnalle ja samalla digitaalinen ympäristö on mahdollistanut uusia lukemisen tapoja, kuten sosiaalisen lukemisen erilaiset muodot. Digitalisaation merkittävin piirre on kuitenkin rajattomuus (tai että rajat muodostuvat kielialueiden mukaan). Yleisten kirjastojen aikuisten lukemisen edistämisen kannalta tämä tarkoittaa, että lukukampanjat siirtyvät yhä enemmän verkkoon ja someen. Tällaiset kampanjat eivät enää rajoitu oman kirjaston seinien tai kunnan rajojen sisään, vaan mielenkiintoinen ja iskevä kampanja leviää nopeasti koko kie-

72 Luvussa 3. *Lukijat löytyvät kirjahyllyjen välistä* tarkastellaan näitä lukemisen edistämisen keinoja.

lialueelle. Tämä edellyttää sisällön korkeatasoisuutta ja suurta näkyvyyttä – ja siten yhteistyötä monien toimijoiden kanssa.<sup>73</sup> Tämä muutos on paraikaa meneillään.

Yleisten kirjastojen suurin haaste aikuisten lukemisen edistämässä ovat heikon lukutaidon omaavat (nuoret) aikuiset. Heikko luku- ja kirjoitustaito vaikuttavat välttämättä tämän ihmisryhmän elämään ja mm. suoriutumiseen työelämässä, mutta he itse eivät useinkaan ole kiinnostuneita lukemisesta, eivätkä koe jäävänsä mistään paitsi. Kohderyhmänä he ovat passiivisia. Lisäksi heikot lukijat välttelevät usein tilanteita, jossa heidän pitäisi lukea – ja siten myös kirjastoja. Kohderyhmän houkutteleva kirjastoon saattaa olla haastava tehtävä, mutta saattaisi olla mahdollista heille suunnitellun säännöllisen tapahtumatarjonnan avulla.

Heikot lukijat voidaan saavuttaa verkossa ja somessa tapahtuvissa lukemisen edistämisen kampanjoissa, mutta myös jalkautumalla mm. ammatitopplaitoksiin ja vankiloihin sekä festivaaleille ja muihin yleisötapahtumiin. Keinoja lukemisen edistämiseen saattaisivat olla erilaiset sanatyöpajat, pelillistäminen, sosiaalinen lukeminen, mutta tarvitaan myös lukevia esikuvia ja helppoja polkuja lukemiseen.<sup>74</sup>

Poikkeuksen heikkojen lukijoiden kirjastovastaisuuteen muodostavat heikosti lukevat maahanmuuttajat, joiden kohdalla onkin usein kyse heikosta kielitaidosta. Maahanmuuttajilla ei usein esiinny kirjastovastaisuutta, vaan he haluavat oppia Suomen kielen. Kirjastot ovatkin huomioineet tämän asiakasryhmän tukemalla kielen oppimista hankkimalla oppikirjoja ja järjestämällä mm. kielikahviloita, joissa keskustellaan suomeksi tai ruotsiksi. Monikielinen kirjasto pyrkii huolehtimaan, että maahanmuuttajilla on luetavaa omalla äidinkielellään. Huomattavan harvoin maahanmuuttajia rohkaistaan lukemaan suomen kielellä, eivätkä kirjastot ole luoneet helppoja polkuja lukemiseen ja kirjallisuuteen.<sup>75</sup>

*Kirjastot aikuisten lukemisen edistäjinä* -hankkeen tutkimuksellinen osio suoritettiin varusmiesten keskuudessa, Karjalan prikaatissa. Varusmiehet valittiin tutkimuskohteeksi, koska armeijasta tavoitetaan lähes koko ikäluokka nuoria miehiä – mukaan lukien siis vahvat ja heikot lukijat, kirjaston käyttäjät ja ei-käyttäjät. Varusmiehille suoritettu verkkokysely, johon saatiin 147 vastausta, antaakin suhteellisen hyvän kuvan noin parikymppisten miesten lukutottumuksista ja kirjastonkäytöstä.

Verkkotutkimus vahvisti, että myös reilut 10% varusmiehistä on heikkoja lukijoita. Heikkoja lukijoita luonnehtii alhaisempi koulutustaso ja se, etteivät he lue kirjoja tai käytä kirjastoa. Lukeminen tapahtuu lähinnä netissä

73 Luvusta 2. *Olemme kaikki lukijoita* löytyy useita hyviä esimerkkejä, miten tämä muutos on tapahtumassa.

74 Luku 4. *Kun kirjasto ei näy navigaattorissa* käsittelee heikkoja lukijoita.

75 Maahanmuuttajia käsitellään luvussa 5. *Asunnossani on kaksi huonetta ja heittiö.*

ja somessa. Heikot lukijat eivät myöskään välttämättä koe jäävänsä mistään paitsi tai katso tarvitsevansa apua lukemisessa. Samalla selvisi kuitenkin myös se, että reilut 30% varusmiehistä on vahvoja lukioita. He ovat käyneet lukion, lukevat enemmän ja monipuolisemmin sekä verkkoaineistoja että kirjoja, ja lisäksi he käyttävät kirjastoa.

Varusmiesten vastauksissa kiinnitti erityisesti huomiota kuitenkin se, että vain noin 20 – 30% varusmiehistä oli kiinnostunut lukemansa todenmukaisuudesta, kiinnitti huomiota tekstien luotettavuuteen ja omasi useampia asianmukaisia tapoja tarkistaa luotettavuus. Kriittinen lukutaito näytti siis olevan varsin heikoissa kantimissa. Otannan pienen koon vuoksi tämä tulos tulisi kuitenkin varmentaa uudella tutkimuksella.<sup>76</sup>

*Kirjastot aikuisten lukemisen edistäjinä* -hankkeen aineistojen pohjalta näyttää siltä, että yleisten kirjastojen tulisi aiempaa enemmän pyrkiä tukemaan heikkojen lukijoiden lukutaitoa sekä aikuisten kriittistä lukutaitoa.

Osana tämän tavoitteen toteuttamista kirjastojen tulisi tutkia, miten houkutteleva kirjasto on tilana ei-käyttäjien tai heikkojen lukijoiden silmissä. Tarvitaan siis *antropologista tutkimusta kirjastosta tilana*, jossa tarkastellaan millaisia sosiaalisia merkityksiä tila kantaa heikkojen lukijoiden tai koulutukseen ja sivistykseen negatiivisesti suhtautuvien henkilöiden silmissä. Tämä mahdollistaisi luonnollisesti tilojen kehittämisen niin, että yhä useampi tuntee olonsa tervetulleeksi kirjastoon.

Kirjastot eivät kuitenkaan voi jäädä vain omien seinensä sisäpuolelle. Lukemisen edistämisen tulisi siirtyä yhä enemmän digitaaliseen muotoon, verkkoon. Tämä edellyttää nykyistä suurempia resursseja, mutta myös useiden eri tahojen yhteistyötä. Suuremman panostamisen etuja ovat, että tällaiset kampanjat palvelevat kaikkia kirjastoja koko maassa ja saavuttavat kohderyhmänsä koko kielialueella.

Toisaalta esille nousi myös tarve erityisesti heikoille lukijoille suunnatuista lukemisen edistämisen konsepteista, joita yleiset kirjastot voisivat käyttää jalkautuessaan ammattioppilaitoksiin, vankiloihin, festivaaleille ja erilaisiin yleisötahtumiin. Myös armeija olisi oivallinen jalkautumisen kohde. Keinoina tällaisessa digitaalisessa ja/tai jalkautuvassa lukemisen edistämisessä voisivat olla sosiaalisen lukemisen uudet muodot (mm. sosiaalinen media), pelillistäminen sekä lukevien esikuvien ja kiinnostavien aineistojen esitteleminen nuoria aikuisia kiinnostavilla tavoilla.

Tällaisten konseptien luominen edellyttää kuitenkin jatkotutkimusta, jossa syvennetään tietämystämme nuorten aikuisten lukutottumuksista ja mielikuvista lukemisesta sekä kirjastosta. Saadun tutkimustiedon perusteella voidaan sitten määritellä, mihin lukemisen edistämisen toimet tulisi kohdentaa (ongelmakohdat, kuten kriittinen lukutaito) ja millaiset lukemisen

<sup>76</sup> Varusmiesten verkkotutkimusta käsitellään luvussa 6. *Library goes Army*.

edistämisen keinot kiinnostaisivat nuoria aikuisia. Lisäksi olisi ensiarvoisen tärkeää testata näiden keinojen vaikuttavuutta.

Tällaisia keinoja saattaisivat olla mm.

1. *Kirjaston lukurata*, joka sisältää kirjaston infopisteen, kirjailijavieraan, aikuisten satutunnin ja vinkkausta sekä ääneen lukemista. Lukurata ei vaadi suuria resursseja ja voidaan viedä erilaisiin paikkoihin, kuten varuskuntiin, oppilaitoksiin ja festivaaleille.
2. *Esikuva-lukijat* tapahtumissa, verkossa ja somessa: tunnetut suomalaiset kertovat lukemisestaan livenä, videoilla sekä somepäivityksillä. Esikuvien tulee olla henkilöitä, jotka kiinnostavat nuoria aikuisia. Näitä aineistoja voivat käyttää kirjastot ja mm. äidinkielen opettajat.
3. *Sosiaalisen lukemisen yhteisö*, jossa luetaan yhdessä kirjaa ja keskustellaan siitä keskenään ja kirjailijan kanssa. Mukana tunnettu ”esilukija”.











# Lukemisesta puhutaan ja kirjoitetaan paljon, mutta mitä *lukeminen* oikeastaan on tänä päivänä? Ja miksi kirjastojen perustehtävä on yhä edistää aikuisten lukemista? Miten lukemista voidaan edistää uusissa lukemisympäristöissä?

Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama ja Helsingin kaupunginkirjaston hallinnoima hanke *Kirjastot aikuisten lukemisen edistäjinä* (2017-2018) pyrki löytämään joitakin vastauksia näihin kysymyksiin. Tavoitteena on ollut herättää keskustelua aikuisten lukutaidosta ja lukemaan innostamisesta sekä siitä, pitäisikö kirjastojen luoda kriittinen katse omaan toimintaansa lukemisen edistäjinä.

Hankkeen aikana kartoitettiin, miten yleiset kirjastot ovat edistäneet aikuisten lukutaitoa, lukuinnostusta sekä monilukutaitoa. Tässä suhteessa raportti kuvaa aikuisten lukemisen edistämisen nykytilaa ja esittelee hyviä käytänteitä.

Hankkeessa kiinnitettiin erityistä huomiota lukutaidon heikkenemiseen ja niihin kohderyhmiin, jotka käyttävät ehkä harvemmin kirjastoa. Tällaisia kohderyhmiä ovat mm. nuoret miehet ja maahanmuuttajat sekä ns. heikot lukijat. Varusmiesten lukutottumuksia ja -taitoa selvitettiin tämän tavoitteen näkökulmasta verkkokyselyllä Karjalan prikaatissa keväällä 2018.